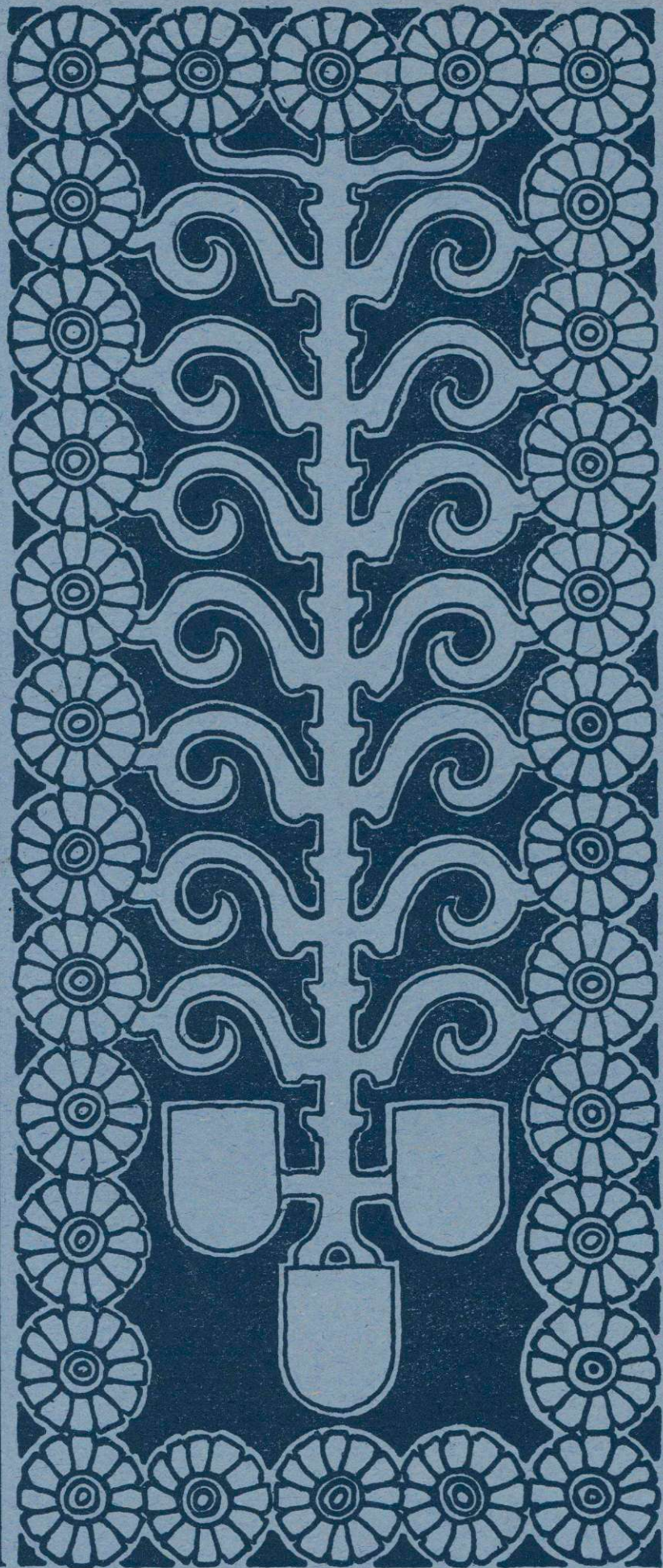

15-6

DOMINUS VINCIT
MORTEM ET VIVIFICABIT
UR IN DIE DOMINICAE
IN SCILICET IN SCILICET

Vsebina št. 5-6.

Članki: Z obrežja (J. Pahor) 113. — Boji (F. S. Finžgar) 119. — Disonance (Dr. Ivo Šorli) 128. — V ruskem Turkestanu (Dr. Ivan Knific) 133. — Podobe iz sanj (Ivan Cankar) 137. — Kwartir št. 8 (Stanko Majcen) 139. — Zamorska kraljica (Stanko Majcen) 141. — Gregorčičeva pisma Gruntarju (Izidor Cankar) 144. — Tlačani (Dr. Ivan Pregelj) 150. — Jakob Gallus-Petelin (Jos. Mantuani) 156.

Pesmi: Tiha nedelja (Joža Lovrenčič) 119. — Pravljica (Milan Kuret) 125. — La Divina Commedia (Prevel in razložil J. D.) 125. — Ponoči (V. Skuhala) 127. — Solze (France Bevk) 133. — Pomladna vprašanja (Joža Lovrenčič) 137. — Pomlad (France Bevk) 138. — Poročna (Joža Lovrenčič) 150.

Književnost: Andreas Milčinović und Johann Krek: Kroaten und Slowenen (G) 160. — Henrik Podkrajšek, c. kr. profesor: Slovenska čitanka za državne obrtne šole (V. S.) 160. — Carniola (I. C.) 161.

Glasba: Ign. Hladnik: 97. psalm, Zdrava Marija! — St. Premrl: Šmarnice — Fran Marolt: Slovenske vojaške narodne pesmi za moški zbor (Kimovec) 161. — Matični dobrodelni koncerti (Stanko Premrl) 162.

To in ono: Cervantes. Ob tristoletnici njegove smrti (Dr. Fr. Pernè) 164. — Ob tristoletnici Shakespearejeve smrti (Ivan Grafenauer) 165. — Naše slike (I. C.) 167. — Gallusov portrèt (Mantuani) 167.

Drobiž: Pozabljene rokavice (Ivan Cankar) 168. — Listnica uredništva 168.

Naše slike: Sv. Hieronim v celici (Albrecht Dürer). — Stara gospa (Rembrandt Harmensz van Ryn). — »Tako sem stal, tako zasukal meč« (Eduard Grützner). — Don Quixote (Tony Johannot).

Z obrežja.

J. Pahor.

Pesek so bili zabiti leseni koli in na nje od enega do drugega privezani dolgi drogovi.

Čez drog je obesil Kržan, čvrst mož petdesetih let, mrežo z onim delom, kjer so viseli sivi kosi svinca, vzal drugi konec s plutovino v naročje, ga nesel k nasprotnemu drogu, vrgel čez in raztezal mrežo previdno zdaj na eni, zdaj na drugi strani. Delal je s podvojeno skrbnostjo, ker ni hotel, da se kje pretrga. Delo, ki bi se v dveh tako enostavno in tudi mnogo hitreje izvršilo, je bilo zamudno in neprijetno in je Kržana, dasi je bil zmerom hitrih rok in še vedno prožnega telesa, kmalu vznevoljilo.

»Kod hodi fant v tem času?« je mrmral, stopal bos sem in tja po razgretem pesku, dvigal zagoreli, mišičasti roki, ki sta bili razgaljeni skoro do ramen, ter popravljaj, popravljaj in raztezaj, dokler ni ležala vsa mreža razprostrta kot pravilen, širok val med obema drogovoma. Metala je poševno senco podse na pesek, kamor je padla včasih kaplja, tu, tam, ter se hitro izgubila v presušenem pesku.

Kržan se je ozrl na mrežo in se nato zleknil po peščenih, v solncu bleščečih tleh, ker ni bilo daleč okrog nič sence. Privzdignil je glavo, oprl na komolec, levico pa je stegnil pred se, da so se prsti zagreblili v pesek.

Pred njim je ždelo morje, težka, sijajna plošča srebra. Na levi se je plošča višnjevo zarezala v zemljo in goščo pod drevjem, na desni v mrak skal, pod katerimi je čisto potemnela, dalje proti jugozapadu pa je bleščala nepregledno, neskončno ter se lomila daleč, daleč pod obzorjem. Nad ogromno

belo ploščo je žarela silna luč, ki je lila kot peneč slap iz višav ter naraščala bolj in bolj. Zato se je videlo še daleč od brega dno skozi vodo kakor skozi najčistejše steklo, tlak okroglozglajenih kamenov, peščene ravnine in gredice negibnih, sluznozelenih alg, med katerimi je včasih zaplavalo in izginilo troje, četvero rib. Povsod široka voda. Morje je doseglo vrhunec plime ter je sedaj mirovalo, kot bi želelo počitka. Le oster dih po soli se je zgrinjal od vseh strani s te gladke plošče ter napajal pesek in zrak, zemljo in rastlino.

Vročina je rastla. Solnce se je s svojo kresno močjo upiralo tudi v vso reber, ki se je strmo dvigala ob obrežju, kolikor daleč je seglo oko, ter delala mestoma navpične prepade na vodo. Med morje in visoko pobočje se je ujela gorkota, ki se ni imela kam umakniti, in Kržan je kmalu čutil, kako se mu pod robcem okrog vratu zbira drobna rosa, kako mu gorak dih udarja v razgaljene, pre-rastle prsi. Po vsem telesu se je širila topla vlaga in obleka se je hotela prijemati života. Obrnil se je v drugo stran, a solnce mu je prepeklo obleko in tudi pesek se je razvnel, da so nad njim migljali in mrgoleli prozorni zublji razžarjenega zraka.

Mreža bi že morala biti suha.

Ribič se je dvignil in stopil k njej. Res, vrvice so bile že presušene, toda vozli so bili še vedno vlažni. Še ni bil čas, da bi jo spravil.

Za trenutek ni vedel, kaj bi počel. Ozrl se je po rebri nad obrežjem, a visoko se ni videlo iz dna. Trte so preraščale pobočje in med nje so se mešale nizke oljke s starikavimi vejami in s svojim belkastim zelenjem. Po rebri je šlo vitko, čisto oblečeno dekletko z jerbasom na glavi; podrževala ga je zdaj

z eno, zdaj z drugo roko. Prihajala je iz mesta, ki je ležalo v dnu zaliva.

»Kod pohaja?« je zamrmral Kržan še bolj nevoljen.

Počakal je še, da pride dekle do ovinka, potem se je skoro naglo obrnil, pripognil k šopu slame, jo dvakrat previl in stopil po ozkem valolomu do stopnišča, kjer je bil privezan čoln. Sedel je na rob čolna, zajel s slamo vode in začel čistiti sedala, nato obod in končno tudi dno, ki ga je solnce ravnokar osušilo, da so se razločno kazali blatni madeži. Sredi dela se je razgret ozrl na nebo, če morda ne napoveduje kakšne spremembe, a nebo je žarelo in bleščalo, da so bile oči takoj polne te presilne svetlobe ter so se trepalnice nehote zapirale pod njo.

Ugodna noč, je sklepal Kržan; dvignil se je za hip na sedalo, da se odpočije, in je razmišljal in računal. Koj nato pa je nadaljeval delo.

Solnce je šlo više in više na nebo, da so se sence valoloma v vodi krajšale; vedno svetleje se je kazalo dno portiča, ki je imel proti zapadu ozek vhod. Izza tega so se čuli redki, šibki udarci vesel.

Kržan je dvignil glavo, a jo je zopet sklonil in hitel z delom. Kri mu je silila k srcu, kjer se je oglašalo sovrašтво.

»Kaj se še ne boš odpravil?« je pozdravil Bregar, blizu istih let kot Kržan, le bolj nizek in širok, ostrega, lokavega pogleda, in je zavil na drugo stran k pomolu, ne da bi čakal odgovora.

Kržan je nekaj zamrmral med zobmi ter nadaljeval delo, ki je bilo navidez nujno in važno. Poznal je Bregarja predobro; bil je strastno sebičen, brezobziren in vsega zmožen, pravi zli duh med ribiči. Hodil je svojo pot, in kjer ni mogel doseči svojih namenov z lokavostjo, je poizkušal z nasilnostjo in še najrajši s hujskanjem, ko so si možje, pol ribiči, pol kmetje tam gori vrh pobočja v zadimljenem ozračju, prepojenem z močnim vinskim duhom, pripovedovali ob nedeljskih večerih fantastične zgodbe iz noči, z morja in izmed skal. Pil je tudi sam in še več kot drugi, a je ostal trezen, ko so se drugi mehčali ter postajali občutljivejši in razdražljivi. Vrgel je mednje spletko, da ni nihče prav vedel, odkod je prišla. Eden je strupeno zbodel, dva sta viharo planila kvišku, drugim je bliskal srd iz oči in nekdo je bil prepričan, da mora posredovati, dokler ni zadivjala burja po pivnici. Razšli so se končno bogve kako, se srdili po dva, po trije po poti, vpili in dokazovali si in grozili doma vsak zase drug drugemu, ko so s težavo legali v postelje. Včasih je bilo do prve nedelje že vse pozabljeno, včasih pa se sovrašтво ni

hotelo tako hitro poleči in Bregar je v njem koval svoje dobičke. Če pa je prišlo kdaj do krvavih posledic, takrat niso dvomili, kdo je kriv, ter so se ga že oddaleč izogibali, dokler ni bil dogodek polagoma pozabljen. A Bregar je postal imovit in ugleden in je imel povsod srečo.

Marsikaj se je pozabilo, le Kržan ni mogel pozabiti in dvajset let je ležalo med njim in Bregarjem nekaj nepremostljivega. Takrat ga je opazil, kako stika okrog njegove hiše in po njegovih njivah, kadar bi imel biti on na bregu ali v čolnu. Sumil je in žena mu je sumnjo potrdila; bila je vsa plašna in se ni čutila več varne. Namignil je Bregarju, opozoril ga, a vse ni veliko izdalo. Nato sta se sprla sredi vode v mesečini. Čisto blizu sta si bila čolna in Kržan je svojega grozeč še bolj približal, ko se je Bregar v prepiru sklonil in hotel nekaj vzeti izpod deske v dnu čolna. Kržan je zapazil, kako je blisknila ostrina, strašna jeza ga je prevzela, in preden se je mogel nasprotnik vzravnavati, ga je sunkoma potegnil iz čolna, udaril parkrat s pestjo in potisnil z vso silo pod vodo. Bregar je divje bil okrog sebe, a Kržanova trdna roka ga je tlačila v tilniku, dokler ni Bregar onemogel; nogi sta mu tonili in le grgranje se je še čulo, dušil se je. Takrat ga je Kržan privzdignil, prevrgel v njegov čoln in sunil svojega daleč proč. Nič več ni gledal, kaj bo s sosedom; ni ga zanimalo. Tudi ni dogodka nikomur povedal, a zapazil je z zadovoljstvom, da se ga Bregar od one noči boji, čeprav se ni nikdar nikoogar bal. In ko je čas dogodek napol zabrisal, je iskal celo prijateljstva ž njim.

Bregar je pripel čoln, izstopil in odšel po strmini. Ko je izginil za oljkami, se je Kržan dvignil in šel k mreži. Bila je suha. Stisnil jo je počasi skupaj, previdno, da se ne bi kje zapela, nato jo je nategnil in pričel zavijati.

Čez gladino je zadrhtel strel, ki je naznanjal poldne. Za njim so se oglasile sirene z višajočim se glasom in vmes so se začuli zamolkli žvižgi parnikov. Mesto v zalivu si je zaželelo oddiha in se ustavilo.

Kržan je še vedno pričakoval sina, toda zdaj je že uvidel, da ga ne bo. Vendar se je še vedno oziral po strmini, koder je izginil Bregar. Do vrha, odkoder zre vas na te vode, je še dolga in naporna pot. Morda je Bregar že zgoraj, se zaničljivo ozira v globel ter se posmehuje, ker se spodaj nekdo ubija z delom.

Naposled je bila mreža povita in Kržan jo je spravil v hišico na bregu, zaklenil, vzela izpod sedeža pri krmilu čolna rešeto rib, jih pogrnil in se odpravil navzgor.

Solnce je palilo po rebri in med zidovi ob poti se je nabirala soparica, ki je bila neznosna. Kržan je komaj čakal, da dospe do izvirka, ki je curljal iz zemlje po lesenem žlebičku. Odgrnil je ribe, da jih je mrzla voda osvežila, potem pa si je zmočil obe roki do komolcev. A ves čas pri tem delu in po poti do doma se mu je vračala misel, kod je bil sin predpoldan, in s to mislijo se je družila jeza, ki jo je že nekaj mesecev čutil proti sinu.

Stopil je v hišo in odložil rešeto. Sin je sedel pri mizi in kosil. Kakor bi tega ne opazil, je stopil oče k mizi; komaj se je ozrl na ženo, ko je sedel. Toda dolgo ni mogel molčati.

»Nikogar ni, da bi mi pomagal!« je izpregovoril rezko in zrl trdovratno v jed.

Sin ga je kratko pogledal; molčal je in tudi mati je molčala. Razločno in ostro je bilo slišati dvoje žlic, ki sta udarjali in drsali ob posodo.

»Vse sam preživljaj!« je vrelo dalje iz očeta, ki ni dvignil oči.

Sin ga je še enkrat vprašaje pogledal, a oče se ni zmenil za ta pogled.

Sin je pomislil, potem pa molče vstal in šel iz hiše. Zunaj je rastla murva z vodoravnimi vejami; sedel je na klop v njih senco.

»Ti mu še držiš roko,« je nadaljeval Kržan, »se boš že še kesala!«

Žena je molčala in pospravljala posodo. Zabilelo jo je očitaneje in le strah pred moževno jezo jo je zadrževal, da ni odgovarjala.

Kržan jo je pogledal od strani, stopil na prag, se ozrl na nebo in izpregovoril:

»Ne boš pohajal, nocoj greva na lov!«

»Kdaj sem pohajal?« je vprašal sin kratko.

»Vse jutro,« ga je zavrnil oče.

»Ni res!«

»Torej si ležal,« je odgovoril oče pikro.

»Dobro veste, kaj sem delal,« je odvrnil sin.

Oče ga je pogledal. Na obleki je imel sin madeže modre galice.

»Škropil sem trte pod vrhom.«

Oče je sedel na nizek stolec pred hišo. Jezilo ga je, da ne more sinu do živega. Molčala sta nekaj časa, potem pa je zopet spregovoril:

»Kdaj si prišel domov?«

»Opoldne.«

»Si videl ono deklino?«

»Katero?«

»Bregarjevo,« je odgovoril oče trdo in odločno.

Sin ga je pogledal. Kljubovalen ogenj se je zasvetil v teh očeh.

»Srečala me je. Šel sem ž njo do vrha.«

»Do vrha? Kaj imaš hoditi ž njo?«

»Kdo mi bo branil? Delo sem končal!«

»Čakal si njo, namesto da bi prišel pomagat meni! Te bo že ulovila! Pa takrat ne bo več prostora v moji hiši zate!«

»Le ne skrbite, svet je širok!«

Zopet je bilo očetu, kot da mu je sin izbil orožje, s katerim ga je hotel zadeti. Vzel je ribiško pipo in s silo tlačil tobak vanjo; sin je legel na klop in prekrižal roke pod glavo; Kržan je čutil, da mu hoče z malomarnostjo dokazati, da se ne meni za njegove grožnje.

»Tako, seveda, oče delaj, sin pa naj leži! Bomo videli, koliko časa bo to trajalo!«

Sin se je dvignil na desnem komolcu.

»Kaj mi hočete?«

»Pusti Bregarjevo, kjer je!«

Sin je sedel in pomislil.

»Nikdar je ne bo v mojo hišo, dokler sem živ!« je dostavil oče.

»Zakaj jo sovražite? Kaj ji morete očitati?«

»Lovi te, dovolj slabo. Ti si pa slep!«

»Nič me ne lovi, saj jo poznam in to vem, da je dobra.«

»Ker je Bregarjeva!« je zavrnil oče zbadljivo.

»Kaj mi mar Bregar!«

»Je pa meni mar. Ničesar nečem imeti skupnega z njim, ni mosta med njegovo in mojo hišo. Dokler bom živ...« je zagrozil zopet oče.

»O sebi bom sam odločeval.«

»Kaj praviš? S kom govoriš? Kdo sem jaz?« je vzkipele oči.

»Tja dol pojdem, bom vsaj živel brez preprirov!« je odgovoril sin in zamahnil z roko čez zaliv, kjer je v ozadju ležalo mesto.

»O, le pojdi, kar zdaj pojdi!« je vrelo iz očeta. »Ti misliš, da te bom na starost rabil kot oporo, da te bom klical, ker si edinec! Le pojdi! Motiš se! Imam, ne pojdem prosjačit!«

»Le imejte, ne bom Vas prosil!«

»Molči!« je planil oče proti njemu, razjarjen in s stisnjenimi pestmi, »molči, sicer te udarim, smrkavec!«

V trenutku je stal sin visoko vzravnan tik pred očetom. Bil je višji od njega, temnopolt in upornih, odločnih oči.

»Poskusite,« je siknil skozi bleščeče zobe pol grožnjo, pol odsvet.

Za trenutek sta si stala tako nasproti, z jezo v očeh in s stisnjenimi zobmi in ustnicami. Že je hotelo sovraštvo bruhniti iz očeta, a ga je sinov uporni pogled zadržal in upognil.

Takoj nato pa je oče še silneje vzkipele, se trepetaje obrnil, sklonil, pobral poleno s tal in se

zasukal, da udari. Sin se je pripognil in se v trenutku vrgel od spodaj navzgor proti njegovim prsim, da je oče izgubil ravnotežje, izpustil poleno in zamahnil z desnico nazaj. Sin ga je komaj pridržal; obenem mu je ujel desnico in mu stisnil obe roki na hrbtu, da se je zaman skušal osvoboditi.

V tem se je že vrgla mati med oba ter rotila sina, naj odneha, toda ta je trdovratno držal in se ni dal odviti.

Oče je kipel srda, vpil, naj ga pusti, in suval z nogama. Sin se je le nekoliko umaknil na stran, a spustiti ni hotel, dokler se ni oče v tem trdem objemu vidno ohladil. Še je besnelo v njem, a to je bilo že bolj spoznanje lastne onemoglosti in sinove neslutene moči.

Sin ga je spustil in se umaknil, a tako, da je vedno pazil, če bi se oče hotel vreči za njim. Toda očetu že ni bilo več do tega; dvignil je posevno pest za sinom, tresoč se še po vsem telesu. Jeza mu je popolnoma izpila sile; sesedel se je oslavljen na klop in težko dihal. Sin je bil še vedno pripravljen, a ko je videl očetovo utrujenost, mu je postalo neprijetno. Odšel je na klanec in nato v hrastov gozdič pod vrhom, na katerem je bila vas, pol ribiška, pol kmetska. Ker bi se mogel nočni lov zavleči, je poiskal pod drevjem prostor in legel. A komaj se je zleknil po tleh, mu je že postalo to skrito, zasenčeno mesto neprijetno, zato se je dvignil in stopil izmed hrastja.

Odprl se mu je širok, mogočen pogled na vode, ki so se pod obrežnimi stenami odmikale kraju in stekale nekam proti jugu; bila je oseka, ki jo je izvežbano oko takoj opazilo.

Legel je v skromno senco starikave, redkovejne oljke in gledal veličast pod seboj.

Ni bila samo beseda, kar je Ivan rekel očetu. Nekaj ga je klicalo v svet; ne le na mesto, mislil je še dalje. Dobil bi službo pri družbi in čakal, da se dvignejo sidra in razdele valovi. Utonilo bi mesto, svetilnik, ugasnilo bi solnčno pobočje, kjer je bila njegova mladost, in zazeleneli bi grebeni vodovja, ki leži dneve od zemlje. Kolikor nese oko in vse dalje še sinje ravní in nad njimi oster vzduh, nasičen s soljo, ki ga mornarji s slastjo vdihavajo...

Ko bi utonila leta, bi se vrnil. Oči, v katere je že dihala groza, bi videle sedaj drugače, duša, ki je strmela v sinjino nedoglednih ravní, bi bila višja in krepkejša, roka, ki je krotila nevihte, bi nikdar ne klonila. Kako neznatno plačilo nasproti vsemu temu bi bilo ono srebro, ki bi ga prinesel s seboj!

Ivan je legel na hrbet, prekrižal roki pod glavo in se zazrl v modrino obnebja. A kakor je vabilo vse široko vodovje in silno obnebje, tako so bile močne vezi, ki so ga vezale na te rebri, po katerih so se solnčile ozke njive kot stopnice, obložene tupatam z zelenjem oljk, zasenčene s trtami, ki so že sredi poletja dozorele svoje težke grozde, in zasajene z breskvami, ki so tesno stiskale k sebi svoje dišeče, rumenordeče sadove. Izpod zidov, nosečih vso to zemljo njiv, so tiho pritekali drobni izvirkki ter oblivali in škropili križem in navzdol vse strmo pobočje, kadar je v poletnih popoldnevih najbolj hlepelo žeje pod žgočim solncem. Vedno je to pobočje zelenelo, bujno v poletju, v zimi manj, ker se je zemlja odgrnila jesenskim dežjem; a sneg ga ni nikdar zasul in nikdar se ni vrgel mrzel veter čezenj, vedno je planil z višin dalje na morje.

In še nekaj ga je vezalo na to zemljo; nežno, dobro bitje, ki je rastlo v družbi slabega očeta, iz peščenih tal...

Solnce je bleščalo v oči in trepalnice so same lezle skupaj. Ivan se je obrnil v stran in zaspal s trdnim, pokojnim spanjem zdravih ljudi.

Ko se je prebudil, je bila že vsepovsod na višinah senca. Veliko solnce se je sklonilo čisto do vode; ni se več belilo z belim ognjem, temuč je mirneje žarelo v svetlem karminu. Sijajno se je svetlikalo v rdečih, modrih, višnjevih, zlatih vodah, ki so počasi ugašale, in tudi plameneča zavesa obzorja je ugašala ter rumenela vedno niže k vodam.

Ivan je vstal, se ozrl, potem pa pomislil, da se bliža čas lova. Ali bi šel domov ali naravnost na breg? Še ga je peklo očetovo očitiranje, da vse sam preživlja. Spustil se je po strmini navzdol, utrgal med potjo smokev ter jih použil do morja.

Gruča ribičev je imela posla s staro jadrnico, ki je bila pol v vodi, pol na suhem; podložili so jo z deskami in podpirali s hlodi. Više na bregu je bil vitelj; do njega je držala od jadrnice močna veriga, ki so jo navijali štirje možje na vitljev val s pomočjo dolgih drogov. Hodili so drug za drugim venomer v krogu in jadrnica se je polagoma pomikala iz morja.

Ivan se je ponudil starcu v pomoč. Ta je utrujen sedel na breg in se oddahnil. Ko se je začulo z vrha zvonjenje, so delo ustavili.

Mrak je legel in v mraku je prihajal navzdol Kržan; v roki je nesel svetilko, zaprto od treh strani s pločevino.

»Zakaj nisi prišel večerjat?« je vprašal sina kratko in trdo.

Sin je molčal, vzel iz odprte brežne kočice dvoje vesel, krmilo in trizob s tankimi, svetlimi rogljiči, ki so imeli na koncu kaveljce kot puščica, ter prenesel vse v čoln. Nato je oblekel trde platnene, nepremočljive hlače in prav tak jopič ter se ozrl čez nebo. Lahke, komaj vidne megle so se kazale iz mraka.

»Oblačno je,« je izpregovoril.

Oče je molče zaklenil kočico in prižgal luč. Nato je šel v čoln, sedel h krmilu in položil luč zraven sebe. Ivan je stopil na sredo ter pahnil z veslom čoln od brega, potisnil še dvakrat stojé, potem pa sedel in veslal.

Tema je hitro naraščala in svetloba, ki je padala iz svetilke le v eno stran, je postajala vedno močnejša ter je sezala vedno dalje. Vesla so rezala v vodo, in kjer so se uprla, tam je voda zažarela v bledem vijoličnem ognju. Tudi okrog čolna je z vsakim sunkom zagorevalo, in sicer toliko svetleje, kolikor bolj se je nočilo. Prelivalo se je z vodo in zdelo se je, da plava čoln v modrikastem, slabem ognju.

»Dosti,« je izpregovoril oče, se dvignil sključen ter se pomaknil počasi in opiraje se ob rob k sredi čolna.

Sin ga je razumel, položil eno veslo v čoln, drugo pa pridržal, dokler ga ni prepustil očetu, ki je sedel na njegov prostor. Sam pa je šel na konec čolna, snel krmilo s tečajev in ga položil na dno. Dosegel je trizob, pogledal trenutno in mimogrede v očetov obraz, ki je bil mračen in trd, in je pol legel, pol pokleknil na dno čolna ter posvetil v vodo proti dnu.

Oče je vozil medtem čisto počasi in le tiho, komaj slišno spuščal vesli v vodo, kjer ju je prav polagoma odrival. Molčal je in ne enega nasveta, ki jih je imel ob takih prilikah, ni bilo iz njegovih ust. Z današnjim popoldnevom je leglo nekaj novega med njega in sina, neko novo razmerje je nastalo med njima. Skrajna nevolja ga je polnila radi ponižanja, ki si ga je sam pripravil s tem, da je hotel pokazati sinu svojo očetovsko oblast. Zdelo se mu je, da se je sin že dolgo skušal izviti izpod njegove roke, in danes se mu je to končno in z enim mahom tudi posrečilo. Bil je sedaj ž njim enakovreden.

Medtem je sin zapazil, kako je svetloba v globini zaslepila plavajočo ribo. Bil je velik, star luben. Obrnil se je k luči in ji naglo plaval naproti, poševno navzgor. Ivan je zrl ves čas za njim, dvignil z desnico trizob in ga nameril. Luben se je še vedno dvigal in bi mogel biti kmalu na površju. Ivan je pomaknil ostrino do vode s pre-

vidno, počasno kretnjo, potem pa zagnal, da se je čoln nagnil za njim.

Voda je pljusknila in trizob je izgubil v njej; takoj nato se je zopet dvignil iz dna in zaplaval vrh vode. Dvignil se je tudi železni del in na njem je bil na srednjem rogljičku luben, ki je še tolkel z repom po vodi, da je pršala na vse strani. Čoln je zavil do plavajočega trizoba in postal. Ivan je dosegel ročaj, snel ribo, jo zadovoljno potežkal in vrgetel nato v koš pod zadnjim sedežem.

Oče ni ves čas izpregovoril ničesar, le vesli je vzel počasi v roke, ko se je sin zopet zleknil po čolnu.

Zopet je šel čoln počasi dalje, postal tupatam in luč se je metala po površju vode na desno, levo, naravnost in proti dnu. Za njo pa je zrlo oko, ki mu ni ušla nobena senca, noben gibljaj pod vodo. Bilo je to oko mlado, zdravo in vajeno. Včasih se je dvignila roka s trizobom, zamahnila in trizob se je zapičil v vodo in mnogokrat tudi skozi trde luskinje. Mnogokrat se je ostvina zagnala tudi zaman in se vrnila na površje brez plena. Tam čoln ni mogel ostati, ker so se ribe plašno umikale; šel je dalje. Lov je bil dober, škoda bi se bilo prehitro vrniti.

Luč, ki je postajala močnejša in svetlejša, se je križem metala po vodi in za njo se je poganjal trizob. Delo se je nadaljevalo enakomerno in brez presledkov. Le včasih je Ivan začutil, da mu je neugodno pri lovu, ker oče ne izpregovori besedice, a v vnemi dela je to hitro zopet pozabljal. Dolgo sta že morala ribariti, ko je naenkrat posvetila bleščeča svetloba čez čoln in vodo, da je izgubil v njej plamen svetilke in da je bilo v tem zelenkasto-belem sijaju svetleje kot podnevi.

Iznenadena sta se ozrla oba hkrati na nebo. Ne ene zvezde ni bilo na njem, nad vodo je ždela črna tema. Le daleč na višini nekje so sikale bleščeče igle navzgor proti oblakom v velikih šopih, ki so pa hitro ugašali in se zopet drugje užigali. V istem trenutku je zopet presekal temo blisk, ki se je razraščal v tisoče drobnih, žarečih vejic na vse strani in ž njim se je utrgal čez vodo grom.

»Vrneva se,« je rekel oče in zasukal čoln v smeri, kjer so se na vrheh svetlikali plameni. Bil je že skrajni čas. Sin je odložil ostvino in nasadil čolnu krmilo. Stopil je k očetu, ki mu je molče prepustil vesli, da je sedel h krmilu. Morje je postajalo nemirno; vlekel je veter, ki je začel čoln nagibati ter mu pljuskal pene v bok. Skozi temo je prihajal iz daljave vedno močnejši šum.

»Hitreje!« je priiganjal oče, ki je držal z desnico krmilo, z levico luč na kolenu ter se nemirno

oziral okrog. Sin je veslal z naglico in močjo, da je čoln odskakoval. Noge je uprl na stran ter se nagibal pri veslanju daleč nazaj. Obraz mu je bil ves vroč in izpod las so pritekale številne kaplje. »Hitreje!« si je ponavljal tiho in v rokah in plečih so se mu bočile trde mišice; kod drčita, se ni menil, ker je vedel, da vodi oče z izkušeno roko.

Jug je završal skozi šum vode in dvignil valove. Ivan je globoko zastavil vesli, a že je začutil, da ju ne more nikamor upreti; val je vrgel čoln v višino, vesli sta ostali na obeh straneh v zraku, potem je sledil sunek v globočino. Oče in sin sta se spogledala. Bil je pogled dveh, ki se borita skupno, vsak zase in drug za drugega, ter čutita, da se bliža odločitev. Sin je bil razpaljen in je podhrteval trudnosti, v bledem očetovem obrazu se je črtal strah. Oče je stisnil svetilko med kolena, se stegnil z levico, ne da bi desna spustila krmilo, na dno čolna in dosegel vrv. Privezal jo je h krmilu, ovil si jo okrog života in vrgel drugi konec sinu.

»Ovij se,« je rekel, »in pazi na ravnotežje!«

Sin že ni mogel več doseči vrvi. Val je narastel visoko in Ivan je stisnil vesli ter ju poglobil v vodo kot bi se hotel opreti. Čez čoln se je valila voda, luč je ugasnila. Bil je mučen trenotek, ko se sin in oče nista mogla več videti. Šele zdaj sta prav začutila bližino, kakor bi ju prej svetloba ločevala. Spoznala pa sta tudi, da jima teme moči bolj in bolj izvijajo iz rok čoln in oblast nad njim.

Čoln je planil navzdol, udaril, da se je lomilo in obtičal; za njim se je vrgel val. Oče je začutil, kako je spustila vrv, razširil je roki in padel naprej. Bolečina je nekje zaskelala, a vzravnaval se je hitro na kolena.

»Ivan!« je zaklical.

Šum vode je odgovarjal.

»Ivan!« je ponovil skoro s krikom in čakal.

Kot omamljen in z bijočim srcem se je pomaknil oče na kolenih dalje in iskal z rokama; ničesar ni videl v temi. Z drhtečimi prsti je segel še naprej ter začutil trdo platno: sin je ležal na koncu čolna.

»Ivan!« je poklical še enkrat z vročičnim glasom. Le dež in val sta mu šumé odgovarjala.

Dotipal je veslo, ga dvignil ter ga potisnil pokonci v vodo. Bilo je plitvo, skalnato obrežje.

Oče je vedel, kaj mu je storiti, zato se je hitro odločil. Stopil je v vodo in dvignil sina. Zgrozil

se je, ko sta mu padli dve roki ob život in je omahnila sinova glava daleč vznak. Nič ni čutil teže močnega mladega telesa in tudi ne valov, ki so se mu ovijali okrog nog in života, ko je iskal tu čez ostra, tam čez opolzla tla pot iz vode. Šum, ki je prihajal z obrežja, kamor so se valovi metali, da so potem padali nazaj, ga je vodil, da je naposled položil sina na kameniti prod. Zvil mu je pod glavo svoj premočeni jopič, pokleknil in se sklonil čisto do sinovega obraza.

Poiskal je vžigalico, a bile so premočene in se niso hotele vneti. Z drhtečimi prsti je odpel sinu srajco, razgalil prsi in položil nanje roko. Bile so mokre, komaj čutna gorkota je še bila v njih in komaj slišno, poredkoma in oslabeledo se je spodaj oglašalo srce.

Oče je stopil naprej, a v viharju ni našel sledi, da bi vedel, kam ju je zaneslo; ne steze, ne luči ni bilo z visoke brežne stene. Vrnil se je k sinu, ki je ležal nepremično, pokleknil je in poklical, a klic je zamrl v temi. Oprt na levico je začel otipavati obraz in glavo. Lasje so bili premočeni in razmršeni in na temenu pod njimi sluz, ki se je mehko prijela očetovih prstov.

Kot bi mu kdo izpodbil levico, se mu je zdelo; oprl se je še na desnico in obe roki sta se tresli, ko je visel nad sinom. »Ivan!« je hotel krikniti z vso silo, a glas mu ni mogel iz grla. Dvoje zaprtih mladih oči, dvoje bledih usten je bilo pod njim, dvoje rok, polnih sile prej in življenja, je ležalo negibnih sredi kamenja. Vzbočene prsi, komaj še dih v njih, široka pleča, ki jih je s tihim zadovoljstvom gledal, kako se širijo zadnja leta, so se kot dvoje zlomljenih peroti dotikala tal, noge, ki so hitele po rebri kot dve prožni vzmeti, vse, kar je bilo dvajset let očetov ponos in up in vsebina življenja, vse se je zrušilo tu na kamenje in pesek. Kakor bi padalo solnce s poldanskega zenita, sijajno in plamteče, je bilo očetu. Vse nebo in vse obzorje se je hotelo zgruditi... O morje!

In visoko nad morjem je bledel v tem žarudom, se nižal in rušil in sam močni breg, ki ga je nosil, se je stresal in njive na njem so se trgale in oljke so pokladale svoje veje čez zemljo.

Dež je lil, lil na vse strani, morje se je metalo proti njemu, oblaki so šli vedno niže.

Oče je sedel na tla ob navpični skali, vzela sina v naročje in se nagnil čezenj, da bi ga dež ne polival. Čakal je, a jutranji svit je bil še nizko za gorami.

Tiha nedelja.

Ali je brizgnila kri od Soče,
ali je plamen — zlat prt odel snežnike:
krvavo žarijo, molče govorijo
besede velike.

Obstanem in gledam: še srce krvaví,
obstanem, poslušam: še srce molčí
in molči — —

Pred mano tiha polja tiho zelenijo,
v mladem vetru tiho tihe setve valovijo
in drevesa tiho poganjajo,
ko da pod nebo sanjajo.

O, ko se v njih vse vihre zberó,
hrešče zaječijo
in še molk srca preglasijo! —

Joža Lovrenčič.

Boji.

F. S. Finžgar.

IX.

»Ali si ga pregovorila?« je vprašala Jera Lojzo, ko se je vračala mimo zelnika.

Lojza je skomizgnila z rameni.

»Upam, da. Ne ve se pa ne. Je čuden, saj ga poznaš.«

Jera se je sklonila spet k zelnatim glavam in nič upanja ni imela. Preudarjala je, kam bi šla. »Do sv. Jurja grem gostovat, saj imam denar. In kako dnino tudi še ujamem. Ali pomnita naj me, če pojdem. Še jima bom stavila sive lase v glavo.«

Jera je polagoma zašla od žalosti na pot maščevalnih misli in je trla gosenice, da ji je zelenkasta voda brizgala izpod palca.

V tem je prišel mimo zelnika tudi France, ki je še posedel pod češnjo in opazoval Jančarico na nasprotnem bregu. »Ali se ji bo zdelo, ko zve, kako sem zapodil Jero!« je razmišljal in se veselil tiste ure, ko ji sam to razodene in mu ona hvaležno poreče: »Prav si imel, France.« Šele ko je Jančarica oprtala koš, se je dvignil tudi France s korenine in šel proti domu.

Ko je zagledal Jero v zelniku, ga je nekaj ustavilo. Njegove vesele misli so se zmračile. S silo se je pognal, da je šel dalje. Gledal je v tla, ali kljub temu je dobro videl, kako mu Jera obrača hrbet — in zdelo se mu je, da vsa togotna šari med zeljem. To ga je speklo in še bolj ga je zbolela misel, da bi mu utegnila Jančarica očitati, češ, užugala te je. Sunkoma je okrenil glavo proti zelniku, poprijel trje za kosišče in zavpil nad Jero:

»Kaj imaš opravka v našem zelniku? Izgubi se! Imam že drugo deklo.«

France je zamahnil z roko in postavil koso na ramenu kvišku — na boj.

Jera je zbežala na nasprotni strani iz zelnika in potoma sunila z nogo par glav, da so se nagnile na zemljo. Sključena je stekla po stezi, za streljaj pred Francetom se je pa ustavila, požugala mu z obema pestmi in mu zagrozila: »Boš že videl, prešuštnik!«

France se je nagnil, da bi skočil za njo in jo udaril po umazanih ustih. Toda sram ga je postalo, premažal se je ter zažvižgal. Celo tako moški je bil, da je obesil koso na plot in šel v deset minut oddaljeno opalto h Korenčku po tobak.

Jera je priburila domov prav tedaj, ko je Francka pomagala Lojzi nositi vodo za opoldansko vrdejo. »Ta je ta nova,« je presunilo Jero, toliko da se ni sesedla. Oči so se ji izbulile, prsti so se ji krivili in najrajša bi bila planila nad Francko.

»Ali si obrala?« jo je nagovorila Lojza.

»Naj le ta nova obira,« je zarežala Jera, pogledala kakor skopec divje na Francko in drvela skozi vežo v svojo sobo, od koder se je čulo loputanje vrat in škripanje pokrova njene skrinje.

»Jezus, kaj sem ji naredila? Kako je huda name!«

»Nič ne maraj. S Francetom sta se nekaj sprla.«

Lojza je postavila škač pred hlev in šla za Jero. Francki je utripalo srce. Iz hiše so doneli nerazločni, jezni klici Jere. Lojza se je vrnila vsa žalostna iz hiše, kmalu za njo je privlekla Jera svojo skrinjo na dvorišče in kričeč in zmerjajoč bežala k sosedu, od koder je naglo priropotala s samotnim vozičem, naložila nanj skrinjo in jo odpeljala.

Francka se ji je skrila v hlev. Tamkaj je slonela in božala teličko, ki jo je gledala z velikimi,

dobrimi očmi. Ni razločila, kaj je kričala Jera. Ali jasno je čutila, da je ona vzrok.

»Doma zaradi mene vojska, tu prepir spet zaradi mene — in po vsej fari se bo govorilo samo o meni.«

Francka je objela teličko, ki je iskala z mokrim smrčkom ob njenem žepu skorjice kruha.

»Ne jokaj, Francka,« je vstopila Lojza.

»Jaz grem, Lojza.«

»Ne pojdeš. Sedaj si naša. Le meni se zaupaj, vse bo še dobro.«

»Dobro?« je ponovila Francka, spustila teličko in se naslonila ob jasli. Roke so ji omahnile in glava se ji je povesila.

»Dobro!« je ponovila še enkrat kakor sama sebi in se bolestno nasmehnila.

»Le ne obupuj! Lepo pridna boš pri nas, kaj ne, Bog ti bo odpustil. Matija se vrne in vse bo dobro.«

»Bog mi je že odpustil, to vem, toda ljudje mi ne bodo nikoli in Matija — o, saj ga ne bo več nazaj.«

Francka si je zakrila z rokami obraz in je začela spet ihteti.

»Ne smeš, Francka,« je stopila Lojza k njej in jo tešila. »Vse izroči Bogu. Boš videla, tako se izteče, kakor je najbolj prav. On že ve, zakaj nas pokori.«

»Oh, Lojza, kako si ti srečna! Naj bo, jaz ostanem pri tebi. Kot otrok te bom ubogala; kaj ne, da me ne pogubljaš?«

Lojza se je sklonila k Francki in ji poljubila od solz mokro lice: »Revica moja, pojdiva na delo.«

Ko sta postavili pred hlev koso, da narezeta za živino, je prišel France.

»Tak je vendar šla!« je začel, obesil koso in si odpasoval oselnik.

»Silno je bila raztogotena,« je omenila Lojza in devala v slamoreznico, Francka pa je vsa zardela sukala kolo.

»Naj gre, kakršna hoče; samo da je šla, ta jezik! Lej, Francka, sedaj si ti vdinjana. Jera je imela po osemnajst kron, tebi dve pridam, če ti je prav.«

»Meni ni treba več, še toliko ne. Če sem prav zastonj.«

»No-no-no,« je hitel France. »Torej po dvajset. — Sedaj moram takoj po travo, da ne ovene. Ena naj gre z menoj.«

»Naj gre Francka, jaz skuham južino.«

France je pripeljal okomatano kobilico in Francka mu je pomagala napreči, nato sta sedla na voz vsak na svojo plat in se odpeljala.

Francka je molčala in gledala v dalj, France bi bil rad začel pogovor, pa ni vedel, kako bi. Slednjič je vendar sprožil: »Francka, nič se ne boj pri nas. Ne bo ti hudega. Veš, Matija sem jaz res rad imel. Kar pri nas ga počakaj. Potem pa zaplešemo in mir besedi in oče Golob se bo koj unesel.«

»Bog ve, kdaj bo konec vojske.«

»Ne bo dolgo. Saj sem bral, da je nemški cesar rekel: Fantje, preden se drevje obleti, smo doma. In tako bo. Na jesen se vrnejo.«

»Ali koliko jih bo tam ostalo!«

»Nekaj že, seveda.«

»Matija gotovo pade.«

»Beži, beži. Vsaka tako pravi, ko se boji za svojega — moža ali ženina. Če bi bilo tako, bi ne bilo nobenega nazaj.«

»Vseeno ni bilo prav, da si dal Jero proč. Jaz ne bom mogla dolgo služiti. Saj veš,« je omenila Francka po kratkem molku in se obrnila v hrib, ker mu od sramu ni mogla pogledati v oči.

»Lepo te prosim: kar tiho od Jere. Ti nimaš nič pri tem in konec besedi. Drugo pa — o — nismo taki, da bi te v hudih dneh vrgli pod kap. Francka, toliko pa Matic še ima, da bo enega otročka preživel, če se drugače ne prekrene. Za botra mu bom, kar velja.«

Privozila sta do njive, Francka je gospodarja hvaležno pogledala in Matic se je začudil lepim očem in se je veselil, ko je gibka skočila z voza in grabila travo zlahka in ročno, vse drugače, kot Jera, ki je redno obgodrnjala vsako reč. France je nakladal, »ta nova« mu je prigrabljevala in nič nista govorila. Le nad kobilico, ki se je vtikala v tla, je včasih gospodar zavpil.

Ali ob molku je France imel tele misli:

»Presneto sem bil pravzaprav neumen, da se nisem vseeno oženil, ko se dobe takele dekleta. — Seveda — sedaj bi je ne dobil več. Oči imam še mlade — lase pa sive. In za te se neveste nič kaj ne pulijo. — E, bo pač kaka vdovica dobra — po vojski.«

Ob tem je France nehote pogledal na nasprotno brdo, na Jančarjevo polje.

Pri Golobovih pa je bilo tisto jutro huje od pogrebščine. Ne on, ne ona nista zatisnila očesa, dasi tudi besedice nista izpregovorila in sta skrivala vsak svojo bolečino. Mati je vstala še pred dnem in odšla. Golob je ni vprašal, kam gre. Vstal je mrk in je čutil, da se mu tresejo roke, ko se je oblačil. Brnjal je po dvorišču, po hlevu, po podu.

Priloga D. in Sv. št. 14.

Rembrandt Harmensz van Ryn: Stara gospa.

Klobuk mu je visel na oči. Stari hlapec je jezno kašljal, ko ga je videl takega, dekli sta se suvali s komolci in si mežikali. Obe sta že vedeli, da je Francka ušla od hiše. Sin Jakec, ki še ni bil dozorel za vojake, je izpraševal po mami in se skrival jeznemu očetu.

Ko se je vrnila Golobovka, je namignila njemu, ki je šel pokoncu za njo v hišo. Samo z glavo je potresel in jo vprašajoče pogledal.

»Štiri ženske sem najela in sem jih poslala za njo.«

»To je prav,« je rekel Golob in truden sedel k peči.

»Če bi si bila kaj naredila!«

»Trmasta je dovolj,« je menil Golob in se presedel na klopi.

»Moj Bog, saj veš, da me mora biti kraj, če se to zgodi. Kakšen si!«

Golob je napol vzdihnil, napol se odrgral, pa ni imel kaj pljuniti iz suhih ust, vstal in šel iz hiše. In ves dan je motovilil krog oglov, nikomur ni nič ukazal, niti k jedi ga ni bilo.

In vrnila se je prva ženska, ki ni nič zvedela.

Prišla je druga in pravila, da so pri Tacnu potegnili neko žensko iz Save. Mati je zajokala, Golob je žvečil s čeljustmi in pihal skozi nos, da je komaj spravil iz sebe:

»Kdaj — kdaj so jo?«

»Včeraj, no! Ta ni bila Francka.«

Golob bi bil žensko najrajši udaril.

Tudi tretja odposlanica ni nič zvedela.

Zadnja pa, ki je prišla s hribov, je razodela: »Francka je pri Maticu na Kozjem hribu. Za deklo se je vdinjala.«

Mati jo je plačala. Golob pa ni strpel in je pomolil za njo skozi vrata krono za pridav.

»Bog bodi zahvaljen,« je vzdihnila mati, ko sta bila sama. Golob se je pa takoj potuhnil in razsodil:

»Naj le poskusi, kako tuje duri po petah bijejo.« Potem je pa vprašal ženo, če ima kaj jesti.

Da je ta zadnja ženska dognala, kje je Francka, ji je pomogla Jera, ki je trosila zgodbo od hiše do hiše po vsem razsežnem Kozjem hribu. Natolcevala in obrekovala je s toliko gorečnostjo, da so ljudje zijali čuda, tleskali z jeziki in majali z glavami. Na večer je Jera obstala sredi tobakarjev pri Korenčku in si privoščila dva fraklja strdenega žganja — za pogum na zadnjo pot — k Jančarici. In nastopila jo je osvete željna o mraku.

Jančarjevi so bili pri večerji, razen gospodinje, ki je imela opravka v kuhinji, ko je stopila Jera na prag.

»Dober večer, gospodinja,« je nagovorila Jera hinavsko sladko Jančarico.

Ta se je ozrla izpred peči in hladno odzdravila: »Bog daj.«

Napela je oči in jih ob luči zasenčila z roko, da bi spoznala v temi, kdo da je. Jera se je prestopila čez prag.

»Lej jo! Jera! Saj te resnično nisem spoznala, ko te skoro nikoli ni k nam.«

»Nimam hoditi po kaj. Tisti pa, ki so jim mar takele vojskine vdovice, pa že pridejo, je-li?«

»Jera!« je rekla Jančarica in se upokončila pred njo.

Jera se je začela zlobno hihitati in se tolči ob kolena v smehu.

»Veš kaj, Jančarica, Matic me je zapodil in si vzela mlado deklo — hi-hi — in kakšno? Hi-hi-hi — ene sorte tiči skup lete — tisto Golobovo, ki je zafrečkala svoje poštenje in so jo doma vrgli skozi duri. Sedaj boš pa ti zadaj, ali pa bo imel Matic mlin in žago. Saj stara koza celo vrečo pregrizne, če ne more do soli.«

V Jančarici je zavrelo. Topotnila je z nogo, roke stisnila v pesti in velela:

»Ven, ven! Poberi se, grdoba pijana!«

Tedaj je tudi v Jeri izbruhnulo. Roke je vprla v boke, pomolila komolce naprej in začela:

»Le udari, kar udari! Prešuštnica! Mene si izgrizla od Matica, kjer sem popustila kri in moč. V grehah se valjaš, ko mož preliwa kri, hudoba. Fej te bodi — tebe in Matica in óne halodre!«

Jančarici se je zameglilo pred očmi. Zagrabila je burkle in jih nastavila v Jero. Iz hiše je prišel begunec Roman, za njim dekla, otroci. Roman je zaklel po poljsko in iztegnil roko po Jeri, Janezek se je stisnil k mami, jokal in klical: »Po tlica, po tlica!«

Jera se je umaknila čez prag in kričala z dvorišča:

»Razbojniki! Sram vas bodi! Vsa vas smrdi od vaših grehov! Še prahu na podplatih me je sram. Odrgnem si ga, da ne zanesem te kuže drugam.«

Jera je pobrskala z nogami, kakor pes, ko zagreba lastno blato, da ji je krilo odletavalo. Nato se je spustila v tek po hribu. Begunec je pobral poleno in zalučil bi ga ji bil v pete, da ga ni prestrigla Jančarica.

»Pusti, pijanko!«

»Pojdimo molit,« je nato dostavila in šla z družino v hišo.

Ko je Jančarica spravila po molitvi otroke spat in so odšli tudi vsi drugi, je šla v kuhinjo, dasi

ni imela posebnega posla, in se je naslonila na ognjišče. Na okajeni steni je gorela majhna lučka.

»Kaj se je pravzaprav zgodilo?« je začela pre-mišljevat. »Da je Matic spodil Jero! — In Jera je pridirjala nadme in me dolžila. — In Matic je vzel tisto Golobovo za deklo. — Le kako je sramotila njega! — Da bi bil France tak? — Saj ni mogoče! — Ampak da vzame k sebi tako žensko — in Lojza! Svetnica. — Saj se nič več ne spoznam. — Grda vojska, vsemu svetu se je zmešalo.«

Jančarica je slonela, krog nje je brnel roj muh, v glavi so se ji sukale misli — od začetka do konca — in od konca k začetku, dokler se ni ustalilo vse vrenje ob edinem vprašanju: »Zakaj je šla Jera, zakaj je prišla Golobova?« — »Prav je, da ima mlado deklo,« je bil prvi pomislek. »Mi bo dal vsaj mir in se ne bo obešal tod ter čakal Blaževe smrti. Vzame naj jo, saj je iz dobre hiše.«

To je bila prva misel.

Ali še hitreje jo je izpodrivala druga. Francka jo je pehala od sebe. Čim bolj pa jo je pehala od sebe, tem bolj krčevito se je oklepala njenega srca. Nič več si ni mogla utajiti, da jo vendarle draži taka nastava pri Maticu, in izmislila in pripravila si je za »sivega strica« perečo besedo, s katero ga zbode, ko se prvič spet srečata.

Na smeh ji je šlo, ko je še enkrat preudarila, kako ga izplača.

»Da bo vedel, norec stari, in si desetkrat pre-misli, preden se spet prisladka k nam. Za las ne premakne nobene reči več pri nas. Bomo že kako, saj je Roman vsak dan močnejši.«

Gospodinja je prestavila nekaj kuhinjske po-sode — brez potrebe seveda — segla po luč na steno in hotela iti spat.

Prav takrat je rahlo potrkalo na vrata.

Prvi hip se je tako prestrašila, da ji je skoro zdrsnila luč iz rok.

Potrkalo je še enkrat.

Franca je postavila luč na ognjišče in šla k vratom:

»Kdo je?«

»Nekaj bi ti rad povedal, Francka.«

Jančarica je koj spoznala Matica.

»Pa zdaj hodiš,« je rekla nekoliko zadirčno in je imela pripravljeno besedo na jeziku, da bi ga oštrknila kar skozi zaprta vrata. Ali vedi ga, kako ji je prišlo. Namesto zabavljičice je odrinila zapah in mu odprla.

»Zgodaj hodite spat,« je rekel Matic, ko je sto-pil skozi duri in jih tiho zapiral za seboj.

Francka je videla njegov obraz, kako je žarel veselja.

»I seve,« je zategnila Franca, »mi stari in otroci spat — taki-le mladi fantje pa voglarit.«

Matic ni nič razumel, kam cika, in se je smejal ter hitel:

»Danes sem jo izplačal! Preklicani kolovrat stari! Ali veš, da naju je Jera tožila pri župniku?«

»Jera?« je osupnila Jančarica in še mar ji ni bilo več zabavljičice, kakor si jo je izmislila zanj. S predpasnikom mu je pobrisala stol in ga pova-bila:

»Sedi no in povej! Kar tukaj, da jih ne bova budila v hiši.«

Matic ji je razodeval naširoko vso zgodbo, Franca ga je hvaležno gledala.

»Ali sem naredil prav, ali nisem, kaj?«

»Prileže se ji!«

Nato je povedala Jančarica zgodbo z Jero; Matic jo je verno poslušal in jo spremljal z jeznimi vzkliki.

»To je prav, to je prav, da se je vse zvedelo,« je ponavljal in nametal na Jero še kopo grdih pri-tikljajev, potem pa naglo dostavil: »A — in ti ne veš, kako smo zamenjali! Golobova — ho — tako ji stoji k rokam vsako delo, da je le veselje.«

Francka je na eno oko napol zamižala in ga pomenljivo pogledala:

»Le glej, da se navsezadnje še z Matijem ste-peta, ko se vrne z vojske.«

Franc se je smejal in se drgnil po stegnih.

»Le smejaj se,« je rekla Jančarica resno, da je Matic pri tej priči utihnil.

»Boš že videl. Prilika naredi tatu.«

»Francka,« je vzkliknil Matic tako glasno, da je Jančarica položila prst na usta in mu velela: »Pssst!«

»Francka,« je ponovil Matic tiše. »Lepo te pro-sim, nikanar me ne draži. Ali ti more še kdo bolj dokazati, kako te ima rad, kot sem jaz. In zato te nocoj kar naravnost vprašam: Če bi se Blažu kaj primerilo — Bog ve, da mu ne želim smrti — če bi se mu kaj primerilo, če bi, postavim, padel, ali mi daš kaj upanja, Francka?«

Matic je vstal in stopil do ognjišča, kjer je ves čas slonela Jančarica.

»Pustiva to, lepo te prosim.«

»Ne veš, koliko trpim. Reci no. Kar narav-nost reci.«

Francka mu je pogledala v oči, ki so koprnele vanjo.

Matic je molčal in nagosto dihal ter iskal njene roke.

Francka se mu je umaknila in rekla boječe kakor dekcle: »Bomo že videli.«

Matic je pa čutil, da mu je stisnila roko, in je odšel tako vesel skozi duri, da bi bil skoro zavriskal.

X.

Prvi ranjenci so dospeli v Ljubljano s severnega bojišča. Vsekrižem po deželi se je raznesla ta novica. Nekateri izmed svojcev so dobili karte, kjer so jih ranjenci vabili v Ljubljano. Na vlakih se je povečala gneča, po cestah so drdrali vozovi. Gruče žensk so hodile po mestu od bolnice do bolnice, noseč seboj cekarje, polne jedi. Počasi, z grozo in strahom so drsale po dolgih hodnikih vojašnic in iskale svojcev in znancev.

Med tistimi, ki niso imeli svojcev v vojski, pa so šli kljub temu v mesto deloma iz radovednosti, pa tudi iz sočutja, je bil Matic. Drugo nedeljo po Malem Šmarnu je navsezgodaj zapregel kobilico, stisnil pod sedež nekaj klobas in steklenko brinjevca ter se je napotil. Povedal pa niti Lojzi ni, kam da gre. Strah ga je bilo, ko je mislil, da mu bo vsak z lic razbral, kaj ga pravzaprav žene v Ljubljano: da gre poizvedovat po Jančarju.

Porazdelil je klobase, potočil od sobe do sobe brinjevec in ni zvedel ničesar. Postajal je pri raznih gručah, kjer so svojci obkrožali ranjenca z zavezano glavo, prisluškal, ponudil pijačo, ki se je ranjenec ni branil, in šel spet do druge sobe, ko je v vseh očeh bral: »Kaj se siliš med nas?« Nezdovoljen se je vrnil proti domu. Potoma je naložil nekaj žensk, ki so hodile peš. Poslušal je njih pogovor, ko so gostobesedne pripovedovale, kar so zvedele: da je Rusa kot listja in trave, da jih na enega naših pride po deset, da so bili strašno lačni in so jedli sirov krompir in zeljnate glave.

Pred županovo krčmo je stalo vse polno voz. Zavil je mednje tudi Matic; ženske so se mu zahvalile in šle svojo pot, sam je pa krenil v gostilno, kjer je bilo natlačeno ljudi in pogovor samo o vojski in o ranjencih.

Matic je iskal, kam bi sedel, dokler ga ni povabilo omizje znancev — in se stisnilo na klopi, da je dobil prostora.

Komaj je pa sedel, se odpro vrata, med njimi se pojavi Strgar z bičem v roki, za njim pa Matjažev Jernej.

»Vojskovalca sem pripeljal! Vina gor!« je kričal Strgar in trkal z bičevnikom ob tla.

Vsa omizja so hipoma utihnili in se ozrla proti vratom, kjer se je pojavil Jernej. Na levem licu je imel velik kos obliža.

»No, Jernej!« se je iztegnilo bogvekoliko rok proti njemu in so ga vabile k mizi.

Jernej se je pa muzal in mežikal z drobnimi očmi, šel od mize do mize, kjer so mu napivali, dokler se ni ustavil pri domačih župljanih in sedel k Maticu. Ta je bil ponosen na to in je koj naročil: »Štefan na mizo!«

»Kako je bilo, Jernej?« so vsa omizja tiščala vanj.

»Dobro za vas pri polnih litrih,« se je obotavljal Jernej in pomaknil čepico nazaj, dvignil polni kozarec in napil: »Živio cesar, domovina!«

Krčma se je odzvala in tolkla s kozarci ob mizo. Vseposod je utihnil pogovor.

»Ali te je Rus?« je začel Matic vnovič.

»Me je, ampak jaz sem jih še drugače.«

»Kozak te je s sulico, kaj ne?« se je vtaknil vmes sosed.

»Kaj sulica! Te se ne bojimo še tolikanj ne, kakor metle, ki jo zgrabi ženska. Ampak šrapnela! To je hudir.«

Jernej je spet segel po kozarcu in mimogrede ponosno pogledal po hiši.

»Saj še vsi skup ne veste ne, kaj je to šrapnela,« je povzel Jernej. »To je iz topa krogla, votla, in ko nadte prileti, se razpoči in vsuje za tole kapo,« Jernej je snel čepico, da je mogel pokazati, »samih krogel od vrha nate. Pa se jim skrij, če se moreš. Jaz sem tiščal glavo za krompirjev grob, ko počí — punf — pèc — pa je šla skozi lice in tukaj-le so mi jo vzeli ven.«

Jernej je razgalil bluzo, da je pokazal pod ključnico rano, kamor se je zataknila krogla.

»Bog te je obvaroval, Jernej; sedaj si dober.«

»Bog in pa ta-le, ta-le!«

Jernej je pokazal na čepico, kjer so bile prišite svetinjice Matere božje. »Dober sem za štiri tedne. Ravno pšenico usejem, potem gremo spet nad Rusa.«

»Kakšni pa so Rusi?« je vprašal nekdo.

»Rusi? Veliki kot hrasti in toliko jih je, da je vse rjavo, kamor so peljale oči.«

»Ali si katerega?« ga je vprašal spet drugi in pomeril z rokami, kot bi streljal.

»Bog ve koliko. Ampak krogla, to ni nič. Bajonet.«

Jernej je planil kvišku in potegnil Strgarju bič iz roke, stopil na sredo hiše in pokazal:

»Vidiš, tako-le sem jih: štrrrk v prsi, nato sem ga vrgel čez glavo — štrrrk — pa drugega na bajonet.«

Ljudje so plašno gledali, tuintam se je kdo namehnili, ženske so sklepale roke.

Ko je Jernej odložil bičevnik, se je oglasil pogumno občinski sluga Petrin:

»Jernej, ne boš zameril, če tega ne razumem, kako si ti metal Ruse čez glavo, ko si prej rekel, da so kot hrasti, in ti — nisi — saj ti nič ne oponašam — najmočnejši v fari.«

»Ti dolgopeta sulica poganska ti,« se je razhudil Jernej, »ali ti veš, koliko je človek močan, ko ga zdravega — ne ena, ampak deset smrti drži za vrat — hej! Kdaj pa si še ti bil v smrtni nevarnosti? Ko si se pijan zibal domov in te je stara čakala z mokro cunjo na pragu!«

Gosti so se zasmeli, Jernej je pomežiknil in se obliznil po kratkih brkih.

Tedaj je Matic pokašljaj in se pripravil na vprašanje:

»Jernej, ali jih je veliko padlo?«

Matjažev je pogledal v strop in pomolčal. Nato — še vedno gledajoč kvišku, rekel resno:

»Boste že zvedeli. Toliko pa vam lahko povem, da od sedemnajstege ni nihče več cel. Če ima samo kroglico tako-le kot jaz, se lahko od veselja na glavo postavlja.«

Ženske so vzdihnile, nekatere so si brisale oči, moški so molčali in gledali v mizo. Jernej je pihal cigareto in vrtel kozarec v roki.

Spet se je Petrin opogumil, jezen, da ga je Jernej prej tako osmešil, in je prvi izpregovoril:

»Če se ti ni le zdelo. Povej nam katerega, saj jih je dosti iz naše fare in vas je bilo več pri isti kompaniji — in reci: Ta-le in ta-le je padel.«

»No, če hočeš: Naš organist na primer. Sam sem ga videl, ko so ga pokopali. Ali pa Matija, ki je mislil Golobovo vzeti: mrtev! Zraven mene je obležal in še zastokal ni, ko ga je zmanjkalo. Pa boste že brali.«

»Jezus, Jezus,« so mahale ženske. Pijača se je vsem uprla in začeli so plačevati ter odhajati.

To priliko je porabil Matic, da se je nagnil do Jerneja in vprašal:

»Kaj misliš o Jančarju?«

»Nič ne vem. Je bil pri drugem bataljonu.«

Matic je hotel še več izpraševati, ali zdelo se mu je, da ga vsi opazujejo, zato je poklical in plačal ter odšel z drugimi vred. Jerneju je ponudil voz.

Ko sta prišla pred hišo, je tamkaj stal župnik in se pogovarjal z županom.

»Jernej!« je vzkliknil župnik vesel in mu podal roko. »Bog te sprejmi!«

Jernej je počil s petami in salutiral.

»Ali greš domov? Ranjen? Sedi k meni, jaz te popeljem.«

Matic se je odkril oddaleč župniku, ko je slišal povabilo, in se naglo sam odpeljal. Župnik pa je

posadil Jerneja na desno, mu dal smotko in velel pognati.

Potoma ga je izpraševal o dogodkih na bojnem polju in Jernej je bil dokaj bolj skromen kot v krčmi.

»Tako-le je po pravici: Saj nihče nič ne ve, kako je pravzaprav. Tam naprej, tu nazaj, tu mrtvi, tam mrtvi — enkrat stradaš, enkrat si presit. Saj smo vsi kot ponoreli.«

»Bog se nas usmili,« je vzdihnil župnik.

»Pa samo ta,« je hitro poprijel Jernej. »Če ta tam gori ne poprime, ne vem, kaj bo. Zoper dva, ne rečem — zoper deset je težko.«

Nato je Jernej povedal o organistu in o Matiju, »o drugih pa nič ne vem,« je dostavil pravično.

Prišla sta pred Matjažev dom, Jernej je izstopil in spet salutiral.

Župnik je bil potr. Mislil je na organistovo družinico in na njegovo orgljanje ob mobilizaciji.

»Slutil je. Duša vseeno sluti prihodnje reči.« In mislil je na Golobovo Francko.

»Same nesreče! Če se ne bliža sam sodni dan.«

Tako se je zatopil v žalost, da ni opazil Goloba, ki je šel po cesti pred njim.

»Golob,« je rekel hlapec in pokazal z bičem po cesti in tako opozoril župnika.

»Ustavi,« mu je velel in povabil ključarja Goloba, naj prisede.

»Ali ste slišali? Jernej, ki se je vrnil iz Galicije ranjen, mi je pravil, da je Matija padel.«

Golobu je šinila rdečica v lice.

»Tako,« je rekel hladno.

»Kaj pa bo s Francko?«

Golob je pobledel in pogledal čez polje:

»Kar si je skuhalo, naj pa sné.«

»Ne tako, oče Golob,« je začel župnik. »Saj je itak hudega dovolj, nikar si še sami ne prikkladajmo!«

»Jaz tudi tako pravim,« je potrdil Golob in gledal v hlapčev hrbet. »Desetkrat rajši bi bil do tal pogorel, kot to sramoto, kakor mi jo je napravila ta deklina.«

»Žalostno je, hudo je, ali kaj, Vaša je in jaz bi želel, da je ne gonite od hiše. Nazaj naj pride.«

»Nak!« je kakor odsekal Golob.

Župnik je pomolčal.

»Ne vem, če imate prav. Poglejte: kaznovana je že. Prav, za greh je pokora. Če pride Matija nazaj —«

»Saj je padel, ste rekli,« ga je hitro ustavil Golob.

»Pravi Jernej. Gotovo le še ni. Morda je bil samo ranjen. Torej če pride nazaj — jo vzame, kaj ne? In vendar ne bo hodil v tujo hišo ponjo! — Če je pa res padel, ali če pade — Vas mora pač boleti, da bi se Vaša klatila po svetu.«

»Kar sem rekel, sem rekel. Le pustiva to reč, sicer Vam koj z voza poskočim.«

Župnika je grabila Golobova trma in molčala sta do doma. Tamkaj pred župniščem mu je še enkrat omenil:

»Golob, lepo Vas prosim, premislite si!«

»Lahko noč,« je rekel Golob in naglo odšel.

Župniku pa se ni ta večer nič kaj prav ljubilo večerjati. (Dalje.)

Pravljica.

»Biló je nekđaj . . .« — davno že minilo: pri zvezdah sestrah duh je vasoval in v morje se potapljal je življenja, da svetlih bi si biserov nabral.

»Biló je nekđaj . . .« Zarjam duh je peval, nočem sijal je, ni temin se bal, na krilih vihre k solncu je hiteval in bil ponosen, kot ciganski kralj.

Zdaj — mrtvo vse, ugasnil je moj čas, zdaj v dušo trudno lije črna noč: uklel nekdo je maj cvetoči v mraz, ukral nekdo je dneva žar pojoč.

Zdaj sem berač in prosim vbogajme pri bogatinih, ki pomlad imajo, ki ni se jim še mraz vsesal v srce, ki zarje jim v očeh še plapolajo.

Milan Kuret.

La Divina Commedia.

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: Vice.

Spev XII.

Slike kaznovanega napuha. — Prihod do prelaza v drugi krog. (Izbris prvega P.)

Spevi X., XI. in XII. pojó o kaznih prvega kroga Vice, t. j. o kaznih za grehe napuha. Proti koncu XI. speva smo videli, kako se je Dante sklonil k spokornikom tega kroga, težko se upogibajočim pod silnimi tovari, in poslušal pripoved miniaturista Oderisija. V začetku XII. speva ga Vergil opomni, da treba iti dalje. Dante rad uboga, njegova duša je po vsem tem, kar je (v X. in XI. spevu) videla in slišala, za zmerom ozdravljena greha napuha. Prim. XII., 7 nsl. (Sploh ima vsa Komedija namen: človeka po notranje preobraziti, očistiti, osvoboditi; v tem oziru zasluži označbo: epos o notranjem človeku.) Ko dalje gresta, opozori Vergil na slike v tlaku. Dante gre in jih ogleduje. Vidi jih tri četvorice (3×4) in za temi še eno, trinajsto. (Zanimivo je, kako se teh 13 tercín pričinja: prva četvorica, vv. 25., 28., 31., 34., z glagolom »tam videl sem« [vedea], druga četvorica, vv. 37., 40., 43., 46., z vzklikom »O«, tretja, vv. 49., 52., 55., 58., pa zopet z glagolom »kazala . . .« [mostrava]; 13. tercina [vv. 61. nsl.] slednjič pa je sestavljena iz vseh prejšnjih treh začetkov. Kdo ne vidi v tem nekakšne slutnje ali osnutka tiste umetnine, katera je pozneje v sonetnem vencu dosegla svojo končno obliko? Na vsak korak se vidi, da Dante ni le velik mojster vsebine, ampak tudi oblike.) Prehodivši vse te podobe v tleh Dante občuduje umetnika — Boga; potem pa

ironično velí ošabnežem, naj le nikar ne gledajo slik kaznovanega napuha, da ne bodo zagledali, kam jih pelje njih pot. (Vv. 1.—72.) — V tem sta se približala vhodu v drugi krog. Anđel jima pokaže ozko stolbo, v katero naj vstopita. Še prej pa se s perutnico dotakne pesnikovega čela in izbriše en P, vsled česar se čuti Dante čudovito olajšanega. (Vv. 73.—136.)

Vštric z dušo šel sem ono obteženo,
kot v jarmu vol ob volu, nizko glavi,
dokler mi to bilò je dopuščeno;

4 a ko mi mojster blagi dé: »Ostavi
ga samega! Naprej! Tu vsak sam gleda,
kàk čoln svoj z jadri, vèslí kvišku spravi!«

7 vzravnam se zopet koj po tej besedi
k pokončni hoji; niso pa iz glave
nič več mi šli ponižnosti izgledi.

10 Za mojstrom tàk sem šel brez obotave;
da tovorov ne nosiva, spoznati
po hoji se je dalo brez težave.

13 Pa mojster dé: »Okó naj gleda v tla ti!
Ker manj utruđi vsaka pot korake,
čim vidiš, kam ti stopijo podplati.«

16 In kot v cerkvah podzemske vidiš rake,
na pločah pa jim slike in napise,
slaveče spodaj shranjene mrtvake

19 (in mnogo solz ondukaj potočí se,
če srce plemenito, prebodèno
z ostjó spomina, v žalosti topí se),

22 ták tam uzrl — le z rôko bolj učeno,
sè slikami, bolj sličnimi resnici,
vso pot — goré izsek — sem okrašeno:

25 tam videl lik sem njêga ob desnici,
ki božjih rok najzalše bil je delo,
a pal z nebá ko blisk je; ob levici

28 tam videl Briaréja sem: sè strelo
ubito, težko breme zemlje grudi,
mu truplo je ležalo oledenélo;

31 tam videl Apolóna, Ateno tudi
in Marta: z loki še, krog otca ródu,
strmé nad obrov stresenimi udi;

34 tam videl lik odmenjen sem Nimródu:
spred stolpa mu pogledi plašnooki
zro v ljud, ki z njim ohol se uprl Gospodu.

37 O Nioba, kakó te vso sem v joki
na sliki uzrl, kjer rôke ti vijó se
nad dvakrat sedem mrtvimi otroki!

40 O Savel, ták, kakor ko si z rokó se
svojó zabol vrh Gelboe-planine,
ki več ni pila ne dežja, ne rose!

43 O blazna mi Arahna, pajčevine
naprédla si že pol, a nevesela
u krpe gledaš svoje zle tkanine!

46 O Roboam, ne zdi se, da bi imela
v očéh še grožnjo slika ti srdita;
plah voz beží, da lov te ne bi vjela!

49 Kazala pot še to je tlakovita:
kakó dragó je mati Alkmajonóva
plačala slo zlokobnega nakita;

52 kazala je, lotila kák sinova
Senaheriba v hrama sta temí se,
in mrtvega pustila ga, lopova;

55 kazala je kraljice Tomirise
pogubni srd, ko ták je rekla Círu:
»Krví si žejen bil, napij krví se!«

58 Kazala je, kák v divjem bežal diru
Asirec je po Holoferna smrti;
pa plen, puščén po bega sledu in tíru.

61 Tam videl Troje zid sem v prah podrti;
o Ilion, v kakó strašnem razmetu
kazala te je slika v tal načrti!

64 Kateri mojster v kistu je al dletu
izvršil te obraze, te obrise,
da vsak strmél umetnik bi na svetu?

67 Kar mrtvo, mrtvo, živo živo zdi se.
Na boljšem ni, kdor zrl bi lice pravo,
kot jaz, na cesti tej, sklanjaje k nji se.

70 O le ošabno, le pokonci glavo,
sinovi Eve, v tla nikar ne zrite,
da zle stezé ne uzrè okó bahavo! —

73 Obšlà bilà sva poti kameníte
že več in solnce več na nebem svodi,
kot misli so slutile, v tlak zarite,

76 ko on, ki hodil spred je, da me vodi
previdno, mi velí: »Ne klôni lica!
Hoditi glavo v tla ta čas ne sodi.

79 Glej angela tam: že mu perutnica
krenila je prot nama; že ravná se
iz službe šesta dneva službeníca.

82 Da pot pokazat nama angel vdá se,
obraz in stas naj bosta ti spoštljiva;
današnji dan — to veš — nič več ne vzrase.«

85 Ker vaje že njegà sem bil poziva,
ne časa tratiti, mi govornica
le-tá ni mogla biti neumljiva.

88 Prot nama lepi angel gre; tančica
ko sneg blišči in v milem mu migoti
obličje liki zvezda jutranjica.

91 Razširil je roké, razstrl peroti:
»O pridita! Tu, glejta, so stopnice;
lehko se pojde gorí po tej poti.

94 A mnogi te ne slišijo novice.
Ki ustvarjen si za vzlet, oj rod človeka,
kaj vsake te podere dih sapíce?«

97 In šli smo tja, kjer v steni je zaseka.
Tam dé, ko s krilom mi ošine sence:
»Nevarna vsaka slej nehá zapreka.«

100 Kot če — čez Rubakontov most — iz Florence
na desno kreneš, k cerkvi, ki se dvíga
nad občino »brez madeža in sence«,

103 in breg navpičen vidiš, ki blaží ga
stolbišče, v tistih časih narejeno,
ko utež bil varen in zemljiška knjiga:

106 ták tu prot krogu drugemu ublaženo
navpičnost videl sem zidu-mejnika,
plazeč se med stopnic obojno steno.

109 Ko v tésnost smo zavili jo hodníka,
se: »Blágor v bogim v duhu!« tam je pelo,
česar ne dopové vam moč jezika.

112 Joj, vhod v pekél, pa ta! Le-tu veselo
ob vstopu petje udari na uhó ti,
tam divje te tuljenje bo sprejelo.

115 Ko šla po svetih sva stopnic visoti,
je čilost moja bila mnogo večá,
se zdelo mi, kot prej po ravni poti.

118 Zato sem djál: »Mar ktere peze pleča
so, mojster, se znebila, z mene pale?
Skor nič ni trudna noğa mí hodeča.«

121 Odvet je dal: »Ko črke P ostale,
ki v čelu še lepé ti, že zbledéle,
izbrisane ti bodo vse kot ta-le,

124 nogé bodo le dobro ták hotele,
da hoja jih poslej ne le ne utruði,
ampak da bodo je celó vesele.«

127 In storil sem kot tak, ki gre med ljúdi,
pa sam ne vé, da nekaj imá na glavi,
le muzanju ljudí se sumno čudi;

130 in da se uveri o tem, kaj vzrok je pravi,
potiplje brž z rokó se pomočnico,
ki službo vida mu takó obavi:

133 tak jaz razkrečil svojo sem desnico,
a črk našel, ki vrezal mi nad skranje
bil angel jih ključar, le — šestoríco;

136 v obrazu mojstra videl sem smehljanje.

V. 25 govori seveda o Luciferju. — V. 28: Briarej se je — po grški bajki — boril s svojimi brati gíganti zoper bogove, Zevsa, Ateno, Apolona, Marta i. dr. Ti so gígante premagali; tretja slika (v. 31 nsl.) kaže Zevsa in njegove otroke, oborožene še z loki, gledajoče po poljani, kjer leže mrtvi obri (gígantje). — V. 34: Nimrod je zidal babilonski stolp. — V. 37: Nioba, grška kraljica (iz dobe pravljic) je imela sedem sinov in sedem hčera; vsled tega se je takó prevzela, da je bogove zaničevala. Njen napuh je bil silno kaznovan: v enem dnevu so ji umrli vsi sinovi in vse hčere, ona sama pa se je spremenila v kamenit steber, ki se je neprenehoma solzil. — V. 43: Arahna je bila grška kraljična, odlična vezilja; v svojem napuhu je hotela tekmovati z božico Ateno, pokroviteljico vseh umetnosti in spretnosti; za kazen ji je boginja raztrgala vezenino, njo samo pa spremenila v pajklo (arachne = pajek). — V. 46: Roboam je bil vnuk Davidov;

rekel je ljudstvu: »Moj oče vas je tepel z biči, jaz vas bom pa s škorpioní.« Moral je bežati pred uporniki. — V. 49 nasl.: Erifila, ošabnica in gizdavka, je izdala svojega moža, slavnega junaka Amfiaraja, sovražnikom iz pohlepa po dragocenem nakitu; zato jo je ubil njen sin Alkmajon. — V. 52: Senaherib, oholi kralj asirski, se je bahal, da Bog še nikoli ni otel narodov iz njegovih rok. Angel božji pa je v eni noči pomoril 185.000 Asircev. Ko je Senaherib pribežal domov, v Ninive, sta ga ubila sinova v templju. 4. Kralj. — V. 55: Perzijski kralj Cir je hotel podjarmiti Scite; scitska kraljica Tomiris pa ga je premagala, mu odsekala glavo in jo z besedami verza 57 vrgla v meh, poln krvi. — V. 62: Ilion - Troja. — V. 81: t. j. minila je ravnokar šesta ura dneva; mi bi rekli: poldne. — V v. 100 nsl. nam Dante slika ožino tiste stolbe. Ponte Rubaconte (ki ga zdaj ni več) se je tako imenoval po svojem graditelju; cerkev pa še stoji, S. Miniato, L. 1299. se je bilo zgodilo, da je bil eden izmed mestnih očetov (prióri) florentinskih iz zemljiške knjige en list iztrgal svojemu prijatelju na ljubo; drugi, načelnik mestne aprovizacije, je začel, da bi prej zabogetel, manjšo mero dajati. Ironično torej pravi Dante, da je Florenca občina »brez madeža in sence« (la ben guidata). — V. 127 nsl. je primera, ki dokazuje, kakó nenavadno ostro je Dante ljudi opazoval. — V. 134: skranje = senci; prim. Pleteršnik.

Ponoči.

Zvečer slonim tako
ob tihem oknu
in zrem v nebo.

Večje in večje vence
spletajo okoli hiš
temne sence.

Skoz tiho vas
rahlo trepeče, kot da v polju
pošumeva klas.

Sredi tihih zvezd
križ
krvaveč žari;
še hujšo, ko mi,
na križu Bog trpi
bolest.

V. Skuhala.

Disonance.

Dr. Ivo Šorli.

4. maja 1906.

V vsakem pogledu, i zunanje i notranje, bi na tem mestu, nad datum morala z velikimi črkami napisati mogočen rimski II. Zakaj ne samo, da bo nadaljevala Magda Zamarjeva, kar je do tu napisala Magda pl. Toma, torej takorekoč druga oseba, nego tudi po vsem bistvu se navadno razlikujejo dnevniki deklet od onih, ki jih pišejo poročene dame.

Če jih poročene dame sploh pišejo... Vsaj vse moje znanke, ki seveda niso čakale tako dolgo svojega »princa«, ali pa so ga že prej dobile, so takoj ali kmalu po poroki prenehale. Mogoče, da so nekatere potem zopet začele, a ne verjamem. Nekoč nam je profesor slovstva razlagal, zakaj večina ljudi preneha čitati beletristične stvari, ko pridejo v neko dobo. Češ, da umetnost more ostati uteha le onemu, ki je sam vsaj nekoliko umetnika, in se torej »globlje zanima« zanj. Tako globlje zanimanje mora občutiti po mojem mnenju tudi oni, ki naj vedno naprej nabira in shranjuje te slike, da, rekla bi: odtiske svoje duše. Da pa najde kdo svoje veselje na njih i potem, ko se že začne življenjsko trpljenje, da se teh Veronikinih prtov celo ne prestraši, v to je treba že naravnost naгона ustvarjanja, se mi zdi...

Ali bi imela jaz ta pogum tudi tedaj, če bi prišle moje težke ure, to prepuščam danes še bodočnosti. Vsekakor bi to ne bilo proti mojim »principom«. Zakaj drugo je, prekiniti slikanje, dokler čutimo, da nam je premaknjen duševni obraz samo mimogrede, drugo je takorekoč pomakati v grenko kopel spominov in »razvijati« lastne poteze, kakor nam jih je skrivila stalna, velika, harmonično-trajna bolest...

No, danes mi je treba vse to, hvala Boгу, šele domnevati. Zakaj danes sem, kar se tako reče, srečna novoporočenka v medenih tednih...

Ah, dobro da ni bilo iluzij!... Dobro, da sem kljub vsej svoji romantičnosti tako trezno bitje... Toliko slabše, če mi je novi stan prinesel vseeno nekoliko razočaranj...

Kdo je kriv?... To rečem slovesno, da bi pač niti v intimnosti dnevnikovih izpovedi ne padel na koga drugega neopravičen sum: krivo je življenje samo... čeprav le tisto življenje, ki sem se mu po lastni volji zapisala...

Ali pa sem tudi res dovolj odkritosrčna: ali res ni bilo iluzij, vsaj globoke nade prej, da bo

vendar drugače, nego sem se bala?... Ali ni človeško srce vendarle ustvarjeno tako, da se še vedno nadeja — nadeja, ali se morebiti celo oni, ki smo o njem tako dobro vedeli, da ni »princa«, naenkrat ne pokaže »princa«?...

Zdi se kljub vsemu, da je res tako... Ko sem začutila na čelu prvi poljub, me je zgrabila taka opojnost, da sem se vdala čudno nespametnim sanjam...

In čutila sem, da jih odseva ves moj obraz, da ta obraz sam ni več moj obraz... In morda samo zato sem se zbala teh sprejemnih plošč...

Vsekakor sem se napotila odtlej samo enkrat do pisalne mize, a teh listov niti odprla nisem več — noža se mi je obrnila sama proč...

Nisem mogla... Sramovala sem se svojih čuvstev pred samo seboj... In čutila sem, da bi jih napisati že celo ne mogla... Ne vem, kako mi je: čeprav ne nameravam teh listov nikdar nikomur pokazati, imam vendar skoro vedno občutek, da stoji nekdo za menoj in mi gleda čez ramo... Ali se ne godi vsem ljudem tako — ali je že bil človek, ki je napisal o sebi res popolnoma in do zadnjih temeljev odkritosrčno besedo o svojih čuvstvih? Kako more biti odkritosrčen šele človek, kateri čuti tisočero glav svojih čitateljev, svoje publike za seboj?... Ali pa je mogoče baš ta občutek v hrbtu zunanji znak pisateljskega »daru« (ki bi ga imela potemtakem tudi jaz...) in bi vsaj popolnoma preprost, naiven človek mogel napisati sicer nerodno, a iskreno besedo?

Pa da bi se človek bal, pokazati belemu dnevu samo nelepe misli, to bi razumela... A moja čuvstva so bila v tej dobi lepa, bela, čista...

»Čista da, a ne več deviška«... Kdo se je tu oglasil za menoj, da me je vso streslo?... Kdo more trditi?

Ah, vsakdo, ki razume, kako dolga je še pot ne samo od nečistosti do čistosti, nego tudi od čistosti do devišstva...

In od tistega grma belih lilij tam v kotu vrta me je bil res potegnil ta prvi poljub... O, ne v vrtinec nelepих strasti in poželenj, nego samo v čudno trudno omotico, ne v pijanost krvi, nego samo v pijanost srca... samo da je bila ta pijanost vendar bolj čutna, nego čuvstvena...

In temu se nisem niti marala ustavljati. Čutila sem natanko, kako mi je zdrknil vestalski pajčolan najprej s pleč, se vlekel še malo za menoj in ob-

Priloga D. in Sv. št. 15.

Eduard Grützner:

»Tako sem stal, tako zasukal meč.«

ležal potem na poti... In ni mi bilo do tega, da ga pridržim, da ga poberem... samo malo, malo težko mi je bilo ob tem...

Ali pa ni bila celo ta rahla otožnost znak razbolelosti mojega čuvstvovanja? Spominjam se zdravnika, ki je bil silno ogorčen na Merežkovskega, češ, da je v svojem slavnem romanu napravil iz Petra Velikega polblaznega božjastneža. Ali bi ta zdravnik iz teh mojih zapiskov ne diagnoziral na mojo začenjajočo se histeričnost?... S pravico ali ne?

Zdi se mi, da brez pravice. Ali so Petri Veliki, Napoleoni zato manjši, če so bili epileptiki? In ali moramo biti mi mali ljudje, če imamo bolj razvito duševno življenje nego povprečniki, zato že histeriki, ekscentriki, ali kakor nas že imenujejo oni, ki so »zdravi«? Samo radi tega gotovo nismo.

Ne, taka čuvstva, ali bolje: take občutke mora imeti pred poroko vsaka zdrava ženska, katera ni pokvarjena. Brez groze bo preživela ta čas kvečemu tista, katera vé, da je dobila svojega »princa«; in katera popolnoma zaupa v njegovo sladko tenkočutnost; ali tista, ki je brez te omamljenosti in kateri vzbuja misel na bodočega soproga samo strah. Jaz pa nisem bila ne od teh, ne od onih...

Če ne »princa«, pa kavalirja se je pokazal moj Stanko v vsakem oziru... Da se ni pokazal »princa«, ni njegova krivda, to sem rekla že gori, in ni njegova krivda, da je padla otožna razočaranost na mene...

Samo v enem pogledu bi bila vendar pričakovala, da me bo malo bolje umel: da bi me ne bil tako tiral od mesta do mesta, od galerije do galerije, od slike do slike... Razumel naj bi bil, da se vsaj meni ni prav nikamor »mudilo«; da bi mi bilo res vseeno, če bi bila prišla celo samo do Benetk in prinesla oni biljet za potovanje »okrog sveta« makar čisto neporabljen za spomin domov; da mi do takega potovanja »po programu« že celo ni bilo; a da mene niti to, kar bi bila videla že v samih Benetkah, ni »zanimalo«, nego da bi bila hotela vse te lepote (še bolj izven muzejev, nego po njih) samo uživati... počasi... kakor v sanjah... kakor izgubljena... kakor da plavam naprej in naprej, kamor me nese mehki val...

Pravzaprav je značilno, da rabimo isti izraz, če se vozimo po svetu po opravkih, ali za zabavo — vedno le »potujemo«. In vendar bi se morali v zadnjem slučaju iti samo — šetat... Čez kako leto si ogledam Italijo še enkrat, ampak po svoje, ker je takorekoč edina dežela, ki je še vedno dobra ne poznam.

No, ta pot se je izvršila vsa »po programu« in »po programu« sva se predvčerajšnjim vrnila domov.

Mama se je včeraj odpeljala na Dunaj. Kakor sem pričakovala. Tudi »po programu«...

In danes sva s Stankom sama. In danes začinja to novo življenje. Najbrže tudi »po programu«...

15. junija 1906.

Zdi se mi, dragi moj dnevnik, da se ti bo le godilo, kakor vsem dnevnikom poročenih žensk... Hiral boš bolj in bolj in nekega dne pojdeš med — »spomine«...

Večina mojih bivših tovarišic se je opravičevala z opravki gospodinjstva. Tega bi o sebi ne mogla trditi: posla imam pravzaprav še manj nego prej. V hiši sta že dve drugi ženski in vrhutega se Stanko sam meša v vsako stvar. Tako je moja naloga takorekoč le ta, da »prenašam« njegove ukrepe na služkinje.

Blažor jim, ki imajo dela, namreč dela po poklicu — najboljše: dela za zaslužek! Zakaj samo delo za — denar ima pravzaprav pravi zmisel. Seveda delajo tudi ljudje, kateri imajo tega denarja že celo preveč, a ti imajo vsaj še zmisel zanj. Jaz ga nimam. Celto to se mi zdi, da bi spravljala s svojim delom le druge ljudi ob zaslužek, kateri so ga potrebni. To ni morda izgovor, zakaj jaz nisem lena in bi rada delala, samo da bi razumela zmisel.

Vem pa, da je tudi druga vrsta opravkov, ki se jih pollaščajo posebno bogatini — takozvano dobrodelno delovanje. Sveta Elizabeta je bila kraljica in bi ji gotovo ne bili pustili kuhati in pospravljati, tudi da je hotela. In vendar je bilo njeno življenje prepolno neprestanega opravka. Bila je pač ljubljena božja in Bog ji je podaril — poklic za dobrotljivost. Jaz ga žalibog ne čutim. Kadar mi pride siromak v hišo, dobi več nego se je nadejal, to mu vidim na očeh; in zato jih je tudi vsak teden več. (Stanko že mršči obrvi in nekega dne mi bo rekel »trezno besedo«...) Toda da bi jih hodila jaz sama iskat... ne, kaj bi se izgovarjala: ne da se mi... zmisla nimam...

Potem pa je toliko več vzroka, da se še nadalje baviš z menoj in »ubiješ« vsaj kako uro ob meni! — praviš ti. Ne vem, če je ta tvoja tako prava... Tak dnevnik, prijatelj moj, ima vendar samo namen, da beležimo svoja čuvstva vanj — da jih takorekoč še na licu mesta »ugotovimo«. Toda kakor je na drugi strani sicer res, da ona dama, katera je zapisovala v svoj dnevnik, če ni imela baš druge »tvarine«, vsebino gledaliških in kinematografskih dram, ko bi si bila lahko kupovala

dotičnih knjig in shranjevala »vsebinske lističe«, ni kazala bogve koliko duha; in kakor je torej res, da taka »dejanja« sama nimajo v dnevniku inteligentnega človeka ničesar iskati, tako je tudi res, da bi bila čuvstva sama brez dejanj, brez dogodščin, podobna telesu brez kosti, ki bi se moralo na mestu sesesti samo vase...

Zdaj tudi polagoma razumevam, zakaj se mi je pero po zaroki samo ustavilo. Ko je bila enkrat potečnjena pod več ali manj zmedena števila one predhodne dobe ravna črta in zapisan s krepko roko rezultat, potem ni imelo več mnogo zmisla, mešati in stikati po njih. Vse »dogodščine« so se tudi naenkrat ustavile — sama čuvstva brez njih pa se mi zdijo brozga. Tu človek nekam tipa in bi hotel nekaj prijeti, pa mu gre vse skozi prste, kakor bi brodil po več ali manj topli češpljevi mezgi. Joj, in ah in oh — a ne boli in ne veseli ne njega, ne tistega, kdor bi to čital, ali pravzaprav: kakor to tolikokrat čitamo v knjigah.

Dozdeva se mi, da hoče biti tudi to moje novo življenje brez zunanjih ali notranjih dogodščin — takorekoč brez misli... Potem bi seveda ne imela ničesar poročati iz njega.

Mogoče pa se me nebo usmili in mi podeli najvišjo dobroto: dobroto materinstva...

Mnogo, mnogo molim za to...

Bled, 20. julija 1906.

Prejšnji teden sem se pripeljala na letovišče. Hotela sem vztrajati do 1. avgusta, ko bo mogel iti tudi Stanko; toda vročina je postajala zadnje dni tako neznosna, da mi je, nevajeni, resnično škodovala na zdravju in sem se končno vdala prigovarjanju. Izbrala sem si pa te kraje, ker jih še nisem poznala, a bo tudi Stanku laže stopiti domov, če mu bo kdaj potreba. Pravi namreč, da bo moral vsaj dvakrat svoje počitnice radi važnih sej v Trstu prekiniti za nekaj dni.

Najprej sem bila pet dni ob Bohinjskem jezeru; ali ko sem si prišla potem pogledat Bled, sem takoj sklenila, da se preselim sem. Saj je lepo tudi tam, a zdelo se mi je, kakor da sem ves dan v cerkvi... Preveč blizu mi je bila tam veličastnost narave za sedanje moje bolj lahkotno razpoloženje. Ne bom ga pozabila Bohinja in nekoč pride tudi on na vrsto, le da se mi danes bolj prilega ta vedra, zelena brezskrbnost...

Izvolila sem si slovensko letovišče tudi radi jezika. Zdaj, ko sem uprav dosegla, da ga v govoru in knjigi že skoro popolnoma razumem in se tudi sama vedno laže in bolje izražam v njem, bi mi daljši odmor preveč škodoval. In do zime ho-

čem znati popolnoma gladko govoriti. Ne razumem onih žen, ki spravljajo iz omejenosti ali lenobe svoje može in njih družbo v zadrego, da se morajo radi njih služiti tujega jezika ali pa veljati za ne-taktne.

Učitelj mi je bil do odhoda Vidic in s prvim pride tudi on sem. Stanka moja vnema zelo veseli, a da bi me sam učil, mu manjka potrpežljivosti, pravi. In da bi se zdel samemu sebi negalanten, ko bi me moral včasih pokregati. Govori pa že tri mesece z mano trdovratno samo slovensko. Včasih nalašč pogrešim, ker se potem tako iz srca zasmeje. Jako lepo se smeje, a lepo ni, da se smeje... Vidicu se celo milo stori, kadar se mi pošteno spotakne.

Vidic mi je postal drag, kakor mlajši brat. Tudi Zima mi je kakor brat, odkar je ta srečna vrzel med nami vsemi... Tudi on pride čez avgust sem, Stanku samemu je moral obljubiti. To je tako ljubka, domača družba in vsi štirje skupaj tvorimo krasen kvartet. Stanko je najbolj pаметen, Zima najbolj moder, Vidic najbolj prisrčen, jaz pa najbolj pametna in modra in prisrčna. Ne najbolj pametna vseeno ne... to je Stanko... In zato ima on včasih v našem kvartetu — solo...

Jaz postajam tako polagoma Slovenka, vsaj — kako bi rekla? — politično... Narodič mi prihaja vsak dan bolj simpatičen. Posebno sem ostrmela, ko mi je Vidic prvič takole mimogrede omenil Družbo sv. Mohorja. Med dobrim milijonom ljudi skoro stotisoč udov, po šest knjig za vsakega! Čita torej vsako vrsto vsaj tristotisoč ljudi — dobra četrtina celega naroda! Čula sem jih že debatirati z drugorodci, a teža mogočnega argumenta niti omenili niso, ko bi moral stati v prvi vrsti njihove apologetike!... Spomnila sem se nehote izreka duhovitega žida o antisemitizmu: »Krasna ideja; škoda, da je ne more oživotvoriti kdo izmed nas!« Celo ti trije inteligentni ljudje šele verjamejo, kako je kaka njihova stvar lepa, ko se razvnamem ob njej jaz, tujka... Menda splošni delež malih...

Ne, meni je glavno, da radi »narodnostnega vprašanja« med Stankom in menoj ne pride nikdar do spora, kakor sem se spočetka včasih bala, videč njegovo nekoliko morda le preživo »zavednost«...

Bled, 10. avgusta 1906.

Gorenje besede sem pred skoro mesecem dni napisala bolj mimogrede, dasi sem bila o njih prepričana...

To se pravi... prepričana? Da jih nisem zapisala morda bolj iz spravljalivosti, iz onega hrepenenja, da bi še sami sebi prikriji že znake nečesa,

česar se bojimo? Zakaj, da sem hotela biti popolnoma odkritosrčna, bi bila morala že omeniti neko Stankovo opazko, ki me je nekako neprijetno zadela. Bila sva na Markovem trgu v Benetkah, pred cerkvijo samo, ko je prišla od nasprotne strani večja družba v lodenski obleki, z nahrbtniki, z zelenimi klobuki in golimi koleni. Moj Bog, saj ni bilo niti treba, da sem stala v tem ogromnem salonu, kar je ta najdivnejši trg na svetu, da bi občutila vso neskladnost take oprave in obžalovala s tolikimi svojih rojakov, čemu se neki postavljamo posebno še pred tujci s temi našimi groznimi »posebnostmi«. Zato pa in ker bi me moral toliko že poznati, je bilo tem bolj nemilo od Stanka, da me je dregnul in pokazal tja: »Poglej jih!« ...

No, mislila sem si, da me je hotel le podražiti. Polagoma pa moram prihajati do prepričanja, da je bila ona kretnja zavestno naperjena seveda ne proti meni, a vsekakor proti mojemu narodu... Isti pomilovalni in prezirljivi nasmeh opažam čisto na ustnicah teh ljudi in posebno še na Stankovih, kakor sem ga tolikokrat opazila pri Francozih, Angležih, Italijanih... Ali, da ne rečem drugega: tu sem vendar do skrajnosti presenečena in skoro ne razumem te — neskromnosti... Tak pedenjmožic bi se vendar ne smel še postavljati pred velikana, pa naj se mu tudi zdi malo kuriozen... In naj se čuti celo člana »velike družine« — ta družina še ni na takem glasu, da bi človek ponižno sprejemal njegov prezir!...

Kar se pa tiče razburjenosti mojega dobrega Stanka, ako mu kateri teh ubogih kmetov že na nosu ne spozna, v katerem jeziku naj ga nagovori, se mi vidi naravnost malenkostna. Ti siromaki se pač zavedajo, da njih govorica pred velikim svetom še ne velja bogve koliko in jim je na tem, da se ustrezajo in — zaslužijo. Naj bi jih kvečemu poučil, če že misli, vse drugo je kratkomalo smešno!

Jaz seveda molčim, a baš prijetne mi te stvari niso. Ne da bi bil žaljen moj narodni čut — saj bi se morala zdeti sama sebi prav tako malenkostna, če bi bil — nego žal mi je, da po mojem mnenju kaže moj mož s tem tako malo široko obzorje...

Včasih se ozrem po Zimi in Vidicu, da bi spoznala, ali se vsaj njima Stanko ne zdi malenkosten. No, rekla bi, da njegovo postopanje celo odobrujeta... Kvečemu, da se posebno Zima pri takih prilikah zdrzne in od daleč pogleda name, kakor da mu je mučno radi mene... A to kaže samo, da me ima za tujko...

Potemtakem bom med temi ljudmi tudi vedno le tujka! Kvečemu, da bi čez nekoliko let, ko

preteče že toliko časa in bom govorila njih jezik že popolnoma dovršeno, polagoma mojo provenienco pozabili...

Pa so nam vendar od vseh strani zatrjevali, da je ljubezen mednarodna. Oziroma, ko jaz o »ljubezni« niti nočem govoriti — da so take stvari v zakonu brezpomembne. Da to ni res, vidim že danes — res je morda le, da niso tolikega pomena, vsaj ne tolikega, da bi se radi njih razbila takozvana »zakonska sreča«, če so drugače dani vsi pogoji.

Fej, kako mi je zoprno, da moram le od daleč in četudi le mimogrede govoriti o »politiki«!...

Bled, 27. avgusta 1906.

Dozdeva se mi, da me je ta stvar vendar malo preveč prevzela in da se bom čisto lahko prilagodila. Poseben vtisk so napravile v tem pogledu name baš Stankove besede, ko je neki dan nanesla prilika, da sem mu mogla na lep način spomniti ono »malenkostnost«, o kateri sem govorila zadnjič.

»Mi malenkostni?« se je začudil. »Tvoji ljudje so malenkostni, ko si registrirajo pri svojih sedemdesetih milijonih vsako dušo, da je ne izgube, in bi hoteli še katero pridobiti. Tak narod, kakor smo mi, ima pa samo dvoje poti: ali se resignirano odreče svojemu obstoju sploh, ali pa pazi, da se mu niti eden ud ne izgubi. In ker prvega ne moremo in nočemo, nam ostaja le druga pot. Tem bolj, ker narod-bogataš niti ne more izgubiti, siromak pride pa še ob to, kar ima, ako ne napne vseh sil. Mi gotovo nočemo nikomur ničesar jemati, dolžnost pa nam je, da držimo svoje z vsemi močmi. Sicer pa so to naše stališče razumele skoro vse tujke, katere so se poročile z našimi možmi,« je pristavil nekoliko ostro. In naštel mi je celo vrsto dam tudi v našem mestu, o katerih niti slutila nisem, da so moje rojakinje, ko so zdaj naravnost »narodne dame«. In končno je pristavil z veliko odkritosrčnostjo: »In baš zato, ker sem videl že toliko takih vzgledov in res spoštujem to lepo razumnost in prilagodljivost žen tvojega rodu, se nisem pomišljal, potegovati se za tvojo roko. Italijanke na primer bi nikdar ne bil vzel, ko vem, da so tudi v tem pogledu preveč podvržene strastem svojega srca: one tudi svojo govorico v tem pogledu strastno ljubijo — naglašam: ne iz razuma, ne iz srca v navadnem pomenu, nego iz krvi — zato jim ostane vse tuje za vedno tuje.«

Samo tega ne vem, ali se moj dobri Stanko ne moti o motivih »prilagodljivosti« žen mojega rodu... To je: da bi izvirala ravno iz razume-

vanja kakega »stališča«, torej takorekoč iz — politične razsodnosti... Veliko bolj se mi zdi, da temelji na naši »veri v avtoritete«, skoro bi rekla: na naši potrebi po avtoritetah, na enem najznačilnejših svojstev naše rase: na disciplini! Mi smo vajeni svoje predstojnike — če so to tudi naši možje — ubogati! (Česar na primer romansko pleme — katero ne zna ubogati, ampak samo pogajati se — sploh ne razume). In to je gotovo ono svojstvo, katero nas je napravilo tako silne, pa naj se tudi kateri ali, še boljše, katera izmed nas izgubi...

Tudi jaz čutim v sebi ta nagon ubogljivosti... Nikdar mi ni ugajal cinizem takozvanih modernih dam glede njih soprogov, ki je Francozinjam skoro narodna lastnost. Po tem, kar sem doslej videla, bi rekla, da tvori tako narodno lastnost pri Romankah, da smatrajo moža za bitje pod seboj, Slovanke nad seboj, pravi Nemki pa naj bo soprog bitje poleg nje, a to do vseh lepih posledic tega pojma...

Ako soprog to vsaj nekoliko zasluži, seveda... In moj Stanko to zasluži...

Kar se pa »tujstva« tiče, je po mojem mnenju stvar zelo enostavna: oni, ki ji je to na poti, se ne sme poročiti s tujcem; ako pa to stori, mora iz tega izvajati tudi vse posledice in njeni rojaki, v svojem poštenju, sami ne bodo zahtevali od nje izdajstva proti možu, takorekoč dvojnega izdajstva...

Bled, 30. avgusta 1906.

... To je res že od sile — kaj ne pridem več iz te politike? ... Snočnji »incident« (ali kako bi ta dogodek imenovala, da mu ne dam bolj tragičnega imena, nego zasluži?) snočni dogodljaj ni bil sicer v pravem pomenu političen, a bil je vsaj narodno-kulturn, torej vendarle izven navadnega ženskega »delokroga«.

Postalo nam je na terasi hladno in odšli smo v salon. Vsi trije gospodje so me prosili, da bi sedla h klavirju in kaj zapela. Seveda sem rada ustregla. In ker sem vzela od doma res samo izbrano blago s seboj, nisem mnogo izbirala in sem začela, kjer je bilo.

Komaj pa odprem usta, zaslišim Stanka za seboj:

»Zakaj pa bi ne zapela včasih tudi kaj našega — vedno samo te švabske stvari!«

Ozrla sem se vsa presenečena in videla njegov zelo mračni obraz.

To ni bilo samo netaktno in nefino, bilo je tudi bedasto! In zavrelo je vse v meni.

Skoro bi sama ne razumela, kako se je v hipu razvil ves odgovor v moji glavi. Najbrže pač zato, ker sem se v zadnjem času v mislih vendar vsaj že dotaknila tega problema. Vsekakor sem zelo gladko in mirno povedala:

»Dragi moj, to bi mi bil smel očitati samo, da sem prišla s kako izzivajočo politično popevko. Dokler pa jemljem iz mednarodne zakladnice, iz kateregakoli predala, nima nihče pravice, da bi mi delal take, recimo, politične medklice. In ko smo že pri tem, me ni strah pred vsemi izjaviti, da jaz ta dva pojma: politično in kulturno jako natanko razločujem! Kar se prvega tiče, sem se že davno z resničnim veseljem oprijela vašega jezika, se politično že sama popolnoma čutim del vašega naroda, bom svoje otroke, če mi jih Bog dá, vzgojevala vseskozi v vašem duhu — kulturno pa so vse moje korenine v mojih rodnih tleh in nihče nima pravice, da bi me poizkušal tam izrvati. Trudila sem se in se bom, da bi prodrla tudi v globine vašega narodnega bistva — ne vidim pa vzroka, čemu naj bi se pri tem s silo iztrgala iz objema onih tajnih moči, ki so se opletle od vsega začetka okrog mene in se zajedle globoko vame.«

Vsi so ostrmeli. Stanku je bil obraz še bolj teman — ni me razumel... On je samo »politik« in razume tudi narodnostna vprašanja samo tako. Stanko — to sem spoznala v tem hipu z vso jasnostjo — ni kulturn, nego samo izobražen človek... Tudi mladi Vidic me očitno ni razumel. Brezdvomno mi je sicer priznaval pravico, da sem tako govorila, a pogledal me je vendar tako žalostno, kakor bi bil hotel reči: Evo, niti taka ne pozabi, kaj je bila. In v srcu je gotovo delal sklepe, da se nikdar ne zveže s tujko... Pač pa me je popolnoma umel Zima. Z enim samim pogledom in lahkim vklonom glave mi je to razodel.

Jaz sem se napravila, kakor da je s tem zame zdaj vse opravljeno, in sem nadaljevala svoje igranje — petje bi bilo seveda videti kakor izzivanje. Naenkrat pa se je vnela za menoj živa debata med Stankom in Zimo. In kar sem prej začutila v prvem trenutku, mi je zdaj potrdilo to, mestoma zelo razburjeno prerekanje. Stanko je zahteval, da mora žena, katera vzame tujca, pretrgati vse zveze s prejšnjim življenjem in se poglobiti samo v bistvo svojega novega naroda, v »čare svoje nove domovine« (samo toliko je privolil, da ji stare vendar ni treba sovražiti). — Zima je trdil, da je dovolj, ako taka žena svoje življenje novim razmeram na zunaj prilagodi in se poleg tega še notranje v novem zmislu izpopolni. Stanko je torej zastopal politično, Zima kulturno stališče... Profesorjeve be-

sede so veljale tudi za Slovenko, katera vzame Nemca — Stankove seveda samo za Nemko, katera vzame Slovenca. (Zakaj za Slovenko da ostane vedno načelo: noben prah male krpe se ne sme izgubiti!) . . .

Bila bi molčala do konca, da ni postal Stanko z neko opazko nekako »oseben«. Rekel je namreč, da bi morala tujka, katera ima taka čudna načela, to že pred poroko pošteno povedati. In ni mi bilo do tega, da se izdam, kako sem ves čas vlekla njun pogovor na ušesa, čeprav sem se delala, da me ne briga, nego sem rekla:

»Gotovo bi bila to tudi storila, da jo je kdo po tem vprašal. Ali uverjena sem, da bi taka izjava, kakor sem jo — da se poslužim političnega žargona — jaz prej podala, takega moža prav go-

tovo ne bila oplašila, in zato tudi naknadno tako očitane ni popolnoma korektno. Kar se pa mene še posebej tiče, bi si dovolila opazko, da takrat takih načel celo sploh nisem imela, ker se s takimi stvarmi nisem nikdar pečala. Ako se zdaj, ni moja krivda — jaz bi gotovo ne bila začela. Pravico v to pa si lastim, dokler se smatram za misleče bitje.«

Moje besede so bile tako odločne in menda pač tudi tako prepričevalne, da je zdaj tudi Stanko umolknil. In z malomarnim nasmehom je predlagal, da rajši pustimo tako nespametno modrovanje ter se lotimo česa boljšega. Povabil je Vidica na partijo šaha, Zima pa je sedel bliže k meni, ki sem bila po zadnjih besedah pričela z Dvořakovimi »Slovanskimi plesi«. (Dalje.)

Solze.

Šopek cvetic, kot zlati klic
v moje srce.

In pred večerom so glave nagnile,
kot bi deklice bile,
ki jočejo bele solzé.

In v dnu teh solza je pol neba.

France Bevk.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

7. Onstran Aralskega jezera.

Ne smem pozabiti prikazni, ki sem jo videl v Kirgiški stepi prvi dan na večer, drugi dan pa zgodaj dopoldan, prikazen, ki je znana kot — f a t a m o r g a n a.

Vozili smo se po ravni puščavi, ki jo je v ozadju ograjalo gričevje. Proga je tekla po vzvišenem nasipu. Na levi strani se je širil najdrobnejši pesek prav do gorskega podnožja. Stal sem pri oknu in zrl na gorovje. Naenkrat se mi je zdelo, da se razteza med progo in griči široko, svetlomodro jezero. Da nisem ravnokar še videl rjavega peska, bi bil za gotovo mislil, da gledam puščavsko jezero, kakršno nastane pač spomladi po deževju, ob poletni vročini pa bi se brez dvoma posušilo do zadnje kapljice. Zamizal sem in zopet pogledal: ista

sinja jezerska gladina se je širila pred menoj. Vščipnil sem se v bedro, da se zdramim, če sem morda zadremal: prikazen ni preminila. Da nisem sanjal, me je prepričal deček, ki je stal pri sosednjem oknu. Čebljal je venomer. Hipoma je umolknil, pogledal srepro na vzhod in zaklical: »Mámuška!« — »Čevó? (Česa želiš?)« se je oglasila v kupeju mamica. — »Smatrí, smatrí! (Poglej!)« — Iz oddelka je stopila mlada gospa. — »Vot, vot, vadá! (Glej, glej, voda!)« — Mamuška pa je malomarno zamahnila z roko: »To ni voda, to je stepa,« in se vrnila.

V puščavi so take prikazni pogostne. Pesek se vsled žgočega solnca hudo segreje in z njim vred spodnja plast ozračja, ki se dotika tal, da zrak migeta kakor nad žerjavico. Višje zračne plasti so zjutraj še mrzle, na večer so se pa tudi že ohladile.

Poševni svetlobni trakovi, ki prihajajo od sinjega neba, se v zračnih plasteh lomijo, na meji med spodnjo goriko in višjo hladnejšo plastjo pa se popolnoma odbijajo, kakor uči optika. V oko, ki se nahaja par metrov višje, se zlivajo odbiti žarki modrikastega neba poševno navzgor; sinji nebosklon se takorekoč zrcali na spodnji goriki plasti, kakor se zrcali na vodni gladini. Ker pa nismo vajeni zrcaljenja v ozračju, pač pa mnogokrat gledamo nebesno modrino v mirni vodi, se nam zdi, da zremo na površje puščavskega jezera. Da me vara oko, sem spoznal, ko sem hotel dognati, kje se voda prične in kje preneha; jezerskih bregov nisem mogel določiti; izginili so kakor v megli.

Ko sem gledal proti gorovju, sem opazil, da se celó gore zrcalijo v »jezeru«. Sicer je bila slika nekoliko meglena, pa vendarle toliko jasna, da sem ločil obrise gorovja. Vzrok je bil seveda isti kot oni, da se je zrcalilo nebo.

»Sehrab« (skrivnostna voda) imenuje Arabec prikazen puščavskega jezera. V zgodovini beremo, da so Napoleonovi vojaki v Egiptu zašli v puščavo. Žejni do skrajnosti so zagledali v daljavi jezero. Napeli so zadnje sile, da so kar tekli proti navidezni vodi. Ko so pa spoznali, kako strahovito so se varali, niso hoteli dalje; s težavo so jih pregovorili, da so se vrnili. — Chamisso je potoval po planjavah Severne Amerike. Nekoč ugleda pred seboj jezero; v njem se je zrcalila gora, ki se je dvigala v precejšnji razdalji. Napotil se je proti gori; zajezdil je v navidezno jezero in po suhem došel do podnožja gore. Tako se je prepričal, da ga je varal vid. Zaostali spremljevalci pa so videli pesnika, ki je stopil v jezero, se v njem pogrezal bolj in bolj, dokler ni na drugi strani zopet prilezel iz vode. Kolikor časa se je nahajal v jezeru, so videli tudi njegovo zvrnjeno sliko na vodni gladini.

Spomnil sem se, da v arabski puščavi in v afriški Sahari nastajajo še čudovitejše prikazni. Utrujenim karavanam se prikažejo — toda le v meglenih obrisih — zelenice s palmovimi gozdiki ali pa bela mesta s palačami in minareti, ki se v resnici nahajajo še pod obzorom. Pogoji takega prirodnega pojava — »fata morgana« ga imenujejo učenjaki — so isti kot v Kirgiški stepi: razgret zrak nad razbeljenim peskom in popolni odboj svetlobe na zračnih plasteh.

Drugo jutro se mi je prikazen ponovila; bila je še bolj izrazita. Ko je izginilo jezero, sem uzrl prirodni pojav, ki ga ne morem povsem razložiti. V daljavi se je vila nekaka cesta; ob njej se je raztezal drevored nizkih, košatih dreves. Drevored v puščavi! Napenjal sem vid: obrisi so bili jako

megleni; le toliko sem videl zagotovo, da so med posameznimi drevesi kratki presledki. Gledal sem natančneje. Saj to ni drevored, vlak je, ki sopiha vzporedno z našim in vozi z isto hitrostjo; naprej vozi lokomotiva; dim se dviga iz nje in se vije nad sledečimi vozovi; cesta je železniška proga. Prikazen je bila malo nejasna, pa vendar sem dobro razložil obrise — lastnega vlaka. Čudoviti svetlobni pojav sem si razlagal takole: V neki razdalji od nas se je goriki zrak hitro dvigal nakvišku; nastala je nekaka prozorna stena; svoj vlak, edini predmet v puščavi, smo gledali v plinastem zrcalu.

*

Sredi med Orenburgom in Taškentom se širi ogromno Aralsko jezero,¹ eno največjih jezer na svetu; zavzema namreč 68.000 km² prostora, je torej sedemkrat tolikšno kot Kranjska. Dolgo je 400, široko pa 200—300 km. Rusi ga vsled velikosti nazivljejo »morje«. Beseda »aral« v kirgiškem jeziku pomeni »otok«, iz česar sklepamo, da so okoličani jezero zaznamovali kot »morje otokov« vsled mnogih, čeprav ne velikih kopnin sredi vode. Kot puščavsko jezero je slano, vendar pa množina soli ne znaša več nego en odstotek, kar je razmeroma prav malo. Splošno je voda plitva, posebno še poleg obrežja; povprečno je globoka samo 20 metrov. Nekod je plitva tako, da Kirgizi s čredami bredejo do 13 km oddaljenega otoka. Jezero tvori mnogo zalivov, ima več polotokov in predgorij, primernih pristanišč je pa vendarle zelo malo. Ob jezeru niso zgradili nikakih mest, le na severnem in vzhodnem bregu je par skromnih naselbin, kamor zahajajo Kirgizi na zimo. Poleti pa tod ne stanuje nihče; obrežja so gola puščava; studencev s sladko vodo ni skoro nikakršnih. Paroplovba bi se ne izplačala; zato po jezeru ne vozijo parniki, preprosti ribiški čolni ter jadrnice prevažajo blago od soseda do soseda. Pozimi plitva voda ponekod zamrzne; pastirji se s kamelami po ledu preselijo na bližnje večje otoke. Eden izmed njih se med Kirgizi nazivlje Barsa-Kilmes, kar bi se reklo po naše: »Greš, pa se ne vrneš.« Pripovedujejo, da se je pred leti nekaj domačinov čez led podalo na otok; nenadoma pa se je led stalil, da se niso več mogli rešiti na celino.

V jezero se iztekata največji srednjeazijski reki: Amudárja in Sirdárja. Po njih strugah se vali velika množina vode. Preden prispeta do »morja«, se porazgubi voda v puščavskih tleh, le majhen del je priteče do široke delte. Veletok prinaša do

¹ V ruščini: Araljskoje morje.

ustja toliko peska, da je spodnji del struge jako plitev. Ko so Rusi zasedli Turkestan, so na Sirdarji vpeljali parnike, ki so jih pa kesneje opustili. Po Amudarji še vedno vozijo mogočne ladje, od Afganistana skoraj do mesta Hiva, glavnega kraja istoimenske kneževine; spodnji del Amudarjine struge pa tudi ni več ploven. Svoj čas so Rusi na jezeru vzdrževali malo vojno brodovje, najbrž v brambo pred Hivanci; ko so pa s kneževino sklenili pogodbo, ki prepušča Rusom neomejeno oblast in izključno pravico do jezera, so brodovje opustili.

Večina zemljepiscev omenja kot posebnost Aralskega morja, da se jezero — zmanjšuje. Kirgizi pravijo, da je Aralsko jezero po podzemeljskem rovu zvezano z niže ležečim Kaspiškim morjem, kamor baje odteka, kar pa ne more biti res. Pravi vzrok je oni, ki so ga dokazale vremenslovne postaje križem Turkestana: Mnogo več vode izhlapi iz jezera, nego se je vanj povrne. Vodne hlape zaneso vetrovi v Sibirijo ali pa v gorovje na rusko-kitajski meji. Res da se nastala dežnica in snežnica večinoma zopet stekata v Amudarjo in Sirdarjo; toda veliko vode porabijo za umetno namakanje nasadov v južnih turkestarskih pokrajinah, mnogo pa je izgine v puščavskem pesku, da se le manjši del vode vrne tja, odkoder je izšel. Prva posledica preobilnega izhlapevanja je ta, da se neznatno sicer, toda stalno znižuje vodna gladina. S tem pa je v zvezi druga posledica, da se razsežnost jezera zmanjšuje, tembolj, ker je poleg obrežja voda večinoma plitva. V 19. stoletju se je posušil velik zaliv, vsled česar se je skrčilo jezero za 5200 km², za pol Kranjske. Kirgizi kažejo mošejo, ki je nekdanj stala na obrežju, zdaj pa je mnogo kilometrov od nje oddaljena. Na 150 let starih zemljevidih sega jezero do podnožja nekega gorovja, ki je zdaj 65 km daleč v puščavi. Preračunili so, da se jezerska gladina letno zniža za kakih 5 cm, kar znaša v 100 letih 5 m, v 1000 letih pa že 50 m. Če bo izhlapevanje v isti meri napredovalo, se bo jezero v 1000 letih posušilo.¹

*

Večerilo se je že, ko smo zagledali pred seboj modro površino velikega jezera. Vlak se je ustavil ob severovzhodnem zalivu, ki se je daleč zagrizel v celino, prav blizu pristanišča, na postaji »Aralsko morje«. Poleg kolodvora stoji nekaj zidanih poslopij; najbrž stanujejo v njih ruski naselniki, da

¹ Franz v. Schwarz, »Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker«, str. 579 sl. — Henry Lansdell, »Russisch Centralasien«, str. 346—349. — Iz teh dveh del sem posnel še marsikako podrobnost o razmerah v Turkestanu.

kupčujejo z domačini. Na vzvišenem kraju se širi ograjen prostor, v njem pa se dvigajo znani ruski križi: pravoslavno pokopališče. Onstran železnice se vidi borno kirgiško selo. Značilnih šotorov tod nisem opazil, pač pa siromašne kočice, zidane iz ilovice; streha je malo poševna, z bičevjem krita. Ponekod so kočice zgradili kar iz prsti, v obliki nizkega šotora. Ker stoji taka koliba v bregu, se zdi, da so si prebivalci izvrtali v zemljo luknjo in jo priredili za stanovanje. Odtod mnenje, da siromašni Kirgizi prebivajo kar v zemlji. Drugod so postavili štirivoglato leseno poslopje, podobno zaboji; od treh strani so ga obmetali s prstjo, sprednja stran pa je prosta; široka vrata so odprta na stežaj. To so živinske staje, kamor zganjajo živino ob slabem vremenu.

Vlak je obstal za 20 minut, da smo si utešili želodce z večerjo. Poleg postaje so branjevke prodajale pečene ribe iz Aralskega jezera; potniki so se gnetli ob stojnicah. Moje grlo pa se je tekom popoldneva tako izsušilo, da bi za nikako ceno po njem ne zdrknila slana riba; s čajem in juho sem si ga razmočil v kolodvorski obednici. V Aralskem jezeru živi mnogo rib. Škoda, da se ribištvo ni bolje razvilo. Kirgizom namreč ribe ne diše; le najrevnejši domačini, ki bivajo ob vodi, se preživljajo z njimi, če jim zmanjka drugačne hrane. Pač pa ribištvo izkoriščajo ruski naselniki. Precejšnja zapreka so tudi viharji, ki od časa do časa nastanejo na jezeru. Večinoma je vodovje prav mirno; kadar pa se razburka, nastanejo valovi, da se potopi vsak čoln. Če ribarijo sredi jezera, uporabljajo težke, z železom okovane plitve parnike.

S kolodvora se je prav lepo videlo na pristanišče. Mnogo tovornih čolnov in belih jadrnic se je zibalo v zalivu, v daljavi pa je plula ladja z visokimi jambori. To je najbrž edino trgovsko pristanišče Aralskega jezera, in še to je prav skromno. Narava ne more dati, česar nima; ko bi bili breгови rodovitni, bi vladalo po jezeru pač vse drugačno življenje. Pogled na zaliv je tem zanimivejši, ker oko cel dan ni videlo nikakršne vode, tod je pa naenkrat zazre toliko, da se v jugozahodno smer ne vidi drugega kot neizmerna vodna gladina, ki v njej odseva modrina neba. Onstran postaje smo se jezeru približali še bolj; pogled na jezero se mi je zdel še veličastnejši.

Kakor na drugih kolodvorih, nas je tudi tu prišlo gledat mnogo Kirgizov, Kirgizinj in otrok samosrajčnikov. Starejši nomadi so se mi zdeli prav grdi. Sicer je pa telesna lepota menda nekaj subjektivnega. Nam n. pr. mongolski obrazi ne ugajajo, ker so preveč zaokroženi, nos je potlačen

in majhen; tudi je med Mongoli premalo razlike. Nasprotno pa Azijci Evropejcem očitajo predolg obraz in velik, naprej štrleč nos; Mongoli belokožce zaničujejo kot »konjske obraze«.

Moj sosed je med otroke razdelil štruco belega kruha, ki se mu je tekom dneva preveč posušila. To so se cigančkom svetili obrazi! Kirgizi ne peko kruha; če ga pa dobé od Rusov, ga smatrajo za veliko slaščico.

Bral sem, da kirgiški otroci krog doma hodijo goli do dvanajstega leta, in to poleti in pozimi, ne samo po revnih, marveč tudi po bogatih družinah. Sam tega nisem videl, zatrjujejo pa zanesljivi potopisci. Vojni invalid, vrnivši se iz Turkeстана, pripisuje narodno šego veliki revščini puščavskega prebivalstva. Izvedenci pa trdijo, da Kirgizi pri otroški obleki ne varčujejo, ampak da hočejo deco le telesno utrditi. Velika je razlika med poletno vročino in zimskim mrazom; Kirgiza bi pozimi hudo zeblo, poleti pa bi se potil čez mero. Zato silijo otroke, da hodijo v Adamovi obleki tudi pozimi. Medtem ko se hišni gospodar do ušes zavija v kožuh, skačejo in se takajo njegovi dediči brez obleke po svežem snegu. Kadar peljejo otroke »med ljudi«, jih starši vendarle oblečejo v dolgo srajco, ki je pa iz prav lahkega blaga. Novorojenčke baje šest tednov vsak dan kopljejo v vodi na prostem, brez ozira na letni čas. Če dojenček noče zaspati, temveč kriči na vse grlo, ga mati golega, kakršen je, privzdigne za nogo in ga polije s korcem mrzle vode; to izredno uspavajoče sredstvo menda izvrstno učinkuje. Ker so mladi Kirgizi že v najnežnejši dobi prestali toliko vode, so pa za celo nadaljnje življenje prosti vsakega umivanja.

Kakor so nomadi utrjeni z ozirom na podnebje, so pa utrjeni tudi z ozirom na živež: pozimi stradajo, poleti pa žive v izobilju, prav kakor njih živina. Ne določajo si gotovega dnevnega časa za kosilo, obed in večerjo, marveč se ravnajo po pravilu slavnega Diogena: Bogatini jedo in pijo ob vsakem dnevnem času, kadar hočejo in kolikor-

krat hočejo; reveži pa jedo in pijo le takrat, ko imajo kaj jesti in piti. Pravi Kirgiz brez posebne težave po več dni vzdrži brez pijače, brez hrane pa tudi cele tedne. Kadar pa se mu ponudi prilika, da jé, kolikor se mu ljubi, použije neverjetne množine mesa. Nekdo¹ pripoveduje, da je Kirgiz v njegovi navzočnosti pojedel šest mesecev starega koštruna, ne da bi vstal od mize; ko so se mu čudili, je izjavil, da sne še enega, če mu ga prineso.

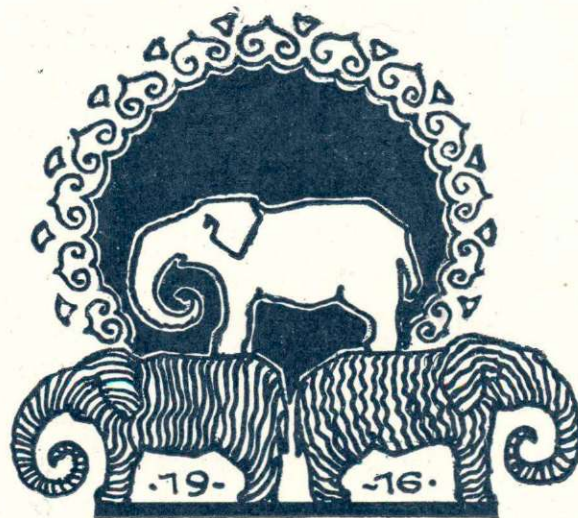
Ker sem že omenil, kako nomadi deco telesno utrjujejo, pripomnim, da se je s tem dovršila prva polovica celotne vzgoje otrok; druga polovica pa obstoji v tem, da se otroci nauče jezdarjenja. Ko deček dopolni tretje leto, ga prvič prosto posade na konja. Ta važni dogodek praznujejo s pojedino in veseljami. Po končani gostiji kirgiški jezdec otroka predse posadi na sedlo in ga vodi po celi vasi, sosedje in sorodniki pa dečku dajejo darila. Slovesnost je nekaka »birma« malega Kirgiščka. Ko je deček star šest let, jezdari že tako, da bi prekosil vsakega evropskega športnika.

S tem je pri nomadih dečkova vzgoja končana. O kaki duševni vzgoji komaj moremo govoriti. Pri stalno naseljenih Kirgizih so Rusi pač ustanovili ljudske šole. Tudi nomadom vlada pošilja učitelje, da bi otroke naučili vsaj brati in pisati; toda reden pouk se more vršiti le pozimi; kar se takrat otroci nauče, pozabijo poleti; redki so nomadi, ki bi znali čitati.

Deklice se »vzgajajo« istotako; tudi one se morajo dodobra naučiti jezdarjenja. Vrhutega pa morajo znati vsa hišna in ženska ročna dela: presti, tkati, šivati, kuhati, skratka vsa opravila, ki jih izvršujejo gospodinje. V vseh »predmetih« jih poučujejo matere, ki skrbe za to, da bo hči kot nevesta vredna vsaj sedem goved...

Predaleč sem zašel. — Poslovili smo se od Aralskega jezera. Mračilo se je, ko smo krenili na levo in se vozili tik skrajnega rokava Sirdarjine delte.

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 93.

Pomladna vprašanja.

Kukavica, razodeni mi,
kdaj bo konec težkih dni?

Kukavica, ti od juga si prišla,
ali mojega si fanta videla?

Ptič molči.

Ptič odgovora ne da.

Kukavica, kukavica, dej
pa ko včasi moja leta mi naštej!

Ptič ne oglasi se izmed vej.

Joža Lovrenčič.

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar.

III. Zaklenjena kamrica.

Vsak človek, tudi najsiromašnejši, ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, za katero nosi ključ zmerom seboj in ga ne posodi nikomur. Gostu odpre gosposko izbo, prijatelju klet, popotniku svišli; te kamrice pa še bratu ne. Tudi sam prestopi njen prag le ob največjih praznikih, ob urah usodnega spoznanja, najvišjega veselja, najgloblje žalosti in v predsmrtnem strahu. Vanjo spravi, kar ima najbolj dragocenega v hiši, spravi vse, kar je kdaj od srca ljubil.

Marsikdo ima sila prostrano, z vsem posvetnim bogastvom ozaljšano domovanje; široke stopnice so odete s preprogami, vitki stebri so od belega mramorja, dvorana se vrsti za dvorano, blešče se v zlatu; in v parku, na vrtu, na stopnicah, v dvorinah in izbah je prazniških gostov brez števila; vesela in mlada so lica, bistre oči, rosne od sreče, in vsepovsod je pesem in smeh in ples; ker danes je žegnanje, jutri bo svatba, pojutrišnjem god. Ali zadaj, tam čisto zadaj je skrita kamrica, ki nobeden med vsemi glasnimi gosti ne vé zanjo; tesna je, prazna in gola, ena sama podoba visi na sivi steni, pred njo gori večna luč. Gospodar odklene kamrico, stopi vanjo s trudnimi koraki, s povešeno glavo, tišine, samote in bridkosti željan. Prikloni se pobožno pred sveto podobo, prilije olja večni luči; njegov obraz je čisto drug, nego je bil zunaj, ves miren je, kakor obžarjen od božjega plamena, ki gori globoko v duše dnu. Ta tesna, gola kamrica je njegov pravi dom, ta podoba na sivi steni je njegovo pravo bogastvo; vse drugo, vse, kar se bučno in pisano razmahuje tam zunaj, je praznota, je ničemurnost, je trenutek, ki

gre mimo kakor bežen veter, brez oblike, brez duše, brez sledu in spomina. Če bi tega edinega bogastva ne bilo, te kamrice, ki nihče ne vé zanjo, te svete podobe, ki se je bila nekoč prikazala njegovemu življenju, kakor se prikaže zašlemu popotniku znamenje v samoti, bilo bi mu boljše, da bi se koj napravil iztesat si posteljo iz sedmih desak: pet podolž, dvoje počez.

Tudi je na svetu takih še več, ki imajo navidez komaj, kamor bi položili glavo, pa so imenitniki nad vsemi drugimi. Njih zaklenjena kamrica ni več ponižna kamrica, temveč je gosposko domovanje, vse do vrha natlačeno z nezaslišanim bogastvom. Tujec, ki gre mimo, vidi beraško bajto, še ne sluti ne sijaja, ki se varno zaklenjen skriva pod slamnato streho in za razpalim zidom. Srečni berač nosi dan za dnem polno novih dragocenosti na ogromni kup, in kamrica, ki ni kamrica, se mu širi in dviga v brezkončnost. Kamorkoli pogleda, česarkoli se dotakne, nebo in zemlja, misel in spomin, človek in duh, mušica, pajek in žaba, vse mu je vselej samo suho zlato in je za zmerom njegova nepreklicna last. Kadar umrje, je zadremal kralj, in veličastvo njegovo se napoti z velikim spremstvom in silnimi tovari po zlatih stopnicah.

Mnogo jih je med nami, da se ne zavedajo tiste svoje prave lastnine, ki je zares in brez pridržka njihova, samo njihova in nikoogar drugega na svetu. Ob težki uri, ko duša klone, tava slepa, stoji že omahujoča kraj brezdna, ob tej težki uri se prikaže iz mrakov bela roka, se rahlo dotakne oči, da izpregledajo, in iz noči se izvije svetlo jutro, in brezdna ni več, in nebo je visoko in na nebu je solnce in pod solncem je ravna bela cesta in ob cesti je prijazen dom. Čigava je bila blagoslovljena

bela roka, odkod? Trenutek je bil, ki se je povrnil; spal je na dnu in se je zbudil ob pravem času; bil je spomin na skromen dogodek, vesel ali žalosten, prijeten ali zoprni, — ker ne v plamenu, v očeh je luč, — spomin na en sam obraz, na eno besedo, na misel, ki je nekoč pred zdavnozdavnimi leti hipno in tiho spreletela dušo, morda celo spomin na en sam smehljaj, ki je kdovekje in kdovekdaj blisnil mimogredé preko neznanega lica. V tem dogodku, na tem obrazu, v tej besedi, misli, v tem smehljaju na tujem licu se je mahoma razodelo vse, kar je tostran in onstran življenja razodetja vredno. Tako je stopil človek slep v zaklejneno kamrico, ki še sam ni vedel zanjo; in ko se je povrnil iz nje, je videl, je bil očiščen v kopeli veselega spoznanja, je bil utrjen v veri vase in v dobroto svojega bližnjega, je v srcu občutil in v pameti premeril veliki pomen in silno važnost dneva, ki je senca večnosti. To je pričal njegov obraz.

V teh zadnjih dneh, ki so tako tesnobni in žalostni, da najglasnejši človek išče, kam bi se zatekel, sem srečal takih osvobojenih obrazov zmerom več. Ker vsakdo ima v hiši svojega živ-

ljenja posebno kamrico, v katero stopi ob urah trpljenja, in iz katere se povrne potolažen, očiščen in utrjen. Zmerom več jih je, ki se vračajo; resen je smehljaj njih usten, globok, zamišljen in trd je pogled njih oči, hoja njih nog je umerjena in ravna, ker noga vé, odkod in kam.

Vsak človek ima v hiši svojega življenja posebno kamrico... Odpri oči nastožaj, razširi pogled in misel na vse plati, čez vse goré!... Vsak narod ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero je skrbljivo spravil, kar je bil kdaj pridobil dragocenega, spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel, z vsem svojim ubogim telesom, z vso svojo čisto dušo, spravil vse, kar je kdaj trepetaje v predsmrtni bridkosti čutil in mislil. V to kamrico stopi ob usodni uri, stopi vanjo, da se povrne očiščen in utrjen, poln vere vase in v dobroto svojega bližnjega, poln zaupanja v dan in v večnost, poln moči, brez strahu, pripravljen na svatovanje in pripravljen na svojo lastno sedmino...

Kaj in koliko si bil spravil, narod? Kdaj in kakšen se povrneš?

Povej! —

Pomlad.

Črr — rrii — črr — rrii — črr — rrii,
zima beži, zima beži!
Jurij je v gori, v travi Marjetica,
kje sta konjiček in zmaj, zmaj?

Izza vej: kuku — kuku! — Vrisk, smehljaj!
Čuj! —

Pridi igrat in pét, pét, pét!
Nebo in zemlja cvet, cvet, cvet
in krrrii, krrrii, krrrii...
Ti, ti, ti: cvet in krrrii — — —

Hop! — Kapica pod nebom — en hip —
Crrrip! —

France Bevk.

Kvartir št. 8.

Z Ruskega Poljskega. — Stanko Majcen.

Obesili smo vrhnje obleke v garderobo in se pomikali v dvorano, v blestečo svetlobo lestencev. Zunaj je pršel tenak dež, močil strehe in tlak ter se nabiral na obleki kakor slina... Do kosti je zeblo zunaj, tukaj pa je bakren kamin širil voljno in dišečo gorkoto po prostoru. Miza, za katero so sedali povabljeni, je bila pravi čudež dekorativne umetnosti. Plitki krožniki, lepo uravnani, so bili ovenčani s srebrnim orodjem, razpoloženim tako, kakor gre vrsta jedi ter po pravilnem načinu uživanja. Tenke in prozorne kupe so rasle izza krožnikov kakor lilije, ki jih je treba samo utrgati in ponesti k ustom. Zamolklo cvetje je dehtelo v sredini mize in njega vonj je prijetno žgačkal živce.

Policijski svétnik je že sedel. Okrogel in šegav po telesu, je bil v obraz tako ljudomil in prijazen, da se gospa majorka ni mogla ogniti povabilu. Sedla je s šumečimi krili na njegovo desno. Na levo stran so mu posadili devojko, ki bi bila nad vse rada dobila mesto na tistem koncu mize, kjer je sedel akcesist Kilavec. Vse njeno vedenje je izražalo edinole nevoljo, da akcesista Kilavca, rdečeličnega, enaindvajsetletnega lekarja, ni poleg nje; bil ji je na srce prirasel s svojimi mili in dišavami, kar je bilo vendar obče znano, in zdaj igra v senci ogromnega rožnega šopka z drugo devojko.

Ta devojka je bila Gizi, policijskega svétnika druga hčerka. Njen obraz je bil tako okrogel in bel, da se je ves namizni porcelan spričo njega zdel gol in siv papir... Tako cvetoč in poln je bil, da se bežeči žarki električnih lestencev niso spoteknili ob nobeni gubi. Izpod visoke frizure je zrlo dvoje globoko višnjevih in visoko obokanih oči, izza lasi so se zdajzdaj zalesketali uhani ter preblesteli obraz, veliki in okrogli, kakršne srečavamo v ciganskem kvartu.

Svétnik se je večkrat neopazno ozrl na njo in jo poljubil z ginjenim pogledom. Bila mu je hčerka-ljubica, odkar jo je prvič pripeljal v družbo in se je pokazalo, da se bo moški svet resnično zavrtel okoli nje. Njen konec pri mizi je bil vedno najživahnejši. Živahno je klepetala s klepetačem, molče izpraševala molčečega častilca, odbijala pa vsak poklon kakor za svojega štirinajstega leta žogo na trati. Tako se je prožala zabava od osebe do osebe, iz oči v oči, lahko in gibko kakor žoga, in Gizi se je neznansko veselila, če se je zateknila njena beseda, ujel njen dovtip v čisto drug pogovor sosedov in so se ti, takorekoč okuženi po njenem

smehu, po njeni zabavi, zabavali in smejali na njen račun dalje...

Svétnik je dal natočiti šampanjca in se je, govornika iskaje, ozrl po omizju. Mladina je bila tako zelo zaposlena sama s seboj, da ni bilo pričakovati iskre in kipeče besede, ki bi je bila zmožna, da je hotela. Gospodična na njegovi levi in majorka na desni sta zdehali. Dvignil se je tedaj sam in lepo po redu in po vrsti naštel zasluge, ki si jih je pridobila za današnji uspeli večer —

»Pa to je vseeno,« je pripomnila Gizi, in preden se je zavedla, kaj je rekla, se je smejala vsa družba.

»Kaj pa je glavno?« se je točno odzval svétnik, točno tako, da se je čudil sam.

»Da kupe zdrobimo!«

Kilavec je žarel po vsem obrazu. Pri teh besedah so mu vzcvetele kakor škrlatne rože navdušenja po čelu in po licih...

»Da, vrzimo jih ob steno...«

Govora še dolgo ni imel biti konec, svétnik je nameraval po naštetih zaslugah izvestne dame za nocojšnje slavje preiti na dame sploh, na njih pomembno nalogo ob strani moža, na njih izključno stališče v zgodovini človeštva — pa ni utegnil. Dvoje čaš je švignilo po sobi, zazvenelo ob steni in se razletelo na tisoč blestečih drobcev. Še dvoje, troje —

»Gospod svétnik...«

Svétnik se je okrenil bolestno, kakor od gada pičen.

»Gospod svétnik, javljam pokorno...«

Oster in strog mož, mož službe in dolžnosti, policijski stražnik in nadrevizor Zveřina je stal pred njim, s puško ob nogi in roko ob hlačah. Izza košatih obrvi so gledale srepe, a nad vse zveste in mnogoobetajoče oči.

»Gospod svétnik, javljam pokorno, da se je...«

»Za Boga, kako si me našel tu? Kajpak, Zveřina je, moj prijatelj... Toda, čuječi mož, tu ni kraj in prilika, da mi javljaš. Ali nisem postavil namestnika?«

»Gospod svétnik, javljam pokorno, iz garderobe je izginil plašč.«

Majorka je zavreščala, kot da je stopila na živo žabo ali kaj podobnega. Hrupno so vstali vsi in se zgnetli skozi vrata, vsak v mislih na svoje imetje, na mesto, kamor ga je shranil. Pa kakor človek včasih čuti udarec usode naprej, preden je

zamahnila, in je očito, kaj se je zgodilo: majorki se je raztegnil obraz in globoko užaljenih oči je obstala na mestu, kjer je viselo njeno dragoceno odelo. Klin je bil prazen.

»Moj ljubi kožuh... pristni astrahan... moj ljubi mož, ki mi ga je kupil...« in vrgla se je ljubemu možu na prsi ter se razjokala na njih.

»Plašč ni izgubljen.«

Zveřina je videl posledice svojih besed in se je usmilil.

»Plašč je takorekoč rešen, zakaj oseba je znana.«

»Tja!« je tlesknil svétnik. »To je policija, vidite, to je policija. Oseba je znana.«

Vzel je Gizi pod pazduho (na drugo roko se ji je obesil Kilavec), majorka je potisnila roko pod laket majorju, ki si je na tak način prihranil tolažbo in 400 kron, in vsi — policaj in nadrevizor Zveřina na čelu — so stopili na ulico.

Zunaj je še vedno pršil dež, močil streho in tlak ter se nabiral na obleki kakor slina. Zeblo je do kosti. Od kanonade pred mescem dni so še ležali kupi opeke in sipa na ulici, iz nastretnega poslopja je zrlo pol odprte izbe v noč, neusmiljeno kažoč strukturo tal in stropa. Granata se je bila razpočila v njej, raznesla stene in utrgala pol traverze, ki je priletela na ulico in obtičala v lesenem tlaku kakor kandelaber. Ali neposredni učinek katastrofe je bil že omiljen. Policija je bila segrebla smet in sip in zvrhala na čiste kupe. Ulica je bila gladka in snažna. Le skozi dež, skozi mokri vzduh so kakor skozi kopreno kipele v neznane višine razvaline mesta, govoreč pretresljivo govorico...

Na tlaku je stal policaj in službeni tovariš Zveřinov, podrevizor Oplustil, in je držal za roko šestnajstletno dekle, v sive cunje ogrnjeno. Dekle je tiščalo prosto roko na oči, a ni jokalo. Ko jo je spustila na krilo, se je prikazal rjavi obraz. Globoke črte so bile zarežane vanj, odurne sence so ležale na njem, ki jih ni omiljevala ne mladost, ne dekliška žalost.

»Ta oseba je ukrala plašč. Zalotili smo jo, ko je prišla po drugega,« je rekel Zveřina in dvignil dekletu ogrinjalo, da bi ga videli vsi tudi od znotraj, znotraj in zunaj, tatico.

»Zdaj bom dobila plašč nazaj, zdaj ne maram več zanj...«

»Ali ste se bali, da bi ga ne?« se je okrenil svétnik in mimo majorke stopil k dekletu. Bil je v hipu uradnik od pete do temena. In kakor je nosil razumnejši obraz in okretnejše telo od Zveřine in Oplustila, pred tem dekletom so si bili vsi enaki: Zveřina, Oplustil in svétnik.

»Kam si dela plašč?«

Dekle je zamahnilo z roko in policaja sta jo odvedla v tisto smer. Družba je sledila. Potolažili so se že bili vsi razen majorke, ki je poleg bolesti nad izgubo plašča začutila še nekako sočutje. Sledila je možu, ki jo je nežno in spretno vodil med razvalinami poslopij v ustje zelo ozke in temne ulice. Kandelabri niso več goreli v njej. V kotanjah raztrganega tlaka se je nabirala dežnica, leno in gnilo blesteča v oblake. Pot je postajala hribovita in naporna. Na desni je kipel zid v noč, črn in ožgan kakor od požara. Odtrgana strešna pločevina se je zibala na vrhu in pela v vetru kakor daljen zvon. Zdrobljene in razrahljane vetrnice so šklepetale kakor lačne čeljusti, ohlapne žice so bile ob opeko. Veter je bril skozi vse te nekrute in odprte prostore, veseleč se svoje svobode in vseprisotnosti.

Policaj se je ustavil pred vhodom, ki je držal izpod tlaka v klet.

»Tu noter?« se je nasmehnila majorka in se zastran svojih oblin vprašaje ozrla v moža. Ali Gizi je bila že pod zemljo. In tako se je vsa družba potrudila, se sklonila, kakor se je dalo, in sledila nevidnemu vodniku. Svétniku so drhteले nosnice od vnetega pričakovanja, trepetal je po vsem telesu, kakor lovski pes, ki je zavohal sled. Daleč pred njim je nekdo vžigal vžigalico...

Stene so se razmeknile, policaja sta se ustavila v podzemskem prostoru, ki se je na prvi pogled izkazal kot magacin. Skozi kletno okno je sijala svetloba po sodih, slabo dišečih, po zabojih, z nebrojnimi naslovi polepljenih. Nič srcu, nič očesu prijetnega ni bilo v tej kleti, a vendar je bila vsa urejena za človeško bivanje. Zaboji so bili prevrnjeni, na slami in odejah nedoločljive barve je bilo postlano za otroke. Sodom so bila tla izbita in v njih so spale žene z dojenči. Odrasli so ležali na prostem. Vse po prostoru je dišalo po natlačnih spalnicah, po otroških posteljah, po plenica, po človeškem smradu.

»To je kvartir št. 8,« je javil Zveřina in njegov globoki bas je odmeval po hodniku.

»To so kvartirji za množico, za begunce,« je razložil svétnik, »dvanajst jih leži v tem traktu, dvanajst na oni strani. Kakor se natrpa tega ljudstva dvoje, troje dvorišč, ga razdelimo na oddelke in pošljemo vsakega v svoj rajon. Premraženi in trudni imajo vsaj streho.«

V kotu, oknu nastret, se je med dvema sodom zibal jerbas in v jerbasu sta spala otroka. Kremžila sta obraz v neštete gube ter tiščala roke in noge v usta.

Svétnik se je najprej ozrl na jerbas, potem na plašč, ki je visel tam, in vprašal brez obotavljanja: »Gospodična, Vi ste porodili tukaj...? In niste prijavili poroda...?«

Gospodična je molčala.

»To se razume... to vidim... in plašč? Ali Vam je prav, ali ste ga že pomerili?«

»Plašč je isti,« se je oglasil Zveřina, stopil bliže, a se ga ni dotaknil. Ukraden plašč je kriminalen predmet in kriminalen predmet je svet.

»Seveda, mladi ste še... postavljali bi se... Toda povejte, ali Vas ono tam ni zmodrilo?«

Dekle ga je pogledalo z obrazom, ki je bil v temi lep, iz velikih oči, ki so se v temi bleščale, ter se je ničemurno nasmehnilo...

Sedli so na prejšnja mesta v dvorani, dvignili prejšnje kupe k ustom, ali prejšnje veselosti ni bilo v družbo. Slaščice so se ogabne dolgočasile na krožnikih, kupe, polne dražega vina, so se zdele napolnjene z zoprno in pusto tekočino. Smehljaj se je le svétnik, ali ta smeh ni veljal družbi.

»Vidite,« je rekla majorka, »tako se godi človeku: misli, da je na varnem, počuti se voljno in mehko v družbi enako mislečih, enako čutečih in enako razpoloženih ljudi. Srce se pogreje v veseli zavesti, da ni razglasja — kar se prekolje zemlja, prepad zazija pod nogami brez dna. Mraz in groza vejeta iz njega, človeka zazebe do kosti. Mene na primer zebe v mozeđ...«

Major jo je ogrnil s plaščem in jo potrepal po rami.

»Ne, ne,« je rekla s tistim čisto gotovim glasom, ki ne trpi tolažbe, »to so trenutki v življenju, ki jih ne moreš zamuditi. Tema ima lice, grob odpira usta in govori... Mene zebe v mozeđ...«

Le Gizi je bila brezбриžno vesela. Dva kodra sta se ji spustila s senec in se zateknila v uhane. Kilavec ju je moral reševati.

»Kar dva naenkrat — in kaj pravite, koliko je stara?«

Kilavec se je sklonil — »šestnajst!« — in jo ugriznil v uho.

Zamorska kraljica.

Stanko Majcen.

Moje ime je Kempinski, Eduard Kempinski. To omenim samo zavoljo tega, ker razen tega imena ni nič posebnega na meni.

Kar se je v mladosti z menoj zgodilo, je pravljica, ki se je zelo lepo začela, površno zavozlala in srečno razrešila. Resnica je le, kar zdaj živim, in to je: pod kapo št. 25 gledam na štirioglatem stolcu po Kolodvorski cesti.

Moj najboljši klient je dr. Kosta Petrovič, naučni minister v pokoju, veliki križ... vitez... zaslužna medalja... in nebroj odlikovanj, ki jim ne vem imena. Mož je v najboljših letih, a že močno siv.

»Blagorodje, toplo je danes,« ga nagovorim, vstanem in se odkrijem. Ozre se počasi in previdno, ker mu dolga in občutljiva brada ne pusti, da bi se kretal preurno.

»Danes je toplo, da,« mi pritrđi in je takoj prijazen.

»Ali je kaj novega?«

»Nič, eksclenca. Mladina je zanič. Šole zapirajo zapored, štrajk na štrajk...«

Petrovič gre naprej in si misli svoje. Petrovič je namreč stopil v pokoj v zelo burnih časih. Valovi strankarstva itd..., kakor se bere v časopisih. Gospod Petrovič je zdaj zasebnik, zasebnik z

nebrojem odlikovanj sicer, ali zasebnik brez prizanašanja.

Oni dan se je poleg mojega stolca sklonil na kanton in si vzvihnil hlače.

»Blagorodje, kaj se Vam je pripetilo?«

»Trak se mi je utrgal.«

Torej — zasebnik, kakor sem rekel. Povezal si je čevelj in šel vrabce pitat.

Ali vendar se mu prikupim še vedno, če, recimo, vstanem, se odkrijem in rečem:

»Blagorodje, nekdo me je vprašal po Vas. Rekel sem, da ste pri seji, ki bo trajala do dveh popoldne. Če je nujno, naj se potrudi po seji, sem rekel...«

»Tako je, če je nujno — po seji,« in gospod minister mi stisne drobiž v roko.

Dobra smotka, to je na Kolodvorski cesti mnogo vredno. Ta cesta, bi dejal, je najresničnejša cesta v mestu, najpristnejši kos meščanskega, dà, človeškega življenja v mestu. In kjer se življenje odigrava brez okoliščin, brez šminke takorekoč, tam ne diši dobro...

Ljudje imajo opravke. Za denarjem, ki ima urne noge, treba hiteti. Hlastno, hlastno — to je ritem hoje in kretenj v tej ulici. Pozdravljajo se le mimogrede, smeh jim še lepi na licih, ko že v

starem tiru, prejšnjem tiru drve za dobičkom in prilikami.

Cel podplat vidim malokdaj na tej cesti. Ali neprestano slišim: Moj avancement, moje zveze, bodočnost, ki se mi odpira... Škoda, da Vas ne morem povabiti nocoj, imam mizo polno gostov.

Če pomislim, da je podplat primeroma poceni, avancement pa silno drag...

In malodane vsakdo je komu kaj dolžan. Dolžnikov je v tem mestu toliko, kolikor listnic. Kako in na kak način, to vedo sami, moja naloga je, da to dejstvo pribijem in ga upoštevam.

Prav moj gospod, ki se mu je trak utrgal, me je nekoč previdno vprašal, ali mi je kaj dolžan. Meni nič, pač pa mojemu tovarišu št. 32 na Veliki pasaži 5 kron, sem rekel, ker nisem maral še jaz postati upnik ljubeznivemu gospodu.

Poleg vse strasti in vneme za dobiček, ki se jim sveti iz oči, ki jim dobesedno moli iz čeljusti in se ostri v dolgih špičastih zobeh — poleg očitnega pohlepa po vsem, kar po denarju zveni in je okroglo, se vsi ti ljudje, ki prihajajo mimo mene, vsi brez izjeme žrtvujejo drug za drugega.

»Jaz«, to je nekaj, kar ne živi zase, kar diha za interese drugih. Skupščine, shodi, komiteji in eksekutive, vse to so organi občne skrbi in dobrotljivosti, brez katerih si ni moči misliti družbe. Da jih je deset v mestu, bi trije naredili komite, dva eksekutivo, in vseh deset bi bilo treba pozdravljati.

Odlikovanja so vnanja znamenja zaslug, ki jih ni vedno lahko natančneje označiti. Ne trdim, da so eni in isti leto in zimo na krmilu. Dobrotljivost in skrb za občni blagor trajata le nekoliko časa. Dobrotniki se menjavajo, celo neprosto voljno menjavajo. Nekaka zavist vlada med njimi, kdo bo danes, kdo bo jutri iztegnil roko in odprl dlan.

Jaz nimam zaslug. Ne glede na to, da se ne morem z ničemer drugim ponašati razen s številko, ki jo imam na kapi, in da bi se menda ne našla kronika ali zgodovina, ki bi o meni zabeležila ta stavek: št. 25. je bil izredno zaslužen mož na vseh poljih človeške olike in omike..., ne glede na to, pravim, se mi noče dobrot. »Ne tro se stvari v prostoru, kjer misli lahko med sabo prebivajo.« Ne peham se, in tako me nihče ne peha — in sem mirne in zdrave glave.

Ali to še ni osebnost. Osebnost je nekaj tako kompliciranega, da bi je še dolgo ne imel, tudi če bi jo razumel. Osebnost je obleka. Moja suknja, od dežja in solnca enako izprana, je podobna zidu, na katerega se naslanjam. Moj obraz, od zraka razrit, je kakor omet. Če bi živel še sto let na

Kolodvorski cesti, bi me nihče ne razločil več... To je kvečemu mimikri, kakršen živi v živalstvu, ali mimikri brez pomena. Osebnost je filozofija, osebnost je nazor...

Včasih se mi zdi, da sem slučajno tu, da bi bil prav lahko na onem koncu sveta, recimo na južnem koncu Afrike, kjer bi menda tudi zijala prodajal, z ministri norce bril in smotke pušil.

Kar se Afrike tiče, sem doživel nekaj malega, nekaj okroglega, kar se sicer ne odlikuje med mojimi ostalimi spomini, kar pa vendar hočem zdaj povedati.

Sedel sem na svojem stolcu na Kolodvorski cesti, menda v štiridesetem letu svoje starosti. Bilo je ob treh popoldne, najhujša vročina, ljudje so se trumoma vračali od brzovlaka. Ko so se množice razgubile, je ostala na prazni cesti kakor žabica po plohi — zamorka, pravo zamorsko dekle, nekako trinajst let staro. Ozirala se je zdaj na konec, zdaj v ustje ulice in tuhtala napise. Ta je pot zgrešila, sem dejal, ali počakal sem, da me najde. Že je mislila, da je izgubljena popolnoma, obrazek se ji je skremžil v jok, ko ji k sreči obvisi pogled na meni. Za koga me je imela, ne vem. Še s kislim obrazom se je okrenila k meni in me vprašala v neumljivem jeziku, kaj in kako.

»Ali iščeš cesto, ali številko, ali človeka?«

Na to ni vedela odgovora.

»Ali imaš denar?«

Na to vprašanje bi še bila odgovorila, vsaj pripravljala se je na odgovor, ali revica ga ni umela.

»Kako ti je ime?«

Zdaj je umolknila tudi z očmi, z mišicami in s srcem. Mogoče se je sramovala povedati svoje pravo ime. Nekatera zamorska imena se izgovarjajo z umetnostjo jezika, ki je naš ni zmožen. Tiha in mrtva je bila kakor ptička, ki trešči izpod oblakov na trdi tlak.

»Ljuba stvarca,« tako sem jo nagovoril, »tako ne pojde naprej v starem svetu. Najprej treba, da se nekako imenuješ. Zapomni si besedico: Táku. Táku ti je namreč ime. Ná, dve kroni, da imaš kaj v žepu, zdaj pa na tramvaj in k policiji.«

To je razumela. Prikimala je, kot da mi je hvaležna za vse, najbolj pa za to, da sem jo napotil k policiji.

Stopiia je na tramvaj, kupila listek in sedla na prvo mesto pri durih. Skriva sem stopil na zadnjo platformo, ker se mi je zdelo, da se ji bo do policije še kaj pripetilo.

V vozu so sedeli različni ljudje. Mene niso zanimali, ker sem jih poznal po obrazu, nikogar

pa po imenu. Tudi kaj počenjajo, sem vedel precej. Zamorka pa je zanimala vse. Komi, ki je dotlej bral knjigo, jo je ob vstopu zamorke zaklopil in se je vsesal v tujko z očmi in ustmi. Listal je po njej hlastno, kakor poprej po knjigi...

Ko sva izstopila, je izstopil tudi on. S knjigo pod pazduho jo je mahal za nama, kakor sluga.

V prvem nadstropju zelo prostrane in svetlega poslopja sva potrkala in odprla. Policaj-pisaču je palo pero iz roke.

»Prijavljam prihod na tri dni...«

»Izvolite sesti, pokličem šefa,« je rekel začuden policaj, vstal in stopil v drugo sobo.

Šefa ni bilo v pisarni. Policaj je poklical portirja, ki je na hodniku spal, naj gre po šefa. Portir je strmel z odprtimi ustmi, z nazaj obrnjeno glavo je odšel skozi duri.

Medtem je policaj marljivo pisal dalje. Ni se ozrl na strašno stranko, ali ušesa so mu jela rdeti od sramu, da se je tako brez potrebe razburil.

Sedla sva in čakala, zamorka je bila trudna. Portir se je vrnil brez šefa.

»V kavarni ga ni. Natakar je rekel, da je odšel pred pol ure. Mogoče se je odpeljal. Ključ visi.«

Premislil sem, v kakšni zvezi da sta šef in ključ, in ali mogoče nadomestujeta drug drugega tako, da ključ visi, če šef odide..., ko se policaj-pisač dvigne in naznani:

»Jutri pridita, danes je prepozno.«

V veži je čakal komi. Knjiže ni imel več pod pazduho. Spremil je naju do vrat. Na ulici so čakali ljudje. Bilo jih je nad sto.

»Kam zdaj, predraža? Prijavljena nisi, v hotel je prezgodaj, ali imaš znanca tukaj?«

Namenil sem se, da ji naredim pot po tlaku, ali ni bilo več mogoče. Kakor mravelj se je natrpalo ljudi od vseh koncev, tiščali so z bradami in z očmi v naju, zlasti v zamorko, ki si je drgnila

nosek... Nekdo je zavpil iz prvega nadstropja — bila sva še vedno v bližini policijskega poslopja —: »Ne stojte na tlaku, ne ovirajte prometa, stran!« — in dva krepka komolca sta potisnila...

Ženska z jerbasom v roki se je zgrabila za klobuk. Vsebina rdečega lončka se je prelila po obleki soseda, ki se je okrenil in prisolil klofuto popolnoma nedolžnemu dečku. »Ne stopajte mu po prstih!« je zavpila druga, ki je mislila, da dečko joka zavoljo bosih nog, in ga je vlekla iz gneče. Ali tudi njej se ni dalo več. Množica se je zvarila v maso, ki je le še trepetala pod pestmi policajev.

Dva voza sta se ustavila, ker nista mogla naprej, duri so se otvorile...

»Predraža, to je šele začetek. Kakšen bo konec, nihče ne ve. Rotim te pri vsem, kar sveto v tvojem srcu spi, rotim te, draža, vrni se, odkoder si prišla, preden se zgodi poslednje! Vrni se v Afriko, dokler še nisi prijavljena in ključ visi... Prepozno bi bilo!«

Spremil sem jo na kolodvor in jo potisnil v vlak. Odzdravila je z obrazom, ki je bil ves v zadregi. Zamorska kraljica?

In od tedaj so se moje misli zaokrenile. Potujejo namesto po Kolodvorski cesti po puščavah afriških, po vročem zlatem pesku in se divijo krasoti eksotičnih rastlin. Ne boje se ne leva, ne leoparda, ne kač, ki so v tej širini baje posebno hude. Ne plašijo pa se tudi naselbin zamorcev, ki so v tej pokrajini baje tudi posebno ljuti. Moje misli šetajo svobodno po zamorskem selu in iščejo drage devotke. Zdaj živi drugo življenje, svojega pravega imena se ji ni treba sramovati več, in če se spominja svojega bivanja v Evropi, se ga spominja kakor kratkih, hudih sanj.

Pa kakor sem rekel, ta dogodek se ne odlikuje med mojimi ostalimi spomini in razen imena ni nič posebnega na meni.

Gregorčičeva pisma Gruntarju.

Izidor Cankar.

Ko je bil Gregorčič začasno upokojen, so se njegovi prijatelji, zlasti notar Gruntar, močno trudili, da bi mu poskrbeli kako lažjo službo. Notar Gruntar je pisal v tem zmislu tudi vplivnemu dr. Vošnjaku in ga prosil posredovanja; upal je, da postane pesnik z Vošnjakovo pomočjo sourednik »Zvonov«.

Na to prošnjo mu je dr. Vošnjak odgovoril z naslednjim pismom, ki sem ga dobil od notarja Gruntarja, ko je prvi del Gregorčičeve korespondence že bil izšel.

Sl. Bistrica, 4/1 1882.

Predragi prijatelj!

Bil sem nekaj dni v Ljubljani, potem pa odšel na Štajersko, tedaj me ne boste našli. Prav začudil sem se brati, da je g. G. šel v pokoj. Ko bi mi o taki nameri bili vedli, na vse kriplje bi bili delali, da bi ga dobili za tajnika Matici. Zdaj ne vem za nobeno mu primerno službo, kajti pri Zvonu menda ne bo ostalo lastnikom več, kakor honorar za njihove spise.

Lehka službica bi bila na gradu, vsaki dan eno ali dve uri dela, da skuša jetnike v pravične spremeniti. Zdaj če se ne motim, jo opravlja jako bolehn gospod Jeriša, ki pa ima tisto bolezen, ko naš ranji Jurčič.

Dajte kaj natančnejšega v Ljubljani pozvedeti, morda po dr. Dolencu ali svetovalcu Ravnikarji.

Ko bi se kako katehetovo mesto izpraznilo na srednjih šolah — no jaz upam, da s časom že najde kaj primernegega.

6. sem se v Celovec namenil, da spodbujam zatirane reveže, 8. pa imamo shod v Mariboru, da ustanovimo politično društvo.

Srčno Vas in g. G. — pozdravljam.

Ves Vaš Dr. Vošnjak.

Tako je Gregorčič v začasnem pokoju omahoval, kam naj se odloči, in je slednjič sklenil, da na Kranjsko ne pojde: »tukaj imam nekaj pravic, tam nič«! Medtem je sklenil prositi za literarno stipendijo, a se je tudi tega pokesal, kakor kaže naslednje pismo. Winkler je že bil naprošen za posredovanje (prim. pismo 36.), zato se pesnik boji, da mu bo zameril, če se sedaj premisli. Na prigovarjanje notarja Gruntarja je vendar prošnjo vložil in je stipendijo tudi dobil, najbrže marca 1883.

Naslednje pismo je pisano, ko je Gregorčič še dvomil, kaj naj stori, torej morda pred službo na Gradišču. To službo je pesnik nastopil meseca aprila 1882 (prim. Levec, Zlata knjiga. Ljubljanski Zvon 1882, str. 315); da pojde na Gradišče, piše v objavljenem pismu št. 29. Zato bi se naslednje pismo dalo uvrstiti za št. 28, čeprav je tudi mo-

goče, da je pisano malo pozneje istega leta,¹ ko je pesnik že bil na Gradišču. Govori namreč o svojih nasprotnikih na Kranjskem in ti so se prav pokazali šele maja 1882. Mogoče je, da se je glede stipendije premislil ravno zaradi neugodnih ocen v »Slovencu«, toda prijatelji so ga tudi to pot pregovorili in dr. Mosche je nanovo šel k Winklerju, ki je zopet obljubil, da pojde pesniku na roko (prim. št. 42.). — »Pritožni članek«, o katerem govori v št. 38., je bil skoro gotovo politične vsebine, naprosil ga je zanj najbrže dr. Gregorčič (= »Gr.«). »Sl. Narod« je 1. 1882. redno objavljal dopise z Goriškega.

38.

Dragi Nace!

Vsled dopisa Gr. spisal sem pritožni članek za »Nar.« Članek je pisan v naglici in bolezn, bo torej gotovo pomankljiv. Preberi ga, izvrši, dopolni, kar se ti zdi in pošlji mi ga potem nazaj v redakcijo. Ako ti pa zadostuje, izroči ga »Nar.«

Od nedelje sem bolan. Vse kosti in žile so me bolele. Sam ne vem kaj je bilo. Vse te dni sem ležal. Zdaj sem vstal, da sem to napisal. Sicer pa mi je danes bolje, upam, da jutri bom maševal.

Za stip. bi najraje ne prosil. Ali bi se moglo kako urediti, da bi mi W. ne zameril. — Na Kranjsko pa sploh ne grem služiti, tam imam več nasprotnikov kot tukaj, in tukaj imam nekaj pravic, tam nič.

Živil

Tvoj S. Gr.

»Poezije« so izšle in »Slovenec« je 20. aprila objavil naslednje priporočilo: »Poezije, zložil S. Gregorčič. V Klein in Kovačevi tiskarni je v krasni obliki na svetlo prišel zvezek liričnih pesmi, ki jih je zložil naš novi pesnik S. Gregorčič, ki si je v kratkem času mnogo častilcev pridobil. Gregorčič se odlikuje pred mnogimi slovenskimi poeti sedanjega časa s tem, da on ne gleda samo na zunanjo obliko, da ne vidi v poeziji samo besedne igrače jezikoslovcev, ampak da zna v vsako svojih pesmic položiti pravo poetično jedro, pesniško misel. Pesmi tistih, ki mislijo, da je poezija dekla filologije, se bodo zgubile, kolikor tudi bi se jim reklame de-

¹ Pri tej priliki naj popravim dve napaki iz prejšnjega zvezka Dom in Sveta. Kan. prof. dr. Jos. Lesar me je blagohotno opozoril, »da bo glede št. 12. Gregorčičevih pisem prava letnica 1882 in ne 1881, ker je g. I. Lavrenčič končal študije šele 1882 in je bil šele septembra 1882 nastavljen kot kapelan v Logatcu.« — Pismo št. 33. se nanaša na prvi del »Zvonove« ocene »Poezije«, ki je izšel maja 1882, torej mora dotično pismo stati za št. 35. ali 36.

lalo; Gregorčičeve pesmi pa bodo ostale, ker 'iz srca svoje so kale pognale'. Častitamo toraj njemu in slovenskemu narodu za to lepo slovensko knjigo.« Tako je pisal »Slovenec« za časa, ko ga je urejeval Filip Haderlap. V začetku majnika je pa ta uredništvo odložil, na njegovo mesto je stopil Jož. Jerič, ki je bil sprejemljivejši za proteste Gregorčičevih nasprotnikov. Dne 11. maja je objavil drugo poročilo o »Poezijas«, v katerem obljublja, da hoče izjavo prejšnjega uredništva popraviti. O tem piše pesnik v pismu št. 39. Prepisal je »Slovenca« doslovno, sam pa le podčrtal besedo »premnogi« in zapisal »duhovništvo« namesto »duhovenstvo«.

39.

Dragi Nace!

Današnji »Slovenec« takó:

»Poezije«. Zl. S. Gr. Prodajajo se neki izvrstno, kajti razpečalo se jih je vže 1100. Zložniku in založniku privoščimo dober vspeh, vendar se premnogi duhovniki slovenski popolnoma ne vjemajo z vsim, kar imajo v sebi in v teh vrsticah oporekajo čestitki v »Slov. Narodu« in »Slov. Gospodarju«: »Ponosno pa sme biti zlasti naše duhovništvo, da je izmej njegovih članov vzrasel nam tak veleum, tak pesnik itd.« Tudi duhovni vzgojevatelji slov. katoliške mladine skozi in skozi ne pritrjujejo temu, kar se bere v »Učit. Tovarišu«, »da je to krasna zbirka, ktera se brez premisleka lahko daje v roko tudi naši nežni mladini«. Vidi se, da je hvala nagla; naglica pa ne koristi nikdár. Tudi »Slovenec« utegne svojo lastno izjavo o svojem času nekoliko popraviti.« —

To a d v e r b u m iz »Slovenca«! Nace, kedo pozna naše ljudi bolje, jaz ali ti? Vendar ne misli, da me je ta stvar vježila ali razžalila. Še celo na dobro voljo me je spravila! Srbe me prsti, p o z v a t i n a b o j t o g o s p o d o. Kaj praviš ali naj storim ta korak ali ne, — ali naj jih kar pustim — guarda e passa?!

Na to vprašanje odgovori mi p r v i h i p, ko list dobiš. Enako vprašanje zastavim Erjavcu, ki pride utorek k meni. Ne molči!

Iz srca

Tvoj S. Gr.

Zanimivo je zasledovati v pismih, kaj se je godilo z Gregorčičem za časa njegovega javnega »prepira«, zanimivo je in poučno. Pesnik je bil po prvem napadu (če smemo krotke besede »Slovenčeve« tako imenovati, kajti sedaj smo navajeni vse drugačnih grobosti) poln veselega poguma. Sam pravi: »Vendar ne misli, da me je ta stvar vježila ali razžalila. Še celo na dobro voljo me je spravila. Srbe me prsti, p o z v a t i n a b o j t o g o s p o d o«. Mislim, da je to resnično tedanje Gregorčičevo razpoloženje. Ni mu hodilo na misel, da bi njegove pesmi zares mogle komu škodovati, da

se pa ne bo vse gladko izteklo, je slutil že prej. Zato se je obotavljal, preden je podpisal na zbirko svoje pravo ime (prim. št. 30., tudi 23.), zato kliče optimistu Gruntarju: »Kedo pozna naše ljudi bolje, jaz ali Ti?« Pa bil je prepričan, da ima prav, in je bil bojevit. Premalo se je poznal in je menil, da bo kos časnikarskemu prepiru. Najbrže bi se ne bilo nič več zgodilo, vsaj do nastopa Mahničevega, da ni pesnik res pozval svojih nasprotnikov k debati. »Slovenec« je objavil svojo drugo oceno 11. maja in je obljubil še tretjo, pa je molčal, kakor je molčala celo »Danica«. Tedaj pa je Gregorčič 1. junija priobčil v »Ljub. Zvonu« pesem »Mojemu grajalcu«, v kateri opominja »Slovenčevega« kritika, naj si njegove pesmi natančneje ogleda, ter upa, da se mu oko privadi in da si bosta še dobra.

»Če meniš pa rés, da so rože bodéče,
In da so ti rane zadale skeléče,
Natančno mi trnjeve rože naštej,
Kako so te zbôdle, nadrobno povej,
In ako tvoj góvor bo miren in stvaren,
Po tem za odgovor jaz skrben bom, — maren.«

(Gregorčič je mislil, da je »Slovenčev« drugo oceno pisal prof. Marn, pa v tem se je motil. Marn je v »Slovenca« izjavil, da on pesnika ni grajal.) Po tem pozivu ni »Slovenec« mogel drugače, kakor da je »trnjeve rože naštel«, in sedaj se je začel nepotrebni prepir. »Slovenec« je čez deset dni (10. junija) imenoma naštel pesmi, ki so se mu zdele graje vredne. Gregorčič se tudi sedaj še ni ustrašil; odgovoril je v »Slov. Narodu«, da zavrne svoje nasprotnike — »pevaje«! Vendar — čudno! — ko je začel pisati Obrambo, s katero zagovarja (večinoma precej nerodno) od »Slovenca« naštete pesmi, nima nič več tiste dobre volje, tistega veselega poguma. Brž ko je začel pisati Obrambo v verzih, je zopet mehki pesnik tedanjega časa, rahločutna stvar, ki ga srce »neizmerno strašno« boli (»Ljublj. Zvon« str. 421) zaradi »Slovenčevih« napadov. Obramba se konča zelo, zelo spravljivo. Prej so Gregorčiča prsti srbeli, da bi »to gospodo« pozval na boj, zdaj pa kliče »bratom«:

»Od moje strani odslej bo mir;
To prvi dozdej je moj javni prepir,
Da zadnji bi bil, vsaj — z brati!«

Zmagala ga je njegova bolestna liričnost, dediščina Stritarjeva, ki mu jo že Levec v oceni »Poezija« očita: »Ko čitamo otožno donečo pesem, vsiluje se nam nehoté misel in navdaje nas strah, da bode narurna, zdrava in krepka sila v pesniku podlegla, da bode pesnik zašel v nepogumno, a vendar tako zapeljivo gibanje in guganje mehkega

subjektivnega svetobola...« (»Ljublj. Zvon« 1882, str. 437.) Levec je bil prorok, zdrava in krepka sila v pesniku je kmalu podlegla. Gregorčič piše že decembra istega leta: »... se me je polastila velika pesniška suša. Menil sem, da bodo duhovniški napadi pri meni ostali brez nasledkov, pa niso. Vže prej sem vsako pesem obrnil desetkrat, predno sem jo vrgel med svet, zdaj sem postal še bolj škropulozen.«

To se je zgodilo, preden je Mahnič javno nastopil; preden je izšlo »Dvanajst večerov«, je bilo Gregorčičevo delo v glavnem končano, se ga je, kakor pravi, polastila pesniška suša. Zato mislim, da moramo poročilo o Mahničevem pesniškem umoru smatrati za bajko. Kako pa so »Slovenčeve« ocene l. 1882, delovale na Gregorčiča, je najbolje povedal sam: postal je skrupulozen. Nič več ni pisal s tisto prvotno naivnostjo, duševno prostostjo in odkritosrčnostjo, ki je predpogoj zdravega umetniškega dela. On, ki je bil že prej tako natančen, da je n. pr. pod pesem »Pozabljenim« (»Ljublj. Zv.« 1881) zapisal opombo: »Da se prilog 'nevdramno' v 3. granesu (— kjer mnogi spé nevdramno spanje —) ne sme umeti ad litteram, kaže pač vsa pesem«, ki se je torej preskrbno skušal ogniti vsakemu nesporazumljenju, je sedaj postal naravnost skrupulozen. Verjeti mu smemo, da je težko delal, odkar je čutil, da preži za njim očitek krivoverstva in mladinskega pohujševalca. Vendar pa ni verjetno, da ga je to »ubilo«, kajti pesnik po božji volji se ubiti ne dá in le malo jih je, ki so obveljali brez boja. Važnejši vzroki, da je Gregorčič utihnil, so drugod. Čas njegovega najintenzivnejšega dela je bil čas dunajskega »Zvona«; Stritar, ki ga je v prvem letniku svojega lista iskreno pozdravil, ga »odkril« in ki se je ob koncu l. 1880., ko je »Zvon« prenehal, samo od njega imenoma poslovil, mu je bil mentor, vzglednik, »Roma locuta«, kakor ga je sam imenoval. L. 1881. ni bil Stritar več na vrhu, vodstvo slovenskega slovstva so prevzeli drugi možje, s katerimi je bil Gregorčič v manj prijaznem razmerju. In že tega leta, pred polemiko s »Slovencem«, je pisal Gruntarju: »Delati se mi pa nič več ne ljubi — ne vem, ali se mi verne še kedaj prejšnje veselje« (pismo 19). Gregorčič ni bil človek iniciativnosti, temuč precej odvisen v sodbi in delu od drugih — to je, mislim, vsakemu razvidno iz pisem. Ko se je Stritar umaknil, se je ta organična pesniška napaka morala na Gregorčiču javno pokazati; s Stritarjem se je počasi umikal tudi on. Še je delal, a prejšnjega veselja ni imel več, pravi. Najbolj pa so ga morile denarne skrbi, ki so pač bile prvi vzrok, da je obmolknil. Prišle

so nadenj koncem l. 1882., ko je kupil posestvo; od tega dne ni imel več mirne ure do l. 1885., ko se je dolga znebil. Pisma iz tega časa pričajo, kako so se njegove misli neprestano pletle okrog gospodarstva in denarja, in veliko pesnikovo veselje, ko je l. 1885. dolg plačal, so nam jasen dokaz, kako ga je težila môra gmotnih skrbi. Ta čas je preživel skoro v literarnem brezdrlju in kasneje je bilo težko nanovo začeti...

Pismo št. 40. je pisano meseca maja, po prvem »Slovenčevem« napadu. »Odgovor ‚Slov.‘ dam v ‚Zv.‘ v vezani besedi« se nanaša na pesem »Mojemu grajalcu«, ki je izšla 1. junija. »Ljubljanski biskup« je Jan. Zlatousti Pogačar.

40.

(Poštni pečat 19./5. 1882.)

Na Tvoja prašanja sem odgovoril; Tvoje liste vse dobil; dr. Mencingerjeve besede me neizrečeno veselé, ker vem, da je mož fin poznavalec poezije in sam poet. — Odgovor »Slov.« dam v »Zv.« v vezani besedi; ako bo treba, pa zopet! —

Ljublj. biskup se mi je zahvalil pismeno, pohvalil poezije ter konečno pravi, da bi se mi rad tudi osebno zahvalil. Ako so taki možaki na moji strani, koga bi se bal!

Le piši večkrat, Tvojih listov sem prav vesel!

Bog Te živi!

Iz srca Tvoj S. Gr.

Moj očka je pri meni, Te lepo pozdravlja! Živio!

Prvi odmev na Gregorčičevo pesem »Mojemu grajalcu« se je zbudil v »Novicah«. Dne 7. junija, št. 23., so objavile oceno »Poezij«, v kateri pravi kritik Š.: »... prekoračili bi dano nalogo, ko bi hoteli naštevati vse posamezne krasote, ki jih ima knjiga v obilici, ko bi hoteli povzdigniti vse divne pesmi o domoljubji in človekoljubji in opozoriti na prelepe misli, ki jih nahajamo povsodi; naš namen je le bil, opozoriti bralce svoje na to knjigo, ki je pravi biser med našimi poezijami in ki daje S. Gregorčiču odlično mesto med jugoslovanskimi pesniki. Mi ostanemo zvesti načelu, ki je vodilo naš list uže toliko let, a zdi se nam pa vendar jako prenapeto in krivično, ako se podtikujejo tem poezijam drugi, nego najblažji vplivi do človeškega srca; kdor jih je bral, ne bo tako sodil, kot nek slovenski list. Radostno bo vskliknil z nami: k r a s n a k n j i g a j e t o i n d a b i l e k m a l u i z š e l d r u g i z v e z e k !«

Na Gregorčičev izziv je »Slovenec« še molčal — morda le ni bil popolnoma prepričan, da ima prav — sedaj ni mogel več. Celó »Novice« so mu očitale prenapetost in krivičnost! Objavil je torej dne 10. junija v št. 64. tretji člančič o »Poezijah«,

brez podpisa, v katerem najprej priznava, da so te poezije »v pre mnogih ozirih lepe«. »Vendar — smo pristavili — pre mnogi duhovniki slovenski se popolnoma ne vjemajo z vsim, kar imajo v sebi. Kako na pr. se katoliški duhovni, svesti si visokega svojega posvečenja, morejo ponašati z duhovnim pastirjem, kateri izgubil je življenja srečo in si želi nazaj za pastirja v planine (108); gledé vrednosti, katero ima človek med stvarmi na zemlji, s pesnijo ‚Človeka nikar‘ (47); gledé nedolžnosti in svete čistosti z ono ‚Zgubljeni cvet‘ (on cvet je potrgal, zdaj — uka glasno — str. 31); gledé zveze med milostjo, prošnjo in našim delom (48, 72) itd.; kakó morejo popolnejši duhovni, redovniki, ponašati se z ono ‚V celici‘ — tukaj ni dom mirú (51), kar samostanom oponašajo nekatoličani, protestantje, ne pa katoliški svečenci itd. — Kako morejo brez pomisleka katoliški vzgojevatelji slovenski mladini v roke dajati omenjene pesmi, pa na pr. ‚Lastovkam‘ (Razdeli se v pare trop... strop... prazen je le moj, edin — duhovnikov, str. 50); ‚Romarica‘ (66), ktera hiti mimo samostana in cerkve na griček neblagoslovljen, na grob svojega vojaka, mladega ljubčeka; ‚Dekletova molitev‘ (126) za ljubljenco, s katerim okusila je v zorni mladosti ljubezni sladkost in bridkosti; ‚Vojakove neveste poroka‘ (o smrti bridki, o smrti mili — 133) itd. — Ako posvetni vzgojevatelji dajó take stvari brez pomisleka celo nežni mladini, ali vže res tudi duhovni, posvečeni?! Ali ni poezija, v kateri se opéva največ ‚človeštva brezmejno gorjé, žal in bol‘ (27, 72, 127, 131), nežni mladini dostikrat nevarna? Je li to poezije solnčna stran, ktera daje zmožnemu pesniku, vzlasti duhovniku, tolikanj še lepših, veličastnejših vzorov?! — Gledé na to, in še na marsikaj dejali smo, da ni pridna — hvala pre nagla. — V našem oglasu pa, ki smo ga priobčili opominjani tudi od neduhovnov, ima prof. I. M a r n to zaslugo, da je o teh poezijah ostrejšo nam došlo sodbo s čisto duhovniškega in cerkvenega stališča odsvetoval in listu ubranil, češ, da taka sodba gré v ‚Danico‘, ktera o tem doslej — molči. — ‚Kakor nekđaj B o r i s M i r a n, piše nam prof. J. M a r n, poslavil me je sedaj — zdi se — tudi gospod S. Gregorčič z nežno pesmico, ktere pa — nevreden — ne morem vzprejeti, kajti jaz pesnika nisem g r a j a l.‘ — Tudi ‚Slovenec‘ je hotel čakati in svojo misel povedati še le takrat, kader ‚poet, ki zdaj leži še po svetu razmetan (str. 3), pokaže se svetu po udih vséh‘; ali burno pozivan od dveh — treh strani stori to danes. Da se tolikanj slovečemu ‚javnemu mnenju‘ nasproti o teh poezijah oglašá »Slovenec« edin, to je v slo-

venščini sedanje nove dobe pomenljivo znamenje, katero se prej ali slej razodene samo.«

Ta »Slovenčeva« kritika je naravnost tipična. Isti očitki so se kasneje ponavljali pri drugih priložnostih, se ponavljajo danes in se bodo gotovo še. In vendar je sedaj, po tridesetih letih, vsakemu jasno, da niso bili niti za tisti čas povsem upravičeni.

Nekatere pesmi je kritik nápak razumel. Bral je po črki, ne po duhu. Najbolj razvidno je to pri »Zgubljenem cvetu«, kjer se »Slovenec« spotika nad zadnjo kitico:

»Tja doli po polji
Pa stopa nekđó,
On cvet je potrgal,
Zdaj — uka glasno!«

Kritik se je zgrozil nad to hudobijo in ni videl nič drugega, kot mladega grešnika, ki uka veselja! Bral je po črki in ni opazil, da je ta konec bolj upravičen in neprimerno učinkovitejši, nego kaka moralna sentenca. Nihče si ne upa teoretično trditi, da si mora pesnik ustvariti nov, samo idealen svet, praktično pa mnogi še danes to zahtevajo, in če že naleté v knjigi na zlobno dejanje, hočejo, da mu je kazen ali vsaj pisateljeva graja takoj za petami. Ne vem, koliko smo v tridesetih letih napredovali v umetniški kulturi, koliko pridobili na spoznanju, da umetnik govori največje in najvažnejše resnice ravno z molkom, z notranjim ustrojem svojega dela, zapovrstnostjo in paralelnostjo detajlov, s celotno organizacijo svoje snovi, recimo kratko — s svojo umetnostjo; za Gregorčiča je bilo usodno, da tega spoznanja tedaj še ni bilo.

Drugi vzrok, da »Slovenec« ni bil s »Poezijami« zadovoljen, je bila skrb za mladino. Ta pasus ocene je v prvi vrsti replika na besede »Učiteljskega Tovariša«, ki je trdil, da se ta zbirka dá lahko tudi nežni mladini v roke. Vendar pa bi se bil »Slovenec«, če smemo sklepati iz drugih slučajev, tudi brez opombe učiteljskega glasila skliceval v oceni na mladino in bi se vpraševal, ali ji ni taka poezija nevarna — saj se še danes, kadar izide leposlovna knjiga, vprašujemo tako. To vprašanje je v duhovnikovih ustih kaj naravno, njemu je izročena skrb za duše, ne za literaturo, in »Slovenčev« ocenjevalec Gregorčičevih pesmi je bil duhovnik. Vzgojevalec mladine ima pravico in dolžnost vprašati se: Kaj poreče na to mladina? — in če ji knjiga ni v prid, ji jo mora vzeti iz rok, kakor jo mora varovati pred mnogim drugim. Slovstveni kritik pa ima dolžnost razpravljati o tem, ali je knjiga dobra ali slaba, dobra ali slaba kot delo lepe umetnosti, resnična ali neresnična kot

izraz življenjskih nazorov pisateljevih, in ima pravico, soditi jo z ozirom na nje vzgojno vrednost le v slučaju, če je mladini namenjena; če pa ocenjuje vsako leposlovno delo s pedagoškega stališča, ne more njegova sodba biti stvarna. Slovstveni kritik in vzgojitelj mladine sta dva in oba naj bi se držala s v o j e g a posla. Moti se pa lahko eden in drugi. V Gregorčičevem slučaju se je pokazalo, da tudi vzgojiteljeve sodbe niso absolutne, kajti četrto stoletja po prvi izdaji »Poezij« so izšle vse tiste pesmi, nad katerimi se je spotikal »Slovenčev« kritik, v Mohorjevi Družbi in takrat ni, mislim, nihče več resno trdil, da bi utegnile biti mladini nevarne.

Slednjič je duhovniška stanovska zavest, ki govori iz »Slovenčeve« kritike: Kako se morejo duhovniki ponašati z bratom, ki je v tem stanu nesrečen, ki zaljubljene kroži in sumljivo zdihuje za lastovkami? — Tudi to je razumljivo. Skoro vsakemu duhovniku-leposlovcu se primeri, da piše včasih bolj človeško, nego duhovniško, in tedaj čutijo vsi, ne samo tisti, ki verujejo v njegov apostolski poklic, da je neko tiho nesoglasje v njegovem delu, neka skrita življenjska nedoslednost, če ni že skoro neznačajnost, da ljubezenske pesmi poje, ko bi moral oznanjevati evangelij... Le čas more vse to izravnati. Danes smo že vsi odpustili Gregorčiču in Medvedu, da sta bila tudi človeka.

Pismo št. 41. je pisano kmalu po 10. juniju 1882. Mohorčič je bil deželni poslanec kraški; Depretis tedanji tržaški namestnik. Uvod pisma govori o prošnji za literarno stipendijo. — V pismu citirana pesem je izšla pod naslovom »Ad interim« v »Sl. Narodu« 15. junija 1882.

41.

Dragi Nace!

Erjavec je novce prejel, lepa ti hvala! — Mosche mi je poslal cel načrt prošnje, govoril je z Winklerjem, Vošnjakom in dr. o moji prošnji in vsi so obečali podpirati me. Obljubil je tudi, da bode sam pisal R. Mohorčiču v Sežani, naj me priporoče pri Depretisu, — mož je več storil zame nego bi bil pričakoval kedaj ali pa drznil se prositi. Zahvalim se mu o priliki, ko mu naznamim, da sem vložil prošnjo.

»Novice« sem bral, prav prijazne so, — a bral sem tudi zadnjega »Slovenca« od te nedelje. Poišči ga še Ti! Nikedar bi ne bil mislil, da ta učena gospoda tako napak bere! Saj vendar je očitno, da se moje pesmi tako brati in umevati ne smejo. Danes jim napovem boj v »Slov. Narodu« s temi besedami:

»Slovenčev tesnosrčni napád,
Ki krivega pač razumljenja je sad,
Strahú mi kar nič ne zadaje —
Zavrnem ga v »Zvonu« — pevaje!
Da svojim protivnikom stavim se v bran,
To dostim sem, stanu in sebi dolžán,

Dolžan sem to tudi častiti gospôdi,
Ki pesmi in mene prijazneje sódi.
A da si napád na mé je srdít,
Pušic ne bom rabil) le — škít: *bom rabil le*
Le sebe bom branil,
Protivnika né bi rad ranil!
A če se pa to dogodi,
Da kaka pušica nazaj prileti,
To, vrla gospôda, ni moja krivica,
Ne moja, le v a š a vas rani pušica!»

Tako! Orambo spišem pa za Zvon!

G. Polcu moj pozdrav in pokloni mu eno mojih knjig v spomin. Voščim mu srečo v prijaznem Kamniku.

Pri banketu zbranim volilcem in županu sem poslal neko kratko napitnico v verzih, na to so mi telegrafično odgovorili. —

Pozdravi mi srčno tudi vrlega Stankota!

Bog te živi

Tvoj S. Gr.

»Spectabilis« v št. 42. je dopisnik »Sl. Naroda« — Anton K o s , ki je pod tem psevdonom pisal l. 1882. med drugim podlistke »Domači pogovori«, katerih eden brani Gregorčiča pred Pajkom. »Kres« je namreč objavil 1. julija 1882 »Kritiko Gregorčičevih poesij« Janka Pajka, dolgovezen in popolnoma nestvaren spis, v katerem kritik trdi, da izhaja »elegični ton« Gregorčičevih pesmi iz »buddhaističnega nagledovanja svetá« (Kres, 1882, str. 386). Na to oceno je najprej odgovoril Kersnik (pod psevdonom »Bolhober«) v podlistku »Sl. Naroda« dne 6. julija s pismom »Strijcu v Ameriko«, v katerem se iz Pajka neusmiljeno norčuje. Dokaže mu, da je svoje modrovanje o nirvani in budizmu prepisal iz Mayerjevega leksikona. Teden pozneje (12. julija) je objavil Spectabilis-Kos svoj IX. podlistek »Domačih pogovorov«, v katerem nadaljuje od Kersnika začeto polemiko proti Pajku. Še prej — meseca junija — se je obrnil na Gruntarja (ali Gregorčiča samega) z dopisnico, katero omenja pesnik v pismu št. 42.

42.

Mencingerjevo pismo in »Spectabilis« - a listnico prejel. Kakor vidim bo on napad še reklama za-me! »Obrambe« imam vže zdaj nad 100 verzov; ako bo hotel urednik pridejo ti lahko vže v 7. števil. »Zv.«

Danes se peljem opoludne v Gorico po opravkih. — Zdrav sem še precej. —

Piši le pridno! Bog Te živi!

Tvoj S. Gr.

43.

Dragi Nace!

V saboto sem poslal Levcu nad sto verzov »obrambe«, v ponedeljek je bila vže stavljena. V torek je dobil L. vže 4. ti oddelek istega spisa, tako, da ima zdaj v rokah mojega zagovora 140 verzov.

Branim se sicer brez zabavljanja, a o d l o č n o, da ne bo »Slov.« mislil, da iščem pri njem milosti. Obrambo mislim končati v 8. številki. »Zv.«

Lev. mi piše, da so Marnovci skušali tudi prošta Zupana spraviti na svojo stran (kakó nabirajo vojsko zoper mé!); a bogoslovec Lavrenčič je nato nesel proštu zvezek mojih poezij, ter mu zaznamoval vse od »Slov.« napadene pesmi. Prošt, prebravši obtožene verze, reče, da ne najde v njih nobene niti najmanjše verske nekorektnosti! — Habeant sibi. Levec še pristavlja, da je prošt strog duhovnik. No, ako še strogi možje ne morejo stopiti pod njih bandero, bo malo njih kerdelo in Šimon, čeprav se mora sam boriti z njim, ne umakne se mu z bojišča. Ta kopica je najbrž mislila, da me vbije s prvim udarcem; da hitro vsa duhovščina sè škofijo na čelu plane ná me. Dozdaj se jim ni posrečilo! —

Prodajaj pridno, agitiraj, da bomo imeli v Ljublj. vesel symposion. Ako dobiš stavo, pridem tudi jaz, sicer ne. —

Denar mi je Erj. izročil. Kupil sem nekaj papirne rente, drugo sem ohranil za vsakdanji kruh in za jesensko potovanje.

Krageljnu piši, da sedaj imam opravka z mojimi nasprotniki, kakor hitro jih potepem, (kar se nadejam), lotim se dela za Nedveda. —

Breskve, ako bo moč, Ti pošljem.

Srčen pozdrav.

Tvoj S. Gr.

Prvi del »Obrambe« je izšel v »Ljublj. Zvonu« 1. julija. »Te dni sem se lotil ‚obrambe‘,« v pismu št. 44., pomeni pač, da se je pesnik lotil drugega, večjega dela, ki je izšel 1. avgusta.

»Tropinar« je po pojasnilu notarja Gruntarja lastnik in urednik »Edinosti« Viktor Dolenc, ki je Gregorčiča bil naprosil za pesem v čast Glavini.

Pismo je pisano v prvi polovici julija (pred 16.), kakor je razvidno iz dopisnice št. 45.

44.

Dragi Nace!

»Tropinarju« ne morem vstreči, odrekel sem mu po listnici. Zdaj imam sam drugega važnejšega opravka, a tudi ko bi ga ne imel bi težko prevzel to delo, ker je Glavina znan Lahôn in kot tak ni vreden poezije iz domoljubnega slovenskega perésa. Ko bi bil n a š, storil bi bil to! —

Te dni sem se lotil »obrambe«, delo mi gre dobro od rók, nadejam se, da ta teden dokončam. Zdaj bo v »Zv.« kakih 5—6 strani, ako bo tiskano vse v eni kolumni. Posrečil se mi je po mojem menenju dobro zagovor pesni »Človeka nikár«. Ta je po moji sodbi ne glede na to, da je »obramba«, vreden tiska. Druge partije bodo različne vrednosti, a menim le vsaj berila vredne. Kaj praviš, ali naj dam napraviti ponatis v posebni knjižici na korist »Nar. domu«? Stvar bi prišla več čitateljem v roke, ker »Zvona« nima vsak, in »Nar. dom« bi morda dobil par desetakov. —

Odpiši!

Ti si vrl delavec na narodnem polji in na polji človekoljubja, vesel sem Te. Vidiš, koliko lahko stori, kedor ima dobro voljo in pošteno srcé. Z Bricem lahko rešiš domovini dobro moč. Želim da bi Te in upam, da Te bo slušal. On ima talenta, stavi naj si pravi cilj in izvoli pravo pot in še bo mož! —

Zaslugo pri njem boš imel pa tudi Ti.

Prav srčno Te pozdravlja

iz srca Tvoj S. Gr.

Zdravje mi je precej dobro.

Na dopisnici št. 45. ponuja Gregorčič Gruntarju založništvo knjižice »V obrambo«, zopet le z namenom, da se njuno prijateljstvo javno dokumentira. Gruntar je ponudbo sprejel in se je na knjižo podpisal kot založnik.

45.

(Poštni pečat: Renče, 21./7. 82.)

»Obr.« sem odposlal 16. t. m. Levec pravi, da je bo kakih 10 strani ter da je tako krepka in prepričevalna, da bode vsem »sapo zaprla«. Napraviti dam kakih 300 odtisov. Mnogi duhovniki, čitatelji »Slov.« nimajo »Zvona«, takim pride prav. Ali hočeš tudi tukaj podpisati se kot založnik. Se vé, da ni treba, da knjižico prodajaš sam, nego jo lahko izročiš Giontiniju. Ako si voljan to storiti, piši Levcu naravnost.

Do 14. avg. pridem, če bo mogoče, a gotovo še ni, ker ne vém še za namestnika.

Živio!

Tvoj S. Gr.

Pismo št. 46. je pisano po 1. avgustu, ko je bila »Obramba« v »Lj. Zvonu« končana, in pred 15. avgustom, ko se je vršila Jurčičeva slavnost na Muļjavi. Iz njega je razvidno, da niso vsi kranjski duhovniki soglašali s »Slovincem«; Gregorčičevi pristaši so pesniku celo poslali vdanostno adresó, ki ga slavi kot boritelja zoper — materializem! Volja je bila dobra ...

46.

Dragi Nace!

Ne zaméri, ker sem to pot z odgovorom tako kesán! Še nikoli nisem imel tako mnogobrojne korespondence, kakor zdaj in prigodi se mi večkrat, da kak odgôvor pozabim.

Adresa - zaupnica po zunanji obliki ni nič, le navadno pismo je, vsebina je pa precej lepa! Spisana je na god sv. Cirila in Metoda in od tega godú je vzet uvod, v katerem pravi kako sta se ta dva slovanska blagovestnika borila zoper temo paganstva. In po tisoč letih, nadaljuje pismo, žuga nam nova paganska ideja, m a t e r i j a l i z e m, zoper kateri da se kakor novi apostol borim jaz. Konečno me pozivlje naj srčno nadaljujem svoje delo! Tako je! Podpisanih je 18 gorenjskih duhovnikov, med temi 7 župnikov. Malo število v primeri z ogromno množico slovenske duhovščine! Večina duhovnikov je proti meni, nekateri popolno, nekateri deloma. To je pa gotovo, da je moja drobna knjižica vzburla duhove. Ko bi ti vedel kakó se posvetujejo, konferi-

rajo, kako iščejo zaveznikov moji protivniki! A da bi me umeli, no to pa ne, to pa ne! Jaz sem dozdej svet še previsoko taksiral, menil sem, da ima več možgan! Najnedolžnejše pesmi obsojajo, n. pr. »V pepelnični noči«, »na sveti večer«, »moj črni plašč«. Ta črni plašč nek prav visoko učen duhovnik tolmači ravno dijametralno nasprotno, nego se mora tolmačiti! —

V goriškem semenišči me zagovarja edini Gabrijelčič. Vidiš, da se v tem človeku nisem motil!

Jeran je pisal v goriško semenišče, kaj naj počne z mano. Poslal je ostro kritiko v pregled, katero je mislil vzeti v »Danico«; a Goričani so mu vendar odsvetovali! Očital jim je menda v dopisu, kake duhovnike (n. pr. menel) da zrejajo!

Rifbški župnik (poetična duša) je izrekel o »poezijah« to nezmotno sodbo: »besede, to so besede«! — No pustimo jih!

Kedo Ti izročil oni nemški podlistek?

Za 15. avgusta me St. Vidski (kjer bo slavnost Jurčičeva) župnik naprosil naj prevzamem cerkveni govor, a odrekel sem mu. Ne maram se staviti na ogled.

»Obrambo« sem sinoči dobil. Škoda, da je oblika prevelika. Jaz sem želel format mojih »poezij«, da bi kupovalec lahko oboje skupaj zvezal.

Brošure »Gr. kritikom« še zdaj nisem prejel! Še zdaj ne vem, ali pojdem k svečanosti.

Bog Te živi!

Tvoj S. Gr.

Poročna.

Roka v roki. Ko da oživelo in se vzelo
v en trenutek strahoma je vse življenje,
je vzdrhtelo
od srcá do srcá.

Da! — —

Solza, lepša od kaplje, ki solnčne žarke vlovi,
je orosila tvoje oči:
sedem skrivnosti se v njih je lomilo —
meni se je življenje odkrilo.

Joža Lovrenčič.

Tlačani.

Dr. Ivan Pregelj.

XIX. Mesec maj.

Vsa dežela je bila v cvetju, vsaka dolina je dehtela. Vipava je bila kakor raj in Brda kakor obljubljena dežela. Zemlja je rodila kot vsako leto, gnala travo in cvetje. Ljudje pa so jo čudovito zanemarjali, kakor da je ne poznajo več, črne, rdeče in ilaste zemljice matere. Ne vsi. Z vnemo in upom v boljšo jesen od preteklih, so drugi orali in kopali, obrezovali trto in cepili. In njihov znoj je rodil blagoslov. Bogato se je košatil črniš ob dišečki, galovina in grganja sta bili razsipni. Najlepše je obetal zelen. O trta, koliko lepih imen poznaš! Fig belic je bilo toliko, da se bo figovje upogibalo, in breskve so bile kot rože v svojem cvetu: koščence, kosmačke in urhovke; češnje ranice so dozorevale, oblaki čebel so šumeli ob jabla-

nah, po rdečecvetnih dunajkah in pestrobelih mohorovkah in drobnem cvetju samosevke. Belozelenkasto so se obetale hruške krivorepke, mehnice, rusice; vahtnice so pravkar popje odpirale. Orehi so se kadili. Droban je, droban, pa je bogat in sladek kot med — oreh-kostenec.

Koncem vinogradov so poganjali bujni grmi pelina. Oh, pelin! Od pelina ni bilo treba dajati desetine, ne daca. Zato je rastel tako košato. Naj raste, so rekli vinogradniki, bo letos več vina, kot pelina. Pa so se zmotili. Jeseni ni bilo vina; in pelina, o Bog, vsa dežela je tonila v njem...

Zadnje dni v aprilu je začelo in prvi teden v maju je bilo kakor v vojski. Pohod Tolminec v Gorico je bil pobunil deželo, vzdignili so se Vipavci in Kraševci in Brici, vzdignili so se ob Primorju podgrajski in devinski podložniki in daleč čez mejo

na Pivko je šel upor in onstran od Tolmina se je raznetil čez Nemško Idrijo do Žirov. Vstali so Rihemberžani, podložniki grofov Lanthierijev, in so poslali odposlance v Gorico do podglavarja. Pridružili so se jim Kobencljevi podložniki od Štanjela s svojimi tožbami. Prišlo je šestdeset Podgrajčanov in so govorili »škandalozno« pred podglavarjem. Rabattini Kanalci so prešli v upor in grozili in naskočili cesarsko mitnico, Čepovanci so se uprli in puntali proti gozdnemu uradu. Po Brdih so vrele vasi: Kožbana, Krasno, Gradina, Šmartno in Biljana. In vsi ti ljudje niso več tožili samo davkarjev, tožili so svoje gospode, zahtevali urbarije, grozili z naskoki na gradove; Rihemberžani so rekli, da se nočejo več prerekati, ampak vojskovati. Tudi da ne pripoznavajo več goriškega sodnika, oni si hočejo sami soditi po stari navadi in pravici.

Sedemstopetdeset županij s svojimi župani se je zvezalo v punt, ki je visel kot ogromen oblak nad središčem dežele, nad Gorico, in ki je jezno grozil plemičem in njihovemu gospodarstvu. Ne tožijo zaman stanovi, da je plemstvo brez sredstev, da mitnice počivajo. Ljudje nočejo več robotati, nočejo desetine, nočejo davkov, skratka, »ubogi in revni ljudje« hočejo biti prosti in v vse čase ne več podaniki...

V sredo tretjega maja sta šla dva moška od Solkana proti Plavem. Eden je bil star, drugi mlad; stari je bil po obleki tolminski kmet, mlajši je bil oblečen po okusu meščanskih fantov. Kljub modni obleki pa je izdajalo njegovo okorno kretanje sina kmetskih staršev. In to je bil. Po poklicu pa je bil dijak jezuitskega gimnazija v Gorici.

Molče sta korakala skozi Solkan. Ko jima je izginila vas za ovinkom, sta počela korakati počasneje in starejši je dejal:

»Zdrav si?« Iz teh besed je zvenela vsa žarkost očetovske ljubezni, kmečkega človeka, ki spoštuje v sinu znanje in se pred sinom nehote sramuje svoje robate neukosti.

»Sem,« je odvrnil mlajši rezervirano. In moža sta zopet šla molče. Potem je začel sin kakor razmišljen:

»V Biljani so predvčerajšnjim naskočili Zaletelovo hišo. Trije so ustreljeni, dvajset jih je ranjenih.« In nekam nevoljno je pristavil: »Kaj pa hočejo? Otroke so hoteli metati skozi okno, kakor bi bili otroci kaj krivi.«

»Na Tolminskem jih ne bomo,« je odvrnil stari.

»Kdove,« je jeknil mlajši, »vojska ne pozna usmiljenja.«

Zopet sta potnika utihnila. Samotna je ležala pred njima in za njima cesta. In tedaj se je mladi zopet razvnel in dejal rahlo očitajoče:

»Kaj hočejo še, da ne mirujejo! Ali je vse to komu podobno? Ali je sodni dan?«

»Pravico hočemo,« je odvrnil stari, »in če je sodni dan, naj bo, sojeni bodo tisti, ki so krivi.«

»Ali gospôda?«

»Ali niso krivi?«

»Vi jih ne morete soditi. Tisti, ki se pravda, ni obenem sodnik, lepa pravda bi bila to.«

Starejši je nekaj časa korakal nem in zamišljen. Nato je obstal:

»Tako govoriš, kakor te učijo.«

»Ni res,« je dejal mladi, »govorim, kakor je res. Kmetje ste cesarjevi podaniki in gospodje so cesarjevi podaniki. Pravdo vam bo sodil cesar. Če pa jo boste sami, vam bo cesar zameril in bo branil gospodo.«

»Saj se ne puntamo prvič, ali nam je sodil kdaj?«

»Sodili so njegovi komisarji.«

»Komisarji?« je vzkliknil starejši. »Komisarji so sodili vselej tako, da smo mi kmetje hudobni in uporni in da delamo gospôdi krivico.«

»Saj jo tudi delate, oče,« je rekel mladi; »davka ne plačujete in davek je cesarjev.«

»To ni res!« je vzkliknil stari. »Študiran si, pa ne veš toliko, da nam je zapisal cesar vse davke, davka na vino in na meso in na sol pa ni zapisal. Zmislili so si ga gospodje. Ali pa ga je njim naredil, pa hočejo, da bi ga jim kmetje plačevali.«

Mlajši ni odgovoril, stari se je zagledal v cesto pred seboj.

»Ali veste, da poizvedujejo za glavnimi?« je vprašal tedaj nenadoma mlajši.

»Naj,« je odvrnil stari, »zato se pa ne vdamo, da bi nas potem polovili.«

Kakor da ni slišal zadnjih besed, je dejal mladi:

»Včeraj me je vprašal grof, če sem kaj v žlahti nekemu Šimnu Golji; sem rekel, da ga ne poznam. Pa je rekel: Zahvalite, da ni Vaš oče, kajti ne dam groša za njegovo glavo. Zdaj veste oče, kaj Vas čaka.«

Šimon Golja je vzkliknil neskončno žalostno:

»Štefan, zdaj vem, da nimaš več srca za svoje ljudi. Celo očeta si zatajil. Pa te vprašam, Štefan, če mi ne boš zameril. Ti si učen, jaz neumen kmet. Te vprašam, kaj če bi tisti tvoj grof, ki te oblači, vprašal svojčas, kdo da je tisti, ki stoji pred rabljem, in bi bil jaz tisti, te vprašam, ali bi mogel reči, da ga ne poznaš?«

»Ne!«

»Toda, da sem tvoj oče, tudi ne bi rekel?«

»Rekel bi,« je odvrnil mirno fant. Za hip sta se spogledala oče in sin. In stari je videl, da ima mladi vse oči solzne in da je bled in slab in stari-kav, kakor človek, ki mu grize bol na srcu in ne najde miru ponoči v spanju.

In tedaj se je očetu srce odprlo in stena med sinom in očetom je padla. Šimon Golja je prijel sina za roko in vzkliknil:

»Saj vem, Štefan, kako je, pa ne bodi hud. Vem, da si moja kri, vem, da se boš tudi ti puntal, pa ne kakor oče. Puntal se boš za pravico, pa ti ne boš umiral pod rabljem —«

»Oče, kaj govorite!« ga je prekinil sin.

Starcu so se tresle ustnice. »Puntal se boš, ker križev ne bo konec. Za nas ne! Čakaj,« je rekel nato, »naprej ne moreš z menoj, če hočeš do mraku nazaj. Zato me poslušaj, kai ti zdaj povem.«

Mož je za hip umolknil, kakor da išče pripravne besede. Nato je prijel z obema rokama sinovo desnico in dejal:

»Nič se ne bojim smrti. Bojim se Boga, če bodo nedolžno kri prelivali in bo padla na mojo vest.«

»Saj je ne boste prelivali Vi,« je skušal sin utolažiti očeta. Ta pa je kimal z glavo in govoril:

»Zaradi tujih grehov bom težko umiral.«

Sin ni odvrnil nič. Tedaj je oče prosil z ihtečim glasom:

»Štefan, ali boš mašnik?«

»Bom!« je dejal sin. In tako sta se razšla ...

Ko je stopil tretjo povelikonočno nedeljo tolminski kaplan in poznejši naddijakon Andrej Foramiti v cerkev na Ilovici, je mimogrede opazil, da je v cerkvi nenavadno mnogo ljudi iz okolice. Dasi je mladi kaplan poznal Surija in Kornelija a Lapede ter pridno prebiral Bellovacenzijeve »Specula« in se tako v dobrem tolminskem zraku pripravljaj na častni in strogi doktorski izpit, je vendar zdaj prišel v zadrego, čemu neki bi bila baš tretja povelikonočna nedelja za kmete tako važna, da bi prišli v Tolmin k maši, kakor o priliki cerkvenega godu. Še vedno v tej negotovosti je stopil na prižnico in prečital evangelij. Tuj je bil kaplanov glas, enoličen:

»Videl pa je Jezus, da ga hočejo vprašati, in jim je rekel: Izprašujete se med seboj, čemu da sem rekel, čez malo časa in me ne boste videli in zopet čez malo časa in me boste videli. Resnično, resnično vam povem, jokali boste in tarnali, svet pa

se bo veselil, vi pa boste žalostni, toda vaša žalost se bo obrnila v veselje ...«

Pridigar je odložil knjigo in začel svoj govor:

»Žalostni ste in tarnate. Zakaj ste žalostni? Ali vam je kdo umrl? Nihče vam ni umrl. Ali vas je nesreča zadela na polju, pri živini, v trgovini? Ni vas zadela. Ali vas pa še ne zadene lahko? Ali vas ne zadene lahko šiba potresa, kuge, lakote in vojske? Kaj pravim, vojske! Saj že imate vojsko.«

Južna kri in govorniška spretnost je razgrela duhovnika. Kakor kladivo so padale njegove besede med poslušalce, teple so, bile so naravnost v vest in dušo.

»Kristus vas je zapustil. Zapustil? Izgnali ste ga sami. Kaj počenjate? Facti fuerunt rebelles! Uporniki ste postali. Božje služabnike, duhovnike preganjate. Ne preganjate? Lažeš, Idrijčan, lažeš Nemškorutar, lažeš Cerkljan, lažeš Šentviškogorčan! In tudi proti meni že govorite in šuntate tržane. Tu sem! Kaj sem vam storil? Ali sem učil krivo, če sem učil, da odrajtujete Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega? Res je. Zapreti sem ukazal na Idriji cerkev na velikonočni ponedeljek. Clausa erit rebellibus. Zaprta bo upornikom. Kristus vas je zapustil.«

Tu je zaključil, odmolil in šel. In ko je vzel nase plašč in se ozrl na razpelo, je zamrmral:

»Nimis dixi!«

In res je rekel preveč in žal mu je bilo pozneje in še na smrtni postelji mu je bilo žal in je molil, naj mu Bog odpusti tedanjo ničemurnost, da je hotel pokazati ljudem, da se jih ne boji.

Ni minila ura po maši, ko se je dvignil v spodnjem delu trga šum in vik. Bled je prihitel cerkovnik h kaplanu in ga začel na kolenih prositi, naj se skrije ali pa naj beži, da je do tristo kmetov zbranih pred gosposko hišo in da zahtevajo urbarije od grofovega kanclerja in da grozijo trgu, da ga požgo, če se jih le eden dotakne, in da so med njimi, ki šuntajo proti kaplanu.

»Zakaj, zakaj?« je vprašal razburjeni Foramiti.

»Zato, pravijo, ker z grofom držite, in zato, pravijo, ker niste pravi duhovnik.«

»Moja vest je čista!« je dejal duhovnik in sedel navidez miren. Toda še huje ga je začel rotiti cerkovnik. Šum ljudstva je naraščal.

»Ne bojim se,« je vzkliknil duhovnik. Obličje mu je zagorelo ogorčenja. Hipoma je planil kvišku in dejal:

»Pripravi konja!«

Kot na vojaški ukaz je cerkovnik izginil.

Četrť ure pozneje je jahal kaplan proti Kobaridu. Cerkovniku, ki ga je spremljal, je dejal:

»Zdaj se vrni in jim povej, da ne bežim, nego da grem v Čedad do naddijakona. Mene ne poslušajo, bodo njega, kadar jim vse cerkve zapre.« In kmalu potem je vzkliknil sam zase: »Nimis dixi!«

Vzpodbodel je konja, cerkovnik pa se je vrnil in bil priča, ko so kmetje prisilili grofovega birača, da je moral takoj na konja in v Gorico po stara pisma. Med kmeti sta delala red Kragulj in Kobal. Martin Munih pa je stal na drugi strani in ščuval ljudi:

»Dokazano je, grofovski so pobirali več denarja od nas, kakor pa je bilo pisano. Možje, tak revež je grof, da mu še njegov davek morate vi plačevati.«

»Ali je to res?« so vpili ljudje.

»Defacis naj pove, ali je res ali ni. Saj ga zato plačujemo, da nam pove.«

»Martin, molči!« je klical Kragulj. »Pisma počakamo, potem bomo govorili.«

»Ti in Kobal počakajta, mi ne bomo. Možje, jaz pravim, naš denar nazaj!«

»Martin ima pravzaprav tudi prav,« je posredoval Kobal.

»Slišite, možje, Gregor je tudi tega mnenja. Glejte, možje, sina so mu grofovski skončali, pa ko je prišel tožit, so lagali, da nobeden nič ne ve. Tako tudi zdaj lažejo, da ni pisem v Tolminu. Odprli bodo, mi hočemo vedeti, ali so tu ali niso.«

»Martin, ali te je zlodej obsedel?« je kriknil Kragulj.

»Mene ni,« je odvrnil Martin, »ti pa si tak, kakor tvoj oče. Možje, gotovo je napravil, kakor oče, obljubo, da se ne bo puntal.«

Kragulj se je obrnil in krenil drugam. Treznejši so se obrnili za njim, dočim je večina ostala ob Martinu. Tedaj mu je nekdo položil roko na rame in dejal:

»Martin, zapri, zapri oči!«

In Martin je res zaprl oči. In hipoma se mu je lice spremenilo. Izraz milobe in bolesti in strahu se mu je zrcalil iz brazgotin.

»Je ne vidiš, kaj?«

»Ne vidim je!« je jeknil čudno žalostno in boječe Martin.

»Vidiš, zato nimaš prav,« je dejal Gradnik in se je obrnil k ljudem, naj se razidejo.

Pol ure pozneje je bilo v Tolminu mirno. Edino pri Antonu Defacisu je bilo natlačeno polno kmetov, ki so čakali pisem iz Gorice.

Tisti čas je priletel Locatellijev strežnik v kaplanijo, češ, da se mudi s previdenjem. Locatellija je bil zadel v drugo mrtvoud. Umrl je brez duhovnika.

Tudi to je Foramiti še na smrtni postelji objokaval.

Osmega maja v ponedeljek ob sedmih sta se imela poročiti Janov Luka in Melinčeva Katrica. Ko so prišli svatje v Tolmin, niso našli kaplana. Nevesta je prebledela, Luka je stisnil pest.

»To je nalašč napravil.«

Ogorčenje in bolest se je polastilo gostov. Nevesta je potegnila ženina za cerkev in zastokala:

»Luka, Bog me je zapustil. Moja smrt bo pod škrbino.«

»Tiho bodi, Katrica! Počakajmo!«

Tako je rekel, v srcu pa je mislil, da tu ni čakati. Če je kaplan šel, je šel zato, da ne poroči njega in Katrice. Kdo naj ju zdaj poroči?

Osramočeni, jezni in nemi so krenili svati po Tolminu. Ko so bili pred Defacisovo gostilno, je Katrica kriknila in stegnila roko predse in šepetala:

»Gospod gredo.«

Nepopisna radost je zvenela iz njenih besed.

Po cesti gori od mosta so na palico se opiraje počasi stopali gospod Murovec, in kaj čudno pogledali, ko so jih svatje ustavili, rekoč:

»Gospod, zdaj pa kar z nami v cerkev. Tolminskega ni.«

»Seveda,« se je ujezil Murovec, »sem mari ciganski fajmošter? Jaz poročam svoje, Tolminec naj pa svoje.«

»Gospod, nam se mudi,« je rekla Katrica in povescila oči. Bila je že rahlo pegava.

»Tako?« je povlekel Murovec. »Čigava pa si ti, čigava?«

»Melinčeva!«

»In kdo je tvoj ženin?«

»Jaz,« je dejal Luka.

»Potep!« je zavpil Murovec in še vedno nevoljen je velel: »Pojdite! Ali naj na cesti poročam?« In ju je poročil.

Dva dni zatem v Podmelcu. Župnik Murovec je hotel baš oditi spat, ko je nekdo plaho potrkal. Župnik je šel odpirat.

»Kaj pa ti, Božičeva? Ali je očetu slabo?«

»Ne,« je zadrhtela deklica, »prosila bi Vas nekaj.«

»Kar prosil!«

Dekle so polile solze in pretrgano in sramežljivo je povedala, da Andrej Golja zdaj po vsej sili zahteva, da naj jo oče da oklicati z njim, in da je oče obljubil in da zdaj ona tega ne prenese, da rajši Andreja ubije ali pa sama v Bačo skoči, če ji župnik ne pomore.

»Tako, tako?« je vzkliknil gospod in začel hoditi po sobi gorindoli ter potem obstal pred dekletom: »V Bačo bi skakala? Ali si žaba? In z dušo v pekel?«

»Gospod!«

Zasmilila se mu je in ni je več ošteval. Prijazno je rekel:

»Prosila si, zato ti bom pomagal.«

Sedel je in napisal droben list in ga zvil in ga dal dekletu.

»Zdaj pojdi domov in jutri ob treh vstani in pojdi v Gorico. Tam povprašaj po nunah. Ti bodo že pokazali ljudje, kam. Pozvoni pa po sestri Klementini vprašaj in ji daj list. Ali veš zdaj?«

»Vem.«

»Pa niti očetu ne povej, kam greš. Mu bom jaz povedal.«

Rahlo je potisnil dekle skozi vrata in zaprl z zapahom. Potem je vzel svečo in šel spat. In ko je legel, se je zasmejal:

»Zdaj naj se ženi, potep, če se more!«

Zopet se je župnik zasmejal in vzkliknil:

»Na stara leta še lepe doživim. Eno poročim, da ne bi skakala pod škrbino, pride druga, naj je ne poročim, da ne skoči v Bačo.«

»Deo gratias!« je zaključil župnik svojo večerno molitev in mrmral že napol dremajoč:

»Kakor telički ali pa otroci!« ...

*

Tisto soboto za tem je župnik Murovec zvečer zopet segel po svoji kroniki, razgrnil list in pisal:

»V tem mesecu maju, Gospodovega leta sedemnajststotrinajstega so se vzdignili podložniki cele dežele proti svojim gospodom in spravili v nevarnost vso deželo tam in genere quam in particularibus. Prvi so se vzdignili podložniki barona Karla Lanthierija in so hoteli imeti urbarije in so grozili, da razdenejo grad. Item so se vzdignili homines de Carso, šesttisoč po številu. Ti so napadli devinski grad. Gospod della Torre pa je dal nanje streljati. Eni so padli, drugi so pobegnili, videči, da ne zmorejo gradu. To je tisti grad, arx famosa ad mare, kjer gori ob viharju in nevihti palica vrh slemena, in sem jaz sam videl ta čudni ogenj, ki gori in ne vžge.

Item so napadli podložniki grofa Petazzija grad Schwarzenegg ali Podgrad. Grofa in sina so hoteli umoriti, pa ju je Bog čudovito rešil ex manu rebellantium in sta bežala v Trst, kjer živita v revščini in bedi. Kmetje pa so opustošili grad, izpili vino in počenjali nerodnosti in se vedli ošabno in sirovo.

Item so v Dornbergu pregnali gospodo in gospa grofica je morala bežati v Gradiško. Fuit gravata, per mille angustias fugam cepit ad Gradiacam. Rebelles autem deflorabant ancillam illae, nomine Theresia, quod videlicet haud verum sit. Uporniki so nasade napadli in trto rezali. Item so v Biljani rebelles rezali trto ...«

Tisti hip je od zunaj zadonel na župnikovo uho zamolkel prepir, in na vrata so padli težki udarci. Župnik je skočil k oknu in viknil:

»Kdo ne dá miru?«

»Boš kmalu videl, hudič,« je zaklelo zunaj.

»Kdo je?« je vprašal župnik še osorneje.

Tedaj mu je letel mimo ušesa kamen in padel na mizo v tintnik, da je tinta oškropila mizo in papir.

»Andrej Golja, potep, ti si vrgel kamen. Saj vem, čemu si ga. Pa si zapomni: Prej bo črna zemlja pokrivala Murovca, nego bo tebe oklical.«

»Hudič, odpri, da te zakoljem!« je rohnel Golja, ves divji od pijače.

»Andrej, v imenu Jezusa Kristusa, pojdi domov in se naspil!« je dejal Murovec. Še ni dogovoril, ko je priletel nov kamen v okno in zadel duhovnika v čelo.

»Jezus!« je zastokal starec in se opotekel od okna. Par vaščanov se je tedaj osmelilo in popadlo pijanca.

Nastal je divji boj in pretep. Deset jih je divjaka komaj krotilo. Vrgli so ga na tla in z lastnim pasom so ga povezali. Ko so ga videli povezanega in penečega se od jeze, jih je obšlo vse ono sovraštvo, ki so ga iz strahu skrivali pred njim.

»Obesiti!« je vpil eden. In že so se stegnile roke po njem. Tedaj se je pokazal Murovec na oknu in vzkliknil:

»Ne obešajte ga. Zaprite ga v berlin. Sojen naj bo.«

»Sojen naj bo!« so rekli in so odšli s povezanim, in po poti so se dogovarjali, da ga bodo sodili sami po stari navadi in pravici, kakor so rekli.

Zaprli so Goljo v berlin ali vaško ječo in odšli domov, potem ko so postavili fanta za stražo.

Zjutraj so našli istega fanta polmrtvega v mlakuži krvi. Golje ni bilo nikjer.

»Tomaž, njegov hlapec, ga je rešil,« so rekli ljudje in groza jih je stresla. Vsako noč je stražilo deset mož vas, da ne pride in ne zažge. Pa Golje ni bilo.

*

Dan pozneje so stanovi postavili Gorico pod varstvo gradiščanskega vojaštva in osmero kano-nov, kajti zelo vznemirljive vesti so prihajale od

vseh strani in se je bilo bati dan za dnem, da pridejo združeni Vipavci, Kraševci in Tolminci nad Gorico. Zato je dal podglavar povelje, da odrine vse plemstvo oboroženo v Gorico. Oborožili so celo dijake in meščane. Toda ti zadnji so bili dokaj nezanesljivi, zlasti zato, ker ni bila nobena skrivnost več, da so stanovi naprosili vlado za vojaško pomoč in vposlali tozadevno dvojico deželnih map kot prilogi. Mapi je izdelal Jožef Božič in prejel za svoje delo 60 gld. avstr. vred.

Pod varstvom gradiščanskega vojaštva je prišla tudi grofica Dornberg, Rabattova soproga, v Gorico. Čudovito ginljivo je bilo za vse plemstvo, ko so videli, kako je visoka dama stopila iz nosilnice in padla z veselim krikom možu v roke. Kljub slabosti in visoki nosečnosti je dama še isti večer zbrala pri sebi v salonu sijajno družbo plemstva. V deseto je že povedala vse svoje težave in govorila sploh tako, kakor da je le čudežno ušla. O kmetih je govorila kakor o zvereh in se čudila, kje so slavni vitezi, ki bi »kanaljo« z bičem razgnali. Vpričo kraljice večera so žene jokale in možje prijemali za ročaje mečev. Bili so večinoma taki, ki bi par dni prej za ves svet ne bili zapustili Gorice. Edini med njimi, ki je to storil, je bil Jožef della Torre, devinski gospod, česar mu pa niso šteli v junaštvo, kajti vedeli so, da je devinski grad trdnejši od Gorice.

Kljub gradiščanskemu vojaštvu in številnemu oboroženemu plemstvu, ki je odkritosrčno pozabilo vse medsebojne prepire in se bratilo med seboj, je ležala še cele tedne nad mestom preteča nevihta. Bili so to dnevi, ko so vsi ti ljudje, nevajeni pokorščine in discipline, iščoč vsako svojo lastno korist, hiteči od pustolovstva do zabave, čutili prvokrat morda, kaj je življenje; da je življenje boj in ne samo oholo preziranje vsega, kar ne nudi veselja, časti, poklonov in bogastva. Vsi ti ljudje, stisnjeni tesno drug ob drugega, so prvokrat čutili

zdaj nekaj več, kakor samo stanovsko vez, so si medseboj odpuščali, so bili res prijatelji drug drugemu brez razlike stopnje v plemstvu. Celo beseda »ubogi revni ljudje«, ki je tolikrat šla mimo ust v sejah, je dobila sedaj nekam pravi pomen. Bili so, ki so skušali kljub stanovskim predsodkom mirno motriti položaj podložnikov. In so v resnici dognali, da je ljudstvo preobloženo in da je v skrajnosti seglo po samoobrambi. In vendar so obenem isti, ki so to mislili, pričakovali rešitve zgolj od vojaške intervencije in so nestrpno čakali tozadevnih dekretov. Deloma se je to zgodilo dvajsetega maja, ko je izšel v Laksenburg dekret dvornega vojnege sveta, s katerim se je ukazalo vojski osemsto mož iz saladske županije na Ogrskem pod poveljstvom podpolkovnika pl. Panowitza, naj odkoraka takoj na mesto upora.

Isti dan naznanja deželni vojni komisar kranjski, Juri Bogomir Liechtenberg, grofu Strassoldu, da zapusti prihodnji dan Senj in Karlovec šeststo graničarjev Hrvatov in da pridejo v Ajdovščino prve dni junija. Za komisarja pri spremstvu graničarjev sta izvoljena grof Jožef Attems in baron Karol Jožef pl. Neuhaus. Dolžnosti njiju so: zadovoljiti častnike, odkazati živila, skrbeti za stanovanja vojaštvu, poročati o vojaškem gibanju in gledati na čast dežele, dočim imajo podložniki dajati vojakom »Dach und Fach«, vozove za proviant in prtljago.

Kakor hitro se je zvedelo, da pride poleg Hrvatov še osemsto nemških vojakov, je plemstvo začelo obenem z meščani zahtevati, da naj Hrvatje ne hodijo. Ta želja, gotovo zelo upravičena, dokazuje prvotno zmedenost stanov, ki bi se bili v sili zadovoljili celo s Hrvati. Spričo proslulega prostastva graničarjev na štajerskem leta 1635. in drugod, je umevno, da so sedaj stanovi smatrali Hrvate za nepotrebne.

(Dalje.)

Jakob Gallus-Petelin.

Jos. Mantuani.

V koncertih »Glasbene Matice« 6. in 7. maja t. l. je bil naš veliki rojak Petelin-Gallus na sporedu zastopan s petorico raznih skladb; po štiriindvajsetih letih zopet enkrat v Ljubljani: znak naše kulturne zavednosti. Da je bil ta mož drugod doma, da ima druge potomce svojega rodu, bi ga pač tako uvaževali, kakor mu gre po njegovem svetovnem pomenu. Sam ni kriv, da mu spletajo spominske vence tako skromno in štedljivo; zaslužil jih pa je, in to gledé na svoj rod in gledé na svetovno kulturo. Malo mož imamo, ki bi bili tako brezpogojno priznani v svoji stroki, in to povsod po zapadnem kulturnem svetu, kakor baš Gallus; med glasbeniki je dosedaj edini. Poleg velikih in največjih skladateljev med Francozi, Italijani, Nemci in Nizozemci mu je zagotovljeno eno izmed najodličnejših mest v kulturni zgodovini. To je pojav, ki zahteva, da ga malo premislimo.

Ko se je Gallus šolal in polagal temelj svoji glasbeni stroki, takrat smo imeli pri nas na Kranjskem še višje in vse obsejajoče kulturno stremenje. Naši pradedje so razumevali težnje velikih, novih idej; imeli so pa tudi še dovolj moči v sebi, dokaj samostojnosti in volje, poprijeti se dobrega in izvršiti, kar so začeli. Navzlic kulturni enakomernosti so ostali domači in razumljivi, v prvi vrsti svojim rojakom. S tem so ustvarili širšim slojem neprecenljiv zaklad napredka: neodoljivo potrebo po umetnosti. Eden onih mož, ki so prispevali za ta zaklad, je bil naš Jakob Gallus. — Na podlagi naukov, ki jih je prejel doma nekako med

leti 1560 in 1570, se je priučeval drugod, ustrojil si svojo smér. — Pregovor veli, da se človek obrusi po svetu, kakor kamen na cesti. Dokler so hodili naši rokodelci, izučeni doma, kot pomočniki v tuje kraje, so prihajali nazaj s širšim obzorjem in poglobljenim tehničnim znanjem; zato se niso preveč razlikovali od svojih sodobnikov po drugih mestih. Kajti pri vsakem mojstru je videl tak pomočnik posebne metode in si prisvojil novih spretnosti; posamezniku se je odpiral tajni svet zasebnih prednosti in lestí drugih strokovnjakov.

Temu bi primerjal Gallusovo učno dobo, odkar je zapustil — okoli 1570 — domačo deželo in šel v tujino dovrševati, kar se je bil naučil doma. Ubral je praktično pot. Pri prvem je videl, recimo, kako se tvori napev, pri drugem, kako je zasnovati partituro, pri tretjem, kako je izrabiti harmonične posebnosti, pri nadaljnjem, na kateri način se dá obvladati masa glasov. Na ta način si je nabavil solidno in široko podlago za tehnično postopanje pri svojih skladbah. Sevé, da je bila njegova nadarjenost prva opora njegovih teženj.

In kaj se mora trditi o njegovih umotvorih? Kaj ga diči

in kaj ga odlikuje poleg in pred njegovimi sodobniki?

Dokler nimamo vseh skladb pred seboj v preglednih partiturah, ne moremo zaključiti sodbe o Gallusu kot umetniku. Samo to smemo reči, da so vse sodbe brez izjeme, izrečene pred kritično izdajo njegovih del, pogršene.

V smislu svojega časa je naš rojak masiven v svojih glasbenih idejah. Kar zamisli, je veliko,

Jakob Gallus-Petelin.

mogočno, ustvarjeno z množico glasovnih sredstev. Predvsem začuti vsako skladbo h a r m o n i č n o. Ni mu le na tem, da ima vsak glas zase melodijo, ki jo je lahko peti, ampak sozvočje bodi učinkovito, in to pretežno po svoji masi. Zasnova vsake skladbe je povsem enotna. Celota stremi po enakomernem učinku pestre ploskve, kakor je, recimo, dobra slika, na kateri je prizor lepo porazdeljen, da ni videti praznôt, ki bi motile.

A s tem niso izčrpana njegova načela. Naš skladatelj stremi tudi po učinku in po izrazitosti č r t e, ležeče v primernem pokretu melodije; zahteva jasnost plastike, ki naj jo dá sočna harmonija v zvezi s črto napeva, in se naslaja v blišču pestrosti, ki se javi v harmoničnih učinkih, posebno s pomočjo akcidencij, to je priličnih \sharp in \flat , ki niso svojstvo tonovskega načina, v katerem je zložen zadevni glasbotvor. Navzlic temu pa mu posameznosti nikdar ne utonejo v pastoznosti harmonij, fini tok melodijskih črt se ne pogreza v zamotanosti gradbenih oblik. Nasprotno. Kako torej dosega ta visoko postavljeni smoter?

Gallusove skladbe so po pretežni večini tematične. Pri izbiri svojih tém gléda predvsem na njihovo izrazitost in na to, da jih je lahko obdržati v spominu tudi nestrokovnjakom. Kdo bi n. pr. ne čul teh-le osnov in si jih takoj ne zapomnil:

ali
ali
ali
ali

In te osnove pronicajo opetovano in navadno v vseh glasovih skladbe na raznih mestih. S tem postopanjem si je zagotovil naš veliki rojak za vse čase p o p u l a r n o s t pri vseh naobražencih, in kadar bo naša kultura malo globočja, tudi pri drugih krogih.

Druga prednost Gallusova je, da se dajo njegove melodije lahko peti, ker postopi in intervali ne povzročajo nikakih težav. Od človeškega glasu ne zahteva nikdar več, kakor toliko, kar z lahkoto zmore, ali bolje, kar so njegovi sodobniki z lahkoto zmogli. Najvišji glas, ki ga zahteva — a le izjemno — od soprana, je a^2 ; najglobočji glas basov — tudi le posamično — je pa D. Pri tem je pač upoštevati, da so bile ugla-

šene orglje takrat za poldruhi ton ali celo za malo terco više. Dandanes je torej sopranova višina nižja, sevé pa tudi basova. Grla Gallusove dobe so bila torej drugače izvežbana. Povprek pa ne sili nad f^2 in ne gre pod F.

V o d i l n i g l a s daje Gallus navadno še vedno tenorju, kakor je bila tačas navada; odtod se imenuje ta glas tudi »ténor«, to je vsebina kompozicije. Od 14. veka sem so namreč delali razliko med izumiteljem napeva, jedra vsakega glasbotvora, in pa med prirejalcem, ki je jedro obdal s harmonijo več glasov. Pristno melodijo, pravcati napev, pa so pisali za tenor. Tega pravila se je držal tudi Gallus navadno. A prilično je vendar razdril okorele spono in dal vodilen glas sopranu — torej tako, kakor je dandanes navada, n. pr.:

Veni sancte spi - ri - tus reple tu - o - rum corda

itd.

Vodilni glas vzame semintam iz gregorijanskega koral, še večkrat iz drugih glasbotvorov, najčešče pa izumi sam osnovni napev. — Ako ga posname po tujih skladbah, je ta téma navadno kratek, obsegajoč 4 do največ 16 tonov.

Melodije in harmonije mu potekajo iz živega čuta, iz srca. Glasba mu je potencirano izražanje čuvstva, izvirajoče iz globoko umevanega besedila in njegovega smisla. Moderni glasbeniki bi imeli ob Gallusovih cerkvenih skladbah izvrstno šolo za pojmovanje praznične misli posameznih besedil. Kako vse drugače se glasé adventni spevi in božične pesmi! Kolik razloček med kompozicijami za postni čas in veselja prekipevajočimi popevkami za velikonočno dobo! Kako se ločijo, recimo tudi v enem in istem posvetnem spevu ali madrigalu mesta, ki značijo veselost, brezskrbnost in solnčno nebrzdanost poštene mladine napram tehtnim mislim in jedrnatim preudarkom zrele dobe ali celó nekam morozne starosti! Tu leže zakladi najfineje diferenciranih občutkov, ki jih more vzbujati prav umevana beseda, stavljena na pravem mestu.

Ves ustroj kompozicij je polifonski ali homofonski. Navadno je prvo; pri dvo- do šesteroglasnih skladbah skoraj izključno. Večje glasovne mase pa zmore navadno tako, da jih porazdeli v več zborov, ki nastopajo vsak zase z zaokroženo harmonijo samostojno, semintam pa se zvežejo v celoto. Osmeroglasni spevi n. pr. so razdeljeni v

dva zbor; včasih sta oba enako opremljena (sopran, alt, tenor, bas), včasih pa ima prvi zbor samo višje glasove (višji sopran, mezosopran, alt, bariton), drugi pa nižje (cantus, alt, tenor, bas). Pri tehnični uporabi glasov je sploh toliko razlikovitosti, da se ne da zlahka opisati. A doktrinarnosti ne nahajamo nikjer. Osmeroglasne skladbe piše semintam tudi polifonsko v enem zboru in kaže v takih slučajih nedosežno spretnost v kontrapunktiki z glasovi za človeška grla; n. pr. Dies est laetitiae (Opus musicum, I., 29). Ravno pri razdeljenih zbornih masah je očitno in nedvomno, da pozna pač benečansko tehniko, da jo pa uporablja popolnoma samostojno; tu imamo tudi dokaz, da ni bil vzgojen v svoji umetnosti v beneški šoli, ampak da se je priučil ondodnim pridobitvam, pri tem pa ohranil vso svojo individualnost.

Posebno pomembno vlogo igra pri njem ritem. Razločevati je dve skupini. Prvi je glasbeni ritem: trostroki in dvostroki takt in časovna mera po glaskah. Od teh rabí navadno samo oblike \square , \square , \square , \square in \square . Krajših časovnih dob, nego \square ne rabí nikdar, daljše, kakor \square pa le izjemno. Vso bogato razlikovitost in živahnost v svojih umotvorih zmore z najenostavnejšimi taktovno-metronomičnimi razpredelbami. Največ se poslužuje dvostrokega takta. Tu, na tem poprišču, je bil naš rojak zaveden reformator in je prehitel svojo dobo za poldrugo stoletje. Kdor vé, kako silno je bilo oteženo pevanje in skladanje s pomočjo stare okorele notne pisave, ta bo vedel, koliko uslugo je Gallus storil glasbeni umetnosti s tem, da jo je z večšo in trdno roko oprostil nepotrebne navlake in da je tako osredotočil pozornost skladateljevo in izvajalčevo na bistvo muzikalične misli in na predavanje, namesto na suhe matematične teorije in pravila, s katerimi je mučila stara šola glasbenike in pevce.

Razen glasbenega ritma pa izrablja Gallus tudi besedni naglas, odnosno dolžine in kratke zloge. Tudi tu je neizčrpljiv v svojih kombinacijah; prilično deklamira po naglasu besedí, kakor se rabijo v navadnem govoru; drugikrat se drži pri prozi umetno določenega toka (cursus); pri pesniških proizvodih uvažuje absolutne kvantitete in metrične kombinacije. Včasih dá enemu glaslu strogo po merilu deklamirati, drugemu po besednem naglasu; tako se večkrat primeri, da mora peti prvi glas v dvostrukem ritmu, dočim drugi v trostrukem deklamira. To povzroča našim pevcem seveda silne težave.

Posebno izrazit je pri Gallusu čut za upodabljanje glasove ali za slikanje z gla-

sovi. Najbolj značilne besede uglasbi tako, da jih naslika s pokretom melodije. Na primer:

(Opus mus. I. 2.)

Ve - ni - te, as - cen - da - mus in montem
Do - mi - ni, Do - mi - ni!

tu nam predstavlja položno pobočje naših dolenskih hribov, dočim nam v basu istega speva začrtava gorenjske goré in pohod nanje:

Ve - ni - te as - cen - da - mus in
mon - tem Do - mi - ni!

Pravtako nam izraža pojem »dolina« in »povišanje«:

(Opus mus. I. 4.)

omnis va - lis ex - al - ta - bi - tur.

a tudi nasprotno, »grič« in »znižanje«:

(Opus mus. I. 4.)

et om - nis mons et col - lis hu -
mi - li - a - bi - tur.

Pri nastopnem mestu (Opus mus. I. 76) vidimo in čujemo obenem, kako se kotali kamenje z ropotom v globočino:

ce - ci - de - runt in pro - fun - dum
ut la - pi - des.

To postane posebno pomenljivo, kadar nam kaže živahno dejanje, kakor pri tem-le mestu, ki naj nam pokaže nestrpno pozivanje na preganjanje (Opus mus. I. 87):

persequi - mi - ni, persequi - mini, perse - quimi - ni

mesto, v katerem se nervozna razdraženost javi tako v nemirnih postopih, kakor tudi v kratkodobnih glaskah in v neenakomernem ritmu.

Tudi za označbo pojmov uporablja izrazitost tona. Za mesto »ne bode konca« opusti Gallus v svoji dobi navaden zaključek:

The image shows a musical score for a two-part setting of the text "non e-rit finis". It consists of two staves, a treble clef on top and a bass clef on the bottom. The music is in a simple harmonic style with a common time signature. The lyrics are written below the notes: "non e-rit finis." on the top staff and "non e-rit finis." on the bottom staff. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests.

Podobnih primerov bi mogel navesti še nepregledno množico.

Kakor pa presega navadno svojo dobo, tako gre v marsičem ž njo. Dandanes presojamo marsikaj raz svoje stališče; in tedaj se nam vidijo stvari, na katerih je viselo srce Gallusovih sodobnikov, precej brezpomembne. Tako se je vdal naš umetnik in je uglasbil tri speve z »odmevom«. To so skladbe razdeljene v dva zbora; prvi četverglasni zbor pôje besedilo, drugi ponavlja v gotovih presledkih po zadnja dva zloga.

The image shows a musical score for a two-part setting of the text "vi-sce-ra cla-mor". It consists of two staves, a treble clef on top and a bass clef on the bottom. The music is in a simple harmonic style with a common time signature. The lyrics are written below the notes: "vi-sce-ra cla-mor." on the top staff and "a-mor." on the bottom staff. There is a section labeled "(Odmev:)" in the middle of the score, where the music is mostly rests, indicating a breath or a pause. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests.

Dvoglasni spevi v strogem kontrapunktu, umetni in zagonetni kanoni — to vse so često duhovite igrače, ki pač zahtevajo zrelih misli in bistroumnosti, a so za umetnost brez pomena. Menim, da Gallus sam ni bil vnet pristaš te smeri. Podal je pač od vsake vrste po dva ali tri primere, da je pokazal, kaj zna, ker je to njegov čas zahteval; a svojega pomena gotovo ni zasidral v teh plitvinah.

Tu smo omenili vrsto značilnosti. Vprašajmo pa, ali je to vse samo Gallusova last?

Nedvomno imajo tudi njegovi sodobniki mnogo teh prednosti — a v drugi meri in drugačni smeri. G. P. Sante (Palestrina) in Orlando di Lasso sta si ravnotako sodobnika, kakor Gallusu; a tudi

ta dva se zeló razlikujeta v svojih smeréh. Isto se da trditi o drugih glasbenikih Gallusove dobe: Filip de Monte, Verdelot, Regnart, Hasler i. dr. To vse so bile pač samostojne individualitete, ki so si naredile svojo lastno pot; nekateri so imeli ceste — (Palestrina, Lasso, Gallus) — drugi pota ali steze. Vsi pa so dosegli svoj smoter, nekateri prej, drugi pozneje, nekateri so imeli večje, drugi manjše uspehe — a umetnost so pospeševali v si. In naš Gallus je dosegel toliko in dospel tako visoko, da tega njegov čas ni videl popolnoma. Strokovnjaki so ga pa vedno upoštevali kot prvo vrstnega glasbenika. Posebno teoretiki 16. in 17. veka ga navajajo kot vzglednega tvoritelja melodij, kot vestnega in veččega tonalista, kot izvrstnega harmonista in neprekosnega tektonika (Calvisius, *Melopoia sive melodiae condendae ratio*, 1592 in *Exercitationes musicae*, 1600; A. Obermayr, *Wurzl vund Vrsprung der Music*, ok. 1640 i. dr.).

A po teh in podobnih knjigah ljudstvo ni spoznavalo Gallusa; on sam se je uvedel v široke plasti pevcev in ljubiteljev glasbe. Po Češki, Moravski, po prostrani Šleziji so ga posebno dobro poznali in semintam skoraj izključno popevali njegove pesmi, kakor trdi n. pr. za južno Šlezijo Martin Meister. A tudi po drugih deželah prostrane naše domovine je bil znan in poleg tega tudi po vsej Nemčiji; na Francoskem so l. 1603, ponatisnili njegove »Moralia« (madrigale). Reči torej smemo, da so ga spoštovali od Jadranskega pa do Severnega in Baltiškega morja, od ruske meje do zapadne francoske obali. Pot pa, po kateri je dospel do svoje svetovne slave, je bila poleg nadarjenosti najprej plodovitost in potem popularnost. Njegova plodovitost dosega — razmerno seve — celo Lassusa; popularnost pa tiči v harmonijah, predvsem pa v oblikovanju napevov. Ne le, da rad jemlje teme iz znanih, osobito ljudskih pesem, ampak najde tudi v svojih lastnih osnovah glasovne skupine, ki gredo v posluh in ostanejo zveste spremljevalke petju vdanih ljudi.

Da bi mogla kaka druga dežela reklamirati tega umetnika zase, nedvomno bi se spoštovanje njegove osebe stopnjevalo do kulta; pri nas bi pa bilo želeto, da bi ga vsaj malo poznali. Kajti mož tega pomena, umetnik te individualnosti, veččak tega bogatega znanja mora prodreti in bo prodrl; ako ne pri nas, ga bodo vzeli kulturnejši ljudje v svoje vrste.

Književnost.

Andreas Milčinović und Johann Krek: **Kroaten und Slowenen.**^{*)} — Že med svetovno vojno se snujejo književna podjetja z namenom, da bi pomagala pripravljati na novo bodočnost, ki mora po tem orjaškem spopadu nujno napočiti. Podjetno založništvo Eugen Diederichs v Jeni je zato začelo priobčevati vrsto spisov »k razumevanju narodov«. Knjižice nimajo namena, podajati popolne opise, ampak le »doživetja« o posameznih narodih ali njihovo individualnost. Zato je obseg posameznih zvezkov preračunjen na eno uro čitanja. V ta majhen okvir sta morala Milčinović in dr. Krek začrtati svoje markantne poteze in svetu predstaviti Hrvate in Slovence, ki stoje na južnem braniku avstrijske monarhije. Ako s tega stališča presojava Krekovo delo, ne bomo v njem iskali popolnega zaokroženega opisa našega naroda. Kar tukaj čitamo, so »doživetja« politika in socialnega delavca, ki se zanima tudi za literaturo in hoče svetu v par poglavjih povedati, kaj smo in kaj hočemo. Najbolje sta izdelani poglavji o narodnem gospodarstvu in slovstvu. Iz zgodovine se poudarjajo le oni momenti, ki najbolj jasno predstavljajo vzajemnost med Hrvati in Slovenci. Morda bo kdo pogrešal podatkov o umetnosti in glasbi, ali še o drugih važnih rečeh, ki jih je treba vpoštevati pri karakterizaciji slovenske ljudske duše. Toda tu odločuje subjektivno stališče pisateljevo, ki se jasno kaže tudi pri Milčinovićevem in Krekovem delu. Želimo le, da bi knjižica svoj namen dosegla. (G.)

Slovenska čitanka za državne obrtne šole. Sestavil Henrik Podkrajšek, c. kr. profesor. S 45 slikami. Cena vezani knjigi 3 K 40 vin. V c. kr. zalogi šolskih knjig na Dunaju. 1915. Strani 331.

Naslov ti že natanko pove, kakšno knjigo si dobil v roko. Knjiga je čitanka in vsebuje 149 berilnih sestavkov poleg slovensko-nemškega in nemško-slovenskega slovarčka tehničnih besed. Čitanka je namenjena obrtnim šolam, zato ne nudi dosti leposlovnega čtiva, marveč se ozira na strokovno znanje in prinaša spise strokovne vsebine. Oddelek: »Narodno gospodarstvo« govori o delu, o kartelih in trustih, o strojih, o denarju, kreditu, zavarovanju, o zadrukah, o mezdi in občilih. V oddelku: »Zdravstvo« izveš posebno o obleki, jedi in

pijači, o kvarnem alkoholu, o navodilih za odvrčanje nezgod in o prvi pomoči o nezgodah. Zemljepisni odstavek ti popisuje gospodarske razmere v Angliji, na Francoskem, Nemškem in v Zedinjenih severnoameriških državah, vodi te po železnicah v avstro-ogrski monarhiji, po turski železnici, po Dunaju, Trstu in Ljubljani, slika ti mrzlo burjo in odkriva tajnosti postojnske jame. Oddelek: »Zgodovina« zajema svoje sestavke iz vseh dob domače zgodovine in te seznanja z zgodovino in vero starih Slovanov, govori o njih pokristjanjenju, dalje o križarskih vojskah, o turških vpadih, o ustanovitvi avstro-ogrške monarhije. Najobširnejši in morda najzanimivejši je oddelek: »Priroda, obrt in umetnost«. Obrtniki potrebujejo pri svojem delu gradivo: les, apno, kamen, glino, dalje premog in železo. O vsem tem se podrobno razpravlja. Obrtniki morajo pa tudi vedeti, kaj je umetnost, da bodo njih izdelki imeli višje cene. Zato knjiga obravnava o umetnem obrtu, o stavbarstvu, o stavbnih načrtih in slogih, o slikarstvu in kiparstvu, poudarja pomen mizarstva, strugarstva; slika moč tiskarstva in časnkarstva; opozarja na nove izume na polju električne sile, razlaga električno razsvetljava, brzojav, telefon in fotografijo. Oddelek: »Državoznanstvo« daje glavne pojme o ustavi, uredbi oblastev, o občini, volilni pravici, vojni dolžnosti, o obrtnem šolstvu. Naposled nas navdušujejo lepi zgledi za napredek; izumitelja parobroda in železnice Fulton in Stephenson, naš kronist Valvasor, tvorničarji Tönnies, Samassa, Majdič in Mathian se vrste v tem oddelku.

Čitanka pa je namenjena slovenskim šolam in se mora ozirati na slovenske pokrajine in na slovenske potrebe. Zato urednik ni mogel čitanke kar prevesti iz drugega jezika, ampak je moral snov pridno izbirati iz domačih sestavkov. Ker pa še nismo pripravljeni za pouk v vseh strokovnih panogah, je moral urednik privabiti tudi sotrudnike za razne sestavke, največ pa je moral sam pisati, da ni ostala nobena stroka zanemarjena. Umljivo je, da je 149 sestavkov v knjigi pisalo več rok. Izpustimo imena leposlovnih pisateljev, ki se vrste tudi po drugih čitankah, ter naštejmo le strokovne pisce: Zastopani so: Dr. Hinko Dolenc, Fr. Erjavec, J. Flis, Jaroslav Foerster, Maks Klodič pl. Sabla-

^{*)} Knjiga je bila v Hamēiji zaplanjena in ni je ni mogla dobiti.

donski, dr. Fr. Lampe, A. Mikuš, Andr. Perko, M. Pirnat, Jos. Stare, dr. Fr. Stele, Viktor Steska, dr. A. Švigelj, Ivan Šubic, Ivan Vrhovnik, dr. Val. Žun.

Knjiga je po vsebini in po obliki naše gore list.

Ali so vsi spisi enake cene? Jasno je, da med 149 sestavki niso vsi enake vrednosti; nekateri so pisani bolj pesniško in zanosno, drugi treznejše in mirnejše; nekateri so bolj splošni, drugi segajo bolj podrobno v svoj predmet, vsi pa se odlikujejo po lepem in jasnem, lahko umljivem jeziku.

Knjiga je sicer učna, šolska, pa jo bodo rabili hasnovito in z užitkom vsi izobraženci. Primernejše knjige nasvetovati izobraževalnim društvom in čitalnicam ni skoro mogoče. Predavatelji na temelju te knjige lahko mnogo večerov poučujejo in zabavajo svoje poslušalce. Knjiga je zaprla veliko vrzel v slovenskem slovstvu.

V. S.

Carniola. Letnik VII. Zvezek 1. Na uvodnem mestu novega letnika »Carniole« priobčuje Viktor Steska svojo razpravo o znameniti »Cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom«, prvotno romanski stavbi (dokumentarično je prvič omenjena l. 1396.), ki so jo v 15. stoletju gotsko prezidali. Pisatelj se najprej peča z vprašanjem o relikvijah sv. Primoža in Felicijana, katerih del se baje nahaja v tej cerkvi, in se nagiba k mnenju, da tam hranjene relikvije niso svetinje teh dveh rimskih mučenikov, ampak neznanih svetnikov, ki so jima naredili splošni imeni Primus et Felicianus: Prvi in (drugi) Srečni. — Potem sledi natančen popis cerkve

in nje oprave, s tlorisom in fotografijami, ki so vsled tehničnih fotografskih težkoč žalibog precej pomanjkljive, kar se čuti zlasti pri stenskih slikah. Glede teh navaja Steska sodbo slikarja Lukescha, ki o njih trdi, da so nastale pred l. 1550., ter mnenje dr. Grausa, ki jih smatra za še starejše. Steska pravi na to: Na severni steni je podpis »Elias Wolff 1592« in s to letnico je torej čas teh stenskih slik določen. On pripisuje vse slikarsko delo na steni ljubljanskemu slikarju Wolffu, ki da je pri Sv. Primožu delal 1589—1592. Vendar pa se zdi, da bi mogli v slučaju, kjer so zgodovinski podatki tako pičli, priti le s pomočjo kritike slikarskega stila do trdnejše sodbe. — K sklepu objavlja pisatelj še tri listine, ki se tičejo zgodovine omenjene cerkve. — S to razpravo nam je Steska, ki že toliko let vztrajno in s tiho pridnostjo mravlje nabira zgodovinsko gradivo, podal zanimivo dopolnilo k naši domači zgodovini.

Ravnateljstvo idrijskega rudnika nadaljuje svoje poročilo o tretji francoski okupaciji Idrije, dr. Janko Ponebšek pa (ilustrirano) razpravo o »Naših ujedah«. Alfons Paulin popisuje dalje nekatere redke kranjske rastline in njih bivališča. — O slovstvu referirajo dr. J. Debevec, dr. J. Mantuani, J. Vesenjsek, dr. J. Gruden in F. Seidl. — Med »Zapiski« objavlja J. Šašel »Doneske k zgodovini zvonarjev in zvonov na Kranjskem«, prof. Kajetan Stranetzky poroča o »Jamah in požiralnikih okrog Žirov« in A. Seliškar o »Modropikastem slepiču«. Raznovrstni prvi zvezek letošnje »Carniole« zaključuje »Društveni vestnik«. I. C.

Glasba.

I g n. H l a d n i k : **97. psalm** za osmeroglasni mešani zbor z orglami. Op. 66. — **Zdrava Marija!** 5 Marijinih pesmi za mešani zbor, solospesve in orgle. Op. 69. Oboje založil skladatelj.

Ko bi se bil Hladnik v dolgi dobi svoje muzikalične produkcije od opusa do opusa toliko potrudil za to, da resno napreduje, čeprav v preprostem, poljudnem, v prvi vrsti našim podeželskim zborom namenjenem skladanju, kolikor se je vedno bolj svojeglavo zarival v usodno zmoto, da je poljudnost istovetna z banalnostjo, in s praktičnimi plodovi te zmote preplaval naše kore, bi se bil utegnil kot skladatelj razviti do vsega upoštevanja vredne osebnosti, pa bi bil po tej poti res dosegel, da bi bil korifej, vodnik naših cerkvenih korov, ki bi njega skladbe peli tisti, ki jim najpreprostejša oblika ni preveč preprosta, pa tudi oni, ki jim je oblika samo posoda vsebine, izraz notranje vrednosti.

Pričujoči deli sta nam dokaz, da bi bil Hladnik mogel s pridom to pot nastopiti. Sedaj jo poizkuša in se mu je deloma obnesla, v kolikor se svojim — že iz prvih početkov od glasbene kritike grajanim — zmotnim principom umika; seveda je hoja po novih — bog-nedaj, da bi to besedo zamenjavali z izrazom modern — po potih, ki se jih je doslej kljub pogostemu prigo-varjanju izogibal, zanj očitno težavna, zato se ne čudimo, če se njegovemu melodično-ritmičnemu in harmonično-modulatoričnemu koraku večkrat pozna, da mu prejšnja hoja še živi v mišicah in kitah.

97. psalm je deloma jako veličasten, efekt je takim mestom zagotovljen, pa tudi ni brez vsakršnih slabosti.

Pri Marijinih je tudi zelo enako: nekako do dveh tretjin je vsakatera dobra. Takih banalnih modulacij, kakršna je n. pr. pri prvi pesmi s tonike na dominantu (druga stran, konec druge vrste) bi se vsaj moral ogibati; istotako naj bi v tenorovi figuraciji v predzadnjem taktu na isti strani vzel fis mesto f, ali še bolje: osminsko pavzo, cis d g gis a.

St. Premrl: **Šmarnice**, 10 Marijinih pesmi za mešani zbor, deloma z orglami. Cena part. 1 K 50 vin., glasovi po 30 vin. Založila Kat. Bukvarna.

O teh pesmih sem že poročal v letošnjem »Cerkvenem Glasbeniku« št. 5, str. 59. Na tem mestu naj samo to konstatiram, da se g. Stanko vedno bolj očitno razvija v dvojni smeri: ena je — tudi od viharjev, groma in treska obiskana — z granitom tlakana pot globoke psihologije, ki izrablja vsakršno sredstvo, da kolikor moč adekvatno izrazi svoje občutje, druga pa so tihe, gladke, travnate stezice po pestrih livadah mirne askeze naših mehkih, nekoliko sentimentalnih slovanskih src. Plod druge vrste so te skladbe, le da bi jim semtertja privoščili, naj še to izgine, kar je one prve poti na te pokojne poljane mistične bogovdanosti zašlo.

Fran Marolt: **Slovenske vojaške narodne pesmi za moški zbor.** Cena v platno vez. 1 K 80 vin., v kartonu 1 K 50 vin. Založil prirejevatelj.

Kakor je hvale in priznanja vreden trud, ki ga je g. učitelj Marolt imel, da je zbral lepo število 35 (pravzaprav 37) vojaških narodnih pesmi, je vendar zelo škoda, da se mu je harmonizacija, v kolikor je pesmi sam harmoniziral, nenavadno malo posrečila, kakor da o primitivnih pojmi najpreprostejše harmonije ni na jasnem. Zlasti se slabosti kaj rade in v obilni meri tam pokažejo, kjer hoče preko preprostih trizvokov preiti v njih izpeljanke ali celo s harmoniji lastnimi okraski pesmi poživiti. Take menjalne in prehajalne note mestoma — razen tega, da ga v harmoničnem oziru kaj rade iz sedla vržejo — če niso dobro pretehtane, tudi značaju pesmi same kar take škodujejo. Tako n. pr. ne vem, čemu je g. prirejevatelj pridejal pesmi: »Regiment po cesti gre«, pesmi, ki se nje napev kakor jeklo kreše, v drugi periodi »izrazit« (?) prvi bas? Kakor bi polena pod nože metal v odločnem koraku nevzdržno naprej hitečemu krdelu. Uvodu se pozna, da ga je pisal dolgoleten ljudskošolski vzgojitelj.

Kimovec.

Koncerti.

Matični dobrodelni koncert dne 8. aprila 1916. Pri tem koncertu je v prijateljskem krogu nastopilo več domačih slovenskih umetniških moči in Hrvat g. Hinko Simonich s Sušaka na Reki. Vrstile so se pevske in violinske točke.

G. Rijavec je jako lepo izvajal najprej tri Lajovičeve samospeve: »O, da deklič...«, »Mesec v izbi« in »Norčevo jesensko pesem«. Pri prvi pesmi se je zdelo, kot da je z neko naglico švignila mimo nas. Manjkalo je še pravega razpoloženja; kajti naše, h koncertom še vedno prekasno prihajajoče občinstvo se še ni popolnoma umirilo, in posledica je bila, da drugače brezdvomno krasna skladba ni napravila posebnega vtisa. Tem bolj pa sta učinkovali naslednji dve: »Mesec v izbi« po svoji blagi mehko in iskrenosti, in »Norčevo jesenska pesem« po svoji čvrstosti in strastni ognjevitosti. Zadnjo pesem je g. Rijavec pel transponirano iz prvotne baritonske lege svojemu tenorskemu glasu primerno, mislim da terco višje. Dodal je še Lajovičevo »Serenado«, tako da smo imeli precejšen kos Lajovica pred seboj, tistega Lajovica, ki se je še pred ne mnogimi leti zdel nekaterim tako silno težak, tuj in nerazumljiv, a se danes vedno bolj umeva, priznava in odobrava. V svojem poznejšem nastopu je izvajal g. Rijavec še Mozartovo arijo iz opere »Don Juan« in Verdijevo romanco iz opere »Aida«, od katerih vsaka nosi na sebi znak svoje dobe: Mozartova klasično umerjenost in dvorljivo eleganco, Verdijevo bolj svoboden, lahkokrill polet temperamentnega pevca južnega podnebja.

Zelo je ugajal nastop koncertne koloraturne pevke, sopranistinje gospe Pavle Lovšetove iz Novega mesta, ki je znana ljubljanskim obiskovalcem koncertov še izza časa, ko je bivala v Ljubljani in je pri mnogih matičnih koncertih, zlasti pri štirikratnem izvajanju P. Hug. Sattnerjevega oratorija »Vnebovzetje blažene Device Marije« izborna sodelovala. Pri sedanjem koncertu je zapela v dveh nastopih šest komadov, med njimi dve novosti: Pavčičevo preprosto, a ljubko kitično pesmico »Uspavanka« in »Mehurčke« istega skladatelja. (Oboje besedilo iz Župančičevega »Cicibana«.) Zadnja skladba se zdi — kot otroška pesem

— preveč umetno zložena, sicer pa kot glasba sama po sebi solidna in dobra. Ostali samospevi, ki jih je pela gospa Lovšetova, so bili še sledeči: Lajovičev »Bujni vetri v polju«, poln čilosti in svežosti, dalje težka koloraturna arija Filine iz Thomaso ve opere »Mignon«, arija iz Nicolajeve opere »Vesele žene Windzorske« in Taubertov veselja prekipevajoči, dražestni »Ptiček v gozdu«. Izvajanje gospe Lovšetove je bilo dovršeno. Gospa razpolaga — kakor znano — s primeroma tenkim in šibkim, toda izvrstno izvežbanim, v vseh legah enako mehko in zvonko donečim, prikupljivim glasom, ki jo usposablja zlasti za predavanja liričnih skladb.

Kot novega gosta smo imeli pri tem koncertu priliko slišati violinista g. Simonicha. Tudi on je — čeprav le boljše vrste diletant — po svoje pripomogel k lepemu uspehu dobrodelnega koncerta. Izmed skladb, ki jih je izvajal, je bila pač najboljša Wieniawskega romanca iz II. violinskega koncerta, potem pa njegova lastna skladba »Pjev slavulja« (Slavčkov spev). »Mazurka« pa, ki jo je na pretirano ploskanje »študenta« dodal svojima v prvem nastopu igranima skladbama: lastni »Suza na groblju naših junaka« in Tirindelovim »Ciganskim spevom«, po mojem mnenju ni pristojala v koncertno dvorano in je izpričevala le slabši okus izvajalca, še veliko bolj pa tistega občinstva, ki se kar ni moglo nasititi, načuditi in naploskati okrogli, glasbeno plitvi mazurki.

Dodatkov je bilo pri tem koncertu sploh preveč in se je koncert vsled tega močno zavlekel, tako da smo bili pri zadnji točki sporeda, pri Puccinijevem dvospevu iz opere »Tosca«, ki sta ga izvajala gospa Lovšetova in gospod Rijavec, že pošteno trudni in smo komaj čakali konca.

Spremljanje vseh na koncertu izvajanih pevskih in violinskih skladb je v največjo zadovoljnost kar moč točno in dostojno oskrbela gđc. Koblerjeva.

Matična koncerta 6. in 7. maja na korist deželnemu in gospejnemu pomožnemu društvu »Rdečega križa« o 25letnici obstanka pevskega zbora Glasbene Matice in o 25letnici rednega koncertnega delovanja Glasbene Matice.

Petindvajset let plodonosnega glasbenokulturnega dela ima že za sabo pevski zbor Glasbene Matice in ravnolotoliko let že razvija Glasbena Matica svoje redno koncertno delovanje. Proslava te znamenite petindvajsetletnice se pač ni mogla izvršiti lepše in dostojneje, kot s prireditvijo dveh zares sijajnih dobrodelnih koncertov.

Pri obeh koncertih je po večjem odmoru zopet nastopil tudi za sedanje neugodne razmere še vedno mnogoštevilni nad 150 grl veliki zbor pevk in pevcev pod vodstvom svojega zadnje čase s tem zborom takorekoč v eno celoto zraslega, mojstrskega koncertnega vodja Mateja Hubada.

Pri prvem koncertu se je predsednik Glasbene Matice g. dvorni svetnik Franc Hubad v daljšem nagovoru spominjal postanka, razvoja in celotnega uspešnega in mnogobrojnega delovanja pevskega zbora Glasbene Matice pod vrlimi pevovodji: dr. Großom,

ustanoviteljem pevskega zbora, Razingerm, Hubadam, dr. Čerinom in od l. 1898. dalje zopet Hubadam; omenjal zlasti večje koncerte, v katerih so se izvajali: Mozartov Requiem, Bachov Pasijon sv. Mateja, Brucknerjev Te Deum, Dvořakov Te Deum, Sv. Ljudmila, Mrtvaški ženin, P. Hartmannov Sv. Frančišek, Bossijev Canticum canticorum, Verdijev Requiem, Beethovnova Missa solemnis, Parmov Povodnji mož, P. Hugolin Sattnerjeva Jefejeva prisega, Oratorij »Vnebovzetje blažene Device Marije« in istega skladatelja Oljki, Lajovičeva Gozdna samota itd. ter nešteto drugih skladb, opozarjal dalje na gostovanje pevskega zbora v raznih drugih velikih mestih: na Dunaju, v Zagrebu, v Reki itd., se s hvaležnostjo spominjal pevcev in pevk, ki so v raznih koncertnih sezonah, nekateri celo nepretrgoma sodelovali pri društvu, istotako skladateljev, dobrotnikov in prijateljev društva itd. Svoj nagovor je g. predsednik zaključil s trikratnim slava-klicem na našega presvetlega vladarja, cesarja Franca Jožefa I., kateremu se je odzvalo tudi koncertu prisostvujoče občinstvo.

Pevski zbor je nato navdušeno zapel c e s a r s k o p e s e m. Tej je sledil pravi spored koncerta.

Zborove točke so bile pri obeh koncertih iste. Predvsem je prišel zopet enkrat do besede oziroma v koncertni dvorani pri nas pravzaprav šele v drugič naš veliki rojak in svetovnoznani skladatelj J a k o b P e t e l i n, z latinskim imenom Gallus, z nemškim H a n d l (1550—1591).

V petero odličnih skladbah, med njimi štirih cerkvenih: »Laus et perennis gloria« (Hvala in slava vekomaj), »Eripe me, Domine, ab inimicis meis« (Iztrgaj me, Gospod, iz rok mojih sovražnikov), »Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum. Alleluja!« (Gori grem k Očetu svojemu in k Očetu vašemu. Aleluja!), »Adoramus te, Jesu Christe!« (Molimo Te, Jezus Kristus!) in v madrigalu »Diversos diversa juvant« (Vsak se rad povesele enkrat) smo zrlji pred seboj silnega duha in izredno stvariteljsko moč našega nesmrtnega glasbenega velikana, enega prvih kontrapunktikov tedanje dobe, pa tudi imeli priliko opazati izrazito, slovansko-mehko, za tisti čas le Gallusu lastno melodioznost njegovih bodisi za en ali dva zbora pisanih skladb. Madrigal »Diversos diversa juvant« nam pa kaže Gallusa še prav posebno kot nekakega glasbenega slikarja ali recimo bolj dramatika, ki je v glasbi kot taki — čeprav ne v zvezi z dejanjem, t. j. na odru v operi, ker ta takrat še niti obstajala ni — prinesel in zastopal v bistvu že isto, kar pozneje v 18. stoletju Gluck in v 19. stol. Wagner. Zadnje omenjeni osmeroglasni madrigal se je izvajal — odkar se po nekaj stoletij popolne pozabljenosti Gallus sploh zopet goji — tu pri nas v Ljubljani prvič in gre za pridobitev te skladbe zahvala našemu prezaslužnemu prvemu Gallusovemu raziskovalcu, ravnatelju deželnega muzeja, g. prof. dr. J o s. M a n t u a n i j u. Kajpada je slog Gallusovih skladb zelo različen od naših sedanjih: stari cerkveni tonovi načini, ki so se takrat uporabljali tudi v večglasnem skladanju, so kmalu potem prešli v naš moderni mol in dur, harmonija se je neizrekljivo razcvetela, hromatika neverjetno razširila polje modulacije. Današnja glasba je z eno besedo bolj živa in okretna. A Gallusa smo kljub temu uživali. Zakaj on visoko nadkriljuje svojo dobo, in to ne le v teoriji, n. pr. glede svoje reforme

takta, opuščanja ligatur itd., ampak tudi v glasbenem pojmovanju in izražanju samem, zlasti v izraziti melodiki in ritmiki. Kako n. pr. melodično izrazita, skoro bi rekel naivnoljubezniva je sekvenca »in saeculorum saecula« v osmeroglasnem dvojnem zboru »Laus et perennis gloria«. Haydnova veselost in Mozartova ljubkost se smehljata iz nje. Za bogoslužje bi to mesto po mojem mnenju že ne bilo več prikladno, kakor v resnici odklanjamo večino Haydnovih in Mozartovih za cerkev zloženih skladb. — Kako plemenito melodiozen je ofertorij »Ascendo«! Začetna melodija mi kar noče iz spomina. Kako pobožno iskren »Adoramus te«!

Majhen in recimo le površno pripravljen pevski zbor bi seveda z Gallusom nič ne opravil in bi niti od daleč ne bili dobili od skladb tistega velikega vtisa, kakor smo ga sedaj v resnici in v polni meri, ko so se nam Gallusove zares težke, semtertja gigantično naraščajoče skladbe — konec madrigala! — podale rafinirano naštudirane, tako rafinirano, da sem ponekod — vštric z resničnim občudovanjem in uživanjem te glasbe — vendarle občutil malo apatijo nasproti nekaki — rekel bi — pretirani natančnosti izvajanja. A to je bil seveda le moj trenutni vtis na par mestih prvi večer koncerta, ko se je zdel cel pevski oder: zbor z dirigentom vred kakor vlit in je vladala v celem ustroju največja napetost, da pojde vse kar moč gladko in brezhibno. Končno po vseh teh razmotrivanjih o Gallusu in topotnem izvajanju njegovih skladb rečem le: Slava našemu Kranjcu Gallusu! Čast in priznanje g. koncertnemu vodju M. Hubadu in celemu pevskega zboru za to nad vse častno izvedeno in zaslužno delo!

V nadaljnjem sporedu je pevski zbor izvajal novejšo skladbo: mojo »Slovensko govorico«, ki je bila obakrat z navdušenjem sprejeta, k čemur pa je seveda tudi lepo, preiskreno Medvedovo besedilo obilo pripomoglo; potem A d a m i č e v markanten, v altovskem solo jugoslovanski motiv prinašajoči, v celoti svojčas na tem mestu že ocenjeni zbor »Mlad junak po vasi jezdi« in dve jako pestri hrvatski narodni: krajšo od A n đ e l a harmonizirano »Anko, Ančice« in daljšo — v cel venec spleteno — od N o v a k a prirejeno »Dunave, Dunave!« Tudi vse te zборе je zbor krasno zapel in takorekoč iznova izpričal in pokrepil sloves, ki ga kot naš prvi koncertni pevski zbor že dolgo uživa.

Namesto gospe operne pevke Irme Polakove iz Zagreba, ki radi prometnih ovir ni mogla priti h koncertu, je to vrzel po možnosti izpolnil g. R i j a v e c. Žal, da topot ni bil posebno razpoložen in — ker je v naglici moral priskočiti na pomoč — tudi ne tako pripravljen kakor drugokrat. Pel je šest samospevov, oziroma med njimi tri arije: M a s s e n e t o v o iz opere »Werther«, P u c c i n i j e v o iz opere »Tosca« in V e r d i j e v o iz opere »Aida«, samospeve pa: L a j o v i č e v o »Norčevo jesensko pesem«, D e v o v »Vzdih« in G r i e g o v »Jaz ljubim te«, v katerem se je še nekako najbolj razvil in razgrel.

Neprimerno več užitka je nudil pri drugem koncertu g. B a l o k o v i č, ki nastopi vsakokrat kot večji umetnik, bodisi v tehniki, bodisi v predavanju. Topot je sviral posebno lepe in markantne skladbe: S a i n t - S a ě n s o v o Introdukcijo in Rondo capriccioso — velik rondo z eno glavno in dvema stranskima temama — W i e n i a w s k e g a »Legendo« in »Polonezo v A-

duru«. Saint-Saënsa je igral že s tako dovršenostjo in bravuro, da so igro parkrat prekinili spontanni, povse zasluženi ploski. Ravnotako so bili tudi dodatki vse-skoz plemenite skladbe.

Spremljanje na klavir je bilo prvi večer poverjeno gdč. Koblerjevi, drugi večer deloma g. Pavčiču, deloma g. Vedralu. Vsi trije so opravili svoj posel vsak po najboljši moči.

Produkcije gojencev šole Glasbene Matice. Letos sta se vršili dve produkciji gojencev šole Glasbene Matice, prva 15., druga 16. aprila t. l., obakrat o pol osmih zvečer v veliki dvorani hotela »Union«. Pri prvi produkciji je bilo vsega skup deset

nastopov s 14 glasbenimi komadi, pri drugi devet nastopov s 16 točkami. Nastopilo je sedem gojenk klavirja (šola gdč. Chlumecke, g. ravnatelja Gerbića in g. Pavčiča), trije gojenci in ena gojenka gosli (šola g. Vedrala) in en gojenec ter tri gojenke solopetja (šola g. Hubada).

Šola se je izkazala kot zelo dobra, nekateri gojenci so pokazali lepe talente. Šoli in gojencem želim še nadaljnjih najboljših uspehov. Pretirano, semtertja že kar razposajeno in produkcijo le moteče in zavlačujoče ploskanje od strani zabavajoče se mladine pa zasluži ravno tako primerno grajo. Šolsko vodstvo blagovoli poskrbeti, da se gojenci v bodoče ne bodo smeli več kot enkrat odzivati pohvali občinstva.

Stanko Premrl.

To in ono.

Cervantes.

Ob tristoletnici njegove smrti.

V vojnem letu 1916. je preteklo 300 let, odkar sta v presledku 10 dni drug za drugim zatisnila oči dva izredna veleuma: Cervantes, prvak med španskimi pisatelji, na Angleškem pa Shakespeare, največji dramatik. Duševno sliko prvega, ki je pri nas manj znan, hočem tukaj predočiti.

Miguel de Cervantes Saavedra (izgovori: Migél de Servántes Saavédra) je bil rojen kot sin ubožne plemenite rodbine meseca oktobra, krščen 9. oktobra 1547 v mestu Alcalá ob reki Henares. Šolal se je v Madridu pod vodstvom vrlega duhovnika Juan López de Hoyos-a. Ko je imel 21 let, je odpotoval s papeževim poslanikom, poznejšim kardinalom Aquaviva v Italijo in bival nekaj časa pri njem kot komornik v Rimu, kjer se je pridno pečal z italijanskim slovstvom. Nato je prostovoljno vstopil v špansko armado in se boril 1571 pri Lepantu, kjer ga je zadela krogla iz puške v levo roko, ki mu je tedaj ohromela. Spomin in zavest, da se je udeležil tiste slavne bitke za vero, ga je še v poznejših letih navdajala s ponosom. Pozneje se je bojeval v Afriki in je ostal v vojni službi do poletja 1575. Potujočega iz Afrike proti domovini so zajeli morski roparji in ga odpeljali v Algir v petletno mukotrpno sužnost. Trinitarci, redovniki za odkupovanje krščanskih ujetnikov, so mu slednjič 1580 prinesli zaželjeno prostost. Vnovič vojak je potoval po Portugalskem in je došel tudi na Azorske otoke.

Z letom 1584. je končal svoje potovanje po širnem svetu in se je poročil s plemenito, pa revno Catalino Palacios Salazar, ki mu je bila zvesta tovarišica do njegove smrti. Tistega leta je izšlo tudi prvo njegovo književno delo »Galatea«, nekaka pastirska idila, ki že nekoliko razodeva njegovo poznejšo velikost. Iz vasi Esquivias blizu Madrida, kjer je stala rojstna hiša njegove poročenke, se je preselil v Madrid, upajoč, da bo tam mogel živeti od peresa. Napisal je nad 20 gledaliških iger; samo dve sta se ohranili, in sicer »El trato de Argel« (Življenje v Algiru) in »Numancia«. Na višini Lope de Vegovih ali Calderonovih nista, vendar ji štejejo med boljše tistočasne izdelke. Kot dramatik

se Cervantes tudi s poznejšimi poizkusi ni mogel uveljaviti: preveč ga je obsenčevala Lope de Vegova zvezda, ki je takrat žarno blestela nad Madridom. Ker so bili dohodki tako pičli, da se je moral z revščino boriti, se je poslovil od glavnega mesta ter dobil 1588 v Sevilli najprej majhno službo pri zahodnoindijski mornarici, pozneje pri kraljevi davčni upravi za pokrajino Granada. Zopet ga je zadela bridka izkušnja: zaradi neke pomote pri računih so ga leta 1597. za malo časa vtaknili v zapor.

Leta 1603. ga nahajamo v Valladolidu, tedanji začasni prestolnici Filipa III. Iskal je kake državne službe, a brez uspeha.

V revščini je dovršil 1505 prvi del svojega velikega romana »Don Quijote«, ki je bil sprejet z viharnim navdušenjem. S tem dogodkom je začela svitati zarja njegove slave. Od 1606 naprej je živel ves čas v Madridu, v ubožnih razmerah, četudi že znan in priznan kot velik pisatelj. Takratni založniki so slabo plačevali. Dandanes bi bil tak pisatelj — tudi v Španiji — lahko milijonar!

Zbirko 11 »vzornih novel« (Novelas ejemplares), ki so leta 1613. zagledale beli dan, prištevajo kritiki med njegove najlepše in najbolj dovršene spise. Za prvim delom »Don Quijota« je vrgel 1614 med svet neki spreten neznan falzifikator pod izmišljenim imenom Alonso Fernandez de Avellaneda dozdevni drugi del »Don Quijota«. Cervantes, ki je bil po pravici užaljen nad zahrbtnim nastopom predrznega neznanca, je kmalu potem, že 1615, razveselil svoje rojake s pristnim drugim delom in tako srečno in veličastno venčal svoje mojstrsko delo.

Pisatelj »Don Quijota« je bil mož kremenitega in ljubeznivega značaja, ves čas svojega življenja veren in dejanski katolik, nikoli — tudi v vojaškem taboru in v tujini nikoli razuzdanec. Med prvimi udi, ki so se leta 1609. vpisali v novoustanovljeno bratovščino presvetega Rešnjega Telesa, se nahaja njegovo ime; tri leta pred smrtjo je postal tretjerednik. Ko ga je vodenica opominjala, da se mu bliža konec, se je začel vzorno pripravljati za zadnjo dolgo pot. Vdan v božjo voljo, vesel in zadovoljen, kakor v življenju vključ revščini in nezgodam, je izdihnil svojo dušo 23. aprila

1616 v obleki tretjerednika sv. Frančiška. Pokopali so ga, kakor je sam naročil, v konventu trinitark. Pogreb je bil skromen. Zastopnikov iz višjih krogov ni bilo vmes; le žalujoča vdova in bližnji osebni prijatelji so izkazali velikemu pokojniku poslednjo čast.

Poznejši rodovi so ga znali bolj ceniti. Najuglednejši pisatelji zadnjih 300 let na Španskem s ponosom govore o »prvaku španskega slovstva« (el principe de las letras castellanas). V Madridu so mu 1835 postavili veličasten spomenik iz bron.

Cervantesovi zbrani spisi v izdaji 1803/05 obsegajo 16 zvezkov. Najboljšo kritično izdajo je v novejšem času preskrbel Anglež Fitzmaurice-Kelly. Kar je v vezani besedi, vobče zaostaja za prozaičnimi deli. Cervantes je bil bolj pesnik v prozi. Njegova pisateljska veljava in slava temelji zlasti na zbirki »vzornih novel« in še bolj na »Don Quijotu«. Jezik in slog je v obeh tako lep, naraven, jasen in dovršen, da ima malo tekmecev v svetovnem slovstvu. Po svojih »vzornih novelah« je postal — v boljšem zmislu kakor Boccaccio — oče moderne novelistike.

»El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha« (izgovori: El inheniósó idálgo Don Kihóte de la Mánča, po starem pravopisu do leta 1815. so pisali: Quixote). — Bistroumni vitez gospod Kihóte iz Manče — to je celotni naslov slovečega romana. Prvotno je pisatelj nameraval bičati in smešiti fantastične viteške romane, ki so takrat preplavljali in kužili duševno ozračje med njegovimi rojaki. Ta namen se mu je v polni meri posrečil. Še več! Pod peresom je duhovitemu možu snov jela rasti in se širiti: iz prigodnega spisa je nastal umotvor prve vrste. Glavni junak, čudni učeni vitez, ki vsako reč narobe prime, ni neumen človek. Njegov oproda Sancho Pansa (izgovori: Sančo Pansa), ki svojemu gospodu nobene ne ostane dolžan, je v svoji kmetski neoglajenosti pravo nasprotje. Prizor za prizorom se vrši v takih situacijah, da vabi tudi najresnobejšemu bralcu dobrovoljen smeh na ustnice. Semintja se pripovedovanje preliva v globoko alegorijo, struna vzbuja sorodne glasove: vesele in žalostne spomine iz pisateljevega življenja, spomine na viharje, ki so ga podili po svetu, še dalje misli na človeško življenje sploh, ki se neprestano giblje kakor nemirni valovi med visokimi ideali in med vsakdanjo revščino. Zajemajoč snov iz bogatega ljudskega življenja obenem plastično in s čudovito resničnostjo riše dve glavni potezi v značaju svojih rojakov, idealni vzos in zmisel za praktično življenje. Ker pri tem tudi genialno šiba izrastke obeh smeri, idealizma in realizma, velja Cervantes po pravici za začetnika humorističnega romana.

»Don Quijote«, v svojem prvem delu živahnejši, v drugem mirnejši in globokejši, je najboljši roman, kar se jih je kdaj napisalo, bogat zaklad življenjske modrosti in zdravega dovtipa. »Libro de entretenimiento« — zabavna knjiga je v najlepšem pomenu besede kakor nobena druga te vrste. Zato je tudi razširjena kakor malokatera. Kratek pregled o tem je napisal p. Baumgartner v »Stimmen aus Maria-Laach« l. 1905. ob tristoletnici I. dela.

Preveden je, kolikor sem mogel dognati, v 19 evropskih jezikov. In pri nas? Naš prevod bi prišel na 20. mesto. Majhen posnetek pa imamo vendar tudi mi:

»Don Kišot« iz la Manche, vitez otožnega lica. Slovenski mladini priredil Fran Nedeljko. V Ljubljani, 1890. Založil Matija Gerber.

Don Quijote je potemtakem znanec in ljubljenec po vsem izobraženem svetu. Po pravici: »Cervantes piše z milobo in dovtipom, ker jasno misli in jasno vidi. A v zvezi z njegovo veselostjo gledamo med vrstami prizanesljivost in velik optimizem; način, kako se trudi, da nikogar ne obsoja, kaže, da je bilo njegovo srce prav tako zdravo kakor njegova glava.« Tako sodi odlični angleški cervantist Mr. Martin Hume. Pri Cervantesu veje dobrodejni dih dušnega zdravja, ljubke veselosti, osrečujoče ljubezni do Boga in do ljudi, kar zastonj iščeš, kakor pripominja p. Baumgartner (l. c.), po modernih prešuštnih povestih. Greh kviri narode — pa tudi dovtip in slovstvo.

Dr. Fr. Pernè.

Ob tristoletnici Shakespearejeve smrti.

Kakor je dejal rektor berlinskega vseučilišča v Willamowitz-Möllendorfu v svojem nastopnem govoru, tudi v sedanjem boju držav zoper države, narodov zoper narode nismo nehali častiti Danteja in Michelangela, in naj si bo današnja Italija kakršna si bodi, in za nas so Montaigne in Molière, Tolstoj in Dostojevski to, kar so nam bili prej. Tudi Shakespeare je med temi velikani; eden največjih, če ne največji dramatik svetovnega slovstva.

Tristo let je minilo letos 23. aprila, odkar je umrl v svojem rojstnem mestu Stradfordu ob Avenu, njegovih del pa se smrt ni dotaknila. Hamlet, Othello, Macbeth, Lear so za nas tako živi, kot so bili pred tremi stoletji drugim in drugačnim ljudem. To je ravno skrivnost umetniškega genija, da kot človek neposredno govori človeku, da ga pri tem ne more ustaviti ne čas, ne oddaljenost, ne sovraštvo narodov, ne boj držav.

To vidimo in spoznavamo posebno ob tistih 36 dramah, ki so ostale človeštvu kot dragocena dediščina Shakespearejeva.¹

O življenju pesnikovem vemo pravzaprav zelo malo. Williama Shakespeareja (Shakspereja) so krstili 26. aprila 1564 v stradfordski cerkvi, rojstnega datuma niti ne vemo; njegov oče je bil ugleden malomeščan, pol kmet, pol obrtnik. Že osemnajstleten se je pesnik oženil, a kmalu nato se je menda kot divji lovec sprl s plemičem Tomažem Lucyjem in je ubežal v London (1585 ali 1586). Tu je postal — kdaj in kako, tega ne vemo — gledališki igralec in kmalu nato tudi pesnik in dramatik. Leta 1598. se omenjajo že štiri historije, dve tragediji in šest komedij. Bil je član gledališke družbe lorda Derbyja, ki je imela od 1603. naslov »the King's men«: kraljevi ljudje; od leta 1599. je bil tudi solastnik dveh gledališč, med njimi tudi znanega »Globe-theatra«. Sčasoma se je odtegnil odru in od 1609. živel največ v svojem rojstnem mestu v ugodnih razmerah; umrl je 23. aprila 1616. Pokopali so ga v cerkvi sv. Trojice v Stradfordu.

Za njegovega življenja se je natisnilo samo 18 njegovih dram, to so takozvani kvarti, in sicer so jih

¹ Glej najpriročneje: Dr. Bruno Busse: Das Drama I. Von der Antike bis zum französischen Klassizismus. Leipzig, Teubner (Aus Natur- und Geisteswelt Nr. 287) in Dr. Ernst Sieper, Shakespeare und seine Zeit. Leipzig, Teubner (Aus Natur- und Geisteswelt Nr. 185).

izdali brez pesnikovega dovoljenja špekulanti. Celotna izdaja (folio) je izšla šele po njegovi smrti; izdala sta jo dva prijatelja pesnikova iz njegove gledališke družbe, in obsega 36 dram: 10 historij, 12 tragedij in 14 komedij. A Shakespeareju so pripisovali še kakih 40 drugih dram, ki so jih pod njegovim imenom izdali podjetni knjigotržci. A edini »Periklej« je izmed njih deloma Shakespearejevo delo.

Literarna znanost, ki je z veliko akribijo uvrstila Shakespearejeva dela v približno kronologično vrsto, razločuje v pesnikovem razvoju v glavnem tri dobe.

V prvi je po svoji obliki še odvisen od svojih predhodnikov, od patetičnega tragika Marlowa in preduhovitega igračkarja Lylyja. Tudi vsebinsko se kaže, da pesnik še ni dozorel. V tragediji »Titus Andronicus« je nakopičil toliko grozote in strahote, da se nam upira — vendar pa se je ta njegova tragedija največkrat igrala! Nezrele so tudi komedije tega časa, »Izgubljeno ljubezensko prizadevanje«, »Ukrotitev trmoglavke« in »Komedijska zmed«, ki prekipevajo mladostne razposajenosti; a osebe so bolj teatralni tipi kot pa živi ljudje, dejanje je pretirano, bolj burka nego veseloigra.

Veselo razpoloženje je glavni znak tudi druge pesniške dobe Shakespearejeve. Najbolj kaže to »Sen kresne noči«, v kateri vrvi atensko plemstvo z meščanstvom ter z zračnimi duhovi Oberonovimi v najpestrejši zmedi drugo preko drugega, dokler se ne konča vse srečno s trojno poroko in s spravo knežjih duhov, Oberona in Titanije. Vendar pa se je mladostni prešernosti pridružila večja umerjenost in večje razumevanje ter globlji pogled v življenje. V prvi vrsti ga zanima problem ljubezni, predvsem tista uganka, da se najboljše in najplemenitejše ženske čestokrat vdajo v najčistejši in nesebični ljubezni moralno manjvrednim možem; tako Julija Proteju v »Dveh veroneških plemičih«, Helena Bertramu v »Vse je dobro, kar dobro konča«, Hero Klaudiju v »Mnogo krika za nič«. Časih se zdi že, da nič ne bo moglo več zadržati tragične katastrofe, a pesnik reši še v zadnjem trenutku vse: krive in nedolžne objame na koncu odpuščajoča ljubezen; to je značilno za pesnikovo razpoloženje v tem času.

To vidimo najbolje ob »Beneškem trgovcu«, v katerem je vse takorekoč pripravljeno za neizogibno katastrofo, posebno pa značaj žida Shylocka, ki je pesniku daleč vzrasel preko okvira veseloigre: a vendar se konča v sanjavi poletni mesečni noči v Belmontu vse v samem blaženstvu. Edino v »Romeu in Juliji« je Shakespeare v tej dobi brez strahu pogledal tragiki oči v oči. Ob sovraštvu rodnih hiš se stre življenje, a ne ljubezen mladih zakoncev in ob njunih mrtvih truplih si podasta osamela očeta roke v odpuščenje in spravo.

V teku teh dveh dob (do 1600) je postavil Shakespeare v svojih historijah¹ tudi celo stoletje angleške zgodovine na oder, najbolj krvavi čas, ki ga je doživela Angleška. Oblika jim je čisto ohlapna, dolgo vrsto prizorov veže skoro edino le zanimanje za glavno

¹ Jedro tvorijo historije: Kralj Richard drugi, Kralj Henry četrti, I. in II. del, Kralj Henry peti, Kralj Henry šesti, I., II. in III. del, Kralj Richard tretji. — Kot nekaj uvod je spisal Shakespeare tej vrsti Kralja Johna, kot sklep pa ob koncu svoje dobe (1613) Kralja Henryja osmega.

osebo, časih pa niti tisto ne. Pa poetično zanimanje se tudi ne zbira okrog dejanja, ampak okoli oseb. In v tem oziru so historije tako bogate kakor katerokoli delo Shakespearejevo; spomnimo se le n. pr. Richarda III., Henrika V. in Sira Johna Falstaffa, živega vinskega soda, a neugnanega in veselega vedno in povsod, ki je doživel pozneje še enkratno vstajenje in venčanje z jelenjim rogovjem v »Šaljivih ženah windsorskih«.

V poslednji pesniški dobi Shakespearejevi (po letu 1600.) je izginila iz njegovih del prejšnja mladostna jasnost, pesnik gleda v prvi vrsti, kako se ugonablja človek sam s svojimi strastmi, ki ga gonijo v propast. V njegovem delu prevladujejo zdaj tragedije in tudi komedije niso več tako vesele, kot so bile prej. (»Kakor vam je všeč« — »Dvanajst noči ali Kar hočete« — »Mera za mero«.)

A nastale so zdaj največje pesnikove tragedije, tiste, na katere je danes v prvi vrsti navezana slava Shakespearejeva. Najbolj se približujeta historijam rimski tragediji »Julij Cezar« in »Antonij in Kleopatra«, ki sta tudi po času v medsebojni zvezi. Pridružil se jima je še »Korijolan«. Na sever nas pelje pesnik s svojimi tragedijami »Hamlet«, »Macbeth« in »Kralj Lear«, na solnčni jug s svojim »Othellom, beneškim zamorcem«. Koliko čudovite poezije je razlite nad temi deli! Kako živo stoje pred nami vsi ti junaki in tudi junakinje, dobre in slabe, čuda pesniškega ustvarjanja: Lady Macbeth, Goneril, Regan — Volumnija, Porcija, Kordelija, Desdemona in — koliko jih je še drugih! — Manj zadovoljivi sta tragedija »Timon Atenski« in parodija »Troilus in Cressida«.

Ob koncu svoje dobe se je Shakespeare še enkrat vrnil k pravljici in pripovedki (»Zimska pravljica«, »Cymbelin« in najboljša in najzrelejša med njimi »Vihar«) in k historijam: Kralj Henry osmi, ki ga je spisal leta 1613. ob priliki poroke princeze Elizabete s Friedrichom von der Pfalz.

Kar je ustvarilo Shakespearejevo slavo, to je čudovita realnost njegovih oseb, ne vsakdanja fotografična resničnost, ampak tista notranja poetična resnica, ki stori, da napeto in pozorno sledimo vsaki besedi, vsakemu gibljaju, vsakemu sklepu njegovih oseb, da z njimi upamo in se bojimo, da čutimo z njimi kot z resničnimi ljudmi. Tako si je s svojo dramo osvojil ves svet. Na Angleškem je živel na odru sploh brez prenehanja — ne glede na kratko dobo puritanske nadvlade, ko sploh nobenih gledališč ni bilo na Angleškem; v nemški literaturi je zavladal suvereno v 18. stoletju in pomagal ustvariti novo nemško dramatiko, ki je prej takorekoč sploh ni bilo, in tudi na Francoskem je postal domač kljub Voltaireju, ki ga je imenoval pijanega divjaka.

K nam je dospel Shakespeare precej pozno. Dočim smo v začetku 19. stoletja prestavljali in predstavljali Kotzebueja, v sredini stoletja Schillerja, smo dospeli do Shakespeareja šele na koncu 19. stoletja. Še l. 1892. je moral priznati zgodovinar slovenskega gledališča, Anton Trstenjak, da Shakespeare še ni prišel na naše deske. Za gledališko sezono 1894/95 se nam je obljubil »Trgovec beneški«, a šele 3. marca 1896 se je igral prvi Shakespeare na slovenskem odru, in sicer »Othello«;

sledil mu je 1. oktobra 1897 »Beneški trgovec«, 28. decembra 1899 pa »Hamlet«.

V tisku smo dobili prvi prevod nekoliko prej, in sicer dr. K. Glaserja prevod »Romea in Julije« (III. dejanje, Ljublj. Zvon 1889). Ta prevajalec je pozneje prevedel, kakor sem slišal, še vsega Shakespeareja iz izvornika na slovenski jezik, a ker je bil tudi kot prevajalec bolj filolog nego pesnik, njegovi prevodi ne morejo tekmovati s prevodi Ivana Cankarja in Otona Župančiča, ki sta se lotila v novejšem času udomačenja Shakespearejevega med Slovenci. Cankar je prevedel »Hamleta« (Gorica, Gabršček, 1899) in »Romea in Julijo« (Gorica, Gabršček, 1904), O. Župančič »Julija Cezarja« (Gorica, Gabršček, 1904) in »Beneškega trgovca« (Ljubljana, Slov. Matica, 1905), Ant. Funtek pa »Kralja Leara« (Ljubljana, Slov. Matica, 1904). Na odru sta se igrali še veseloigri »Sen kresne noči« in »Vesele žene windsorske«. Dobro bi bilo, da bi kmalu dobili še tudi ostale, vsaj najboljše Shakespearejeve drame v slovenskem prevodu, pred vsem pa »Macbetha« in »Othella«.

Ivan Grafenauer.

Naše slike.

(Lesorezi.)

V zadnji številki »Dom in Sveta« smo objavili pet ujedkovin in en kamnotisk. Da dopolni sliko grafične umetnosti, objavlja številka 5—6. štiri lesoreze.

Sv. Hieronim v celici. Dürer je ravno v grafiki, v svojih bakrorezih in lesorezih, našel najzgovornejši izraz za svoje umetniško teženje, in če imenujemo njegovo ime, mislimo prej na njegovo »Apokalipso«, »Marijino življenje« ali »Trpljenje«, kot na njegove barvaste slike. — »Sv. Hieronim« je nastal l. 1511., podpisan je in datiran v desnem kotu. Tri leta pozneje je Dürer še enkrat v bakru upodobil isti predmet in je predstavil prostorno sobo z dvema oknom, skozi kateri lije svetloba. Naš lesorez je drugačen. Celica je tesna, zaspani lev se tišči skoro svetnikovih nog, ves prostor je skrčen na najpotrebnejše, oprava se takorekoč gnete v njem. Ta utis enotnosti, tesne skupnosti krepí še enotna močna svetloba, ki prihaja skozi nevidno okno v levem ospredju. V tej sobi ni prostora za nič drugega kot za samotno razmišljanje svetnika, ki je, obesivši kardinalski klobuk preko pleč, ves zatopljen v svoje pisanje. Kadar se mu oko dvigne od knjige, mu mora pasti na leseni križ, ki se dviga nad pisalnikom. —

Stara gospa. Lesoreze so še pred kratkim časom, ko reprodukcijaska tehnika ni bila tako popolna kot je danes, rabili za reprodukcijo barvanih slik: po originalu so napravili lesorez in tega razmnoževali. Največkrat se take reprodukcije niso posebno dobro obnesle, toda včasih more biti dober lesorez bolj verna slika originala nego najboljša fotografija. To nam priča naša slika Rembrandtove »Stare gospe«, ki je vsestransko uspela. Naša slika je samo detajl originala, ki visi v National Gallery v Londonu. »Tri in osemdeset let, nam pravi napis na sliki, ima ta krepka gospa za seboj; obleka, ki jo nosi, in pa način, kako si češe lase za avbo, je bil ob času, ko se je dala slikati, že zdavnaj nemodern; ona se šteje še v 'dobre stare čase' in med vsemi sledovi, ki so jih zapustile

več kot štiri petine stoletja na njenem obrazu, je dovolj jasno izražena neka godrnjavost nad zanikarno sedanostjo. Usta pa kažejo še nekaj nežnosti in prejšnje dobrohotnosti in oči zro razumno v ta svet, ki je izza njenega življenja postal ves drugačen.« —

»Tako sem stal, tako zasukal meč.« Pilotyjev učenec Eduard Grützner (rojen 1846, umrl je letos) se je najbolj proslavil s svojimi slikami iz samostanskih kleti, ki so bile nekdanj zelo v modi. Njegovo najboljše delo je morda Falstaffov ciklus (sedem slik), iz katerega prinašamo ob Shakespearejevi tristoletnici prizor iz krčme v Eastcheapu. (»Kralj Henrik Četrty.« Prvi del. II., 4.) Princ Henrik in njegov prijatelj Poinso posmehljivo poslušata debele laži debelega pijanca Falstaffa, ki si je, preden je prišel v krčmo, z lastnim nožem skrhal meč, da se more sedaj širokoustiti, kakor bi se bil pomeril v viteškem boju: »Tako sem stal, tako zasukal meč!« (Here I lay, and thus I bore my point.) Trije Falstaffovi banditski prijatelji, ki so bili priče njegove strahopetnosti, sede v ozadju in se molče čudijo njegovi predrzni lažnivosti. — Slika je kot ilustracija zelo dobra (primerjaj, kako jasno se zrcali na vsakem obrazu notranja misel), umetniških vrlin v današnjem zmislu pa nima mnogo. —

Don Quixote. Tony Johannot (rojen 1803, umrl 1852 v Parizu) je oskrbel ilustracije za Heinejevo izdajo Don Quixota. O njih pravi Heine v uvodu svoje izdaje (1837): »Kljub lahkotnosti obdelave vidimo, kako je umetnik prodril v pesnikovega duha.« — Lesorez nam predstavlja vrlega viteza doma, preden je odrinil v svet, nabirat si doživljajev. To bo pač tisti hip, katerega popisuje Cervantes v prvem poglavju svojega romana: »Kadarkoli ni imel omenjeni vitez nič opraviti, in tako je bilo skozi največji del leta, se je pečal s tem, da je bral viteške knjige, in sicer s tako vnemo in veseljem, da je ob tem pozabljal hoditi na lov in celo upravljati svoje premoženje. Viteške knjige je ljubil tako zelo, da je izdal marsikatero lepo njivo zanje. Kar jih je mogel kje iztakniti, vse jih je znosil na svoj dom... Ob taki duhoviti jedi so se sušili možgani našega viteza. Mučil se je, da bi odkril kak zmisel v teh nezmisljenostih, nad katerimi bi sam Aristoteles zastoj tuhtal, tudi če bi bil nalašč zato od smrti vstal.« —

I. C.

Gallusov portrét, ki ga prinaša »D. in S.« na str. 156., je avtentičen in edina ohranjena podoba našega rojaka. Narejen je bil l. 1590. ter urezan v les. Ko je i. 1591. prišel na svetlo 4. zvezek njegovega velikega dela »Opus musicum«, ki je preskrbel cerkvene zборе z liturgičnimi spevi za celo cerkveno leto, tedaj so dodali temu zvezku tudi odtisk imenovanega lesoreza. — Ko je Gallus 18. julija 1591 zatisnil oči, so izdali njegovi prijatelji letak; na prvi strani je bil ponovno ponatisnjen njegov portrét od istega lesoreza; potem so sledile žalobne pesnitve. Edini ohranjen izvod hranijo v premonstratski samostanski knjižnici na Strachowu v Prahi.

Leta 1593. je izdal neki Henricus Göttingensis zopet letak z nemškimi pesnitvami, proslavljajočimi Jakoba Gallusa. Portrét, urezan v les, je narejen po prvotnem, samo mnogo slabše.

Koncem 18. veka je posnel — zopet po prvotnem lesorezu — Gallusov portrét češki umetnik Berk a in ga urezal v baker; na svetlo je prišla ta prosto posneta kopija v Rieggerjevih Materialien zur Geschichte und Statistik von Böhmen, XII, 234. Ta posnetek je še slabši, nego oni iz l. 1593., osobito zato,

ker je preveč zlizan in so s tem vse poteze kolikor-toliko predrugačene.

L. 1892. je naslikal po izvornem lesorezu Gallusov portrét v naravni veličini naš rojak Jos. Germ na platno z oljnimi barvami; slika je privatna last.

Mantuani.

Drobiž.

Pozabljene rokavice.

Dobil sem brošuro »Kroaten und Slowenen«, ki jo je te dni izdalo založništvo Diederichs v Jeni. O pomembnosti te knjige, o njeni vrednosti ter o duhu, v katerem je pisana, bodo najbrž sodili drugi ljudje. Jaz bi le rad povedal nekaj, kar tem drugim ljudem morda ne bo prišlo koj na misel. Nekoliko (ne preveč) nas je namreč takih, ki kljub vojni in drugim nadlogam še zmerom bolj cenimo malovredne malenkosti, lišp, luksus in spomladansko cvetje, nego najtehtnejše vsakdanjosti. Podobni smo tistemu gorenjskemu dekletu, ki je najprej hitelo rešit svoje nageljne, ko je gorela hiša.

Na petdesetih nevelikih straneh je dr. J. Ev. Krek opisal Slovence, njih deželo ter njih življenje od začetka pa do vojne. Zato je pač stiskal in krčil, kar se je dalo in vsaka beseda je takorekoč le naslov za poglavje. Ni šala, napisati na dvanajstih straneh zgodovino slovenske literature od brižinskih spomenikov do Silvina Sardenka, ki je zadnji imenovan; in nihče ne bo takemu delavcu prehudo zameril, če n. pr. ne imenuje Murna-Aleksandrova, ki bo velik pesnik, ko bo marsikatero naše delo že nevzdravno spalo. To so odpustljivi grehi.

Knjigo napisati se pravi, živo bitje ustvariti. In po mojih mislih je velik greh, če kdo ustvari tako živo bitje, mu dá glavo, život, roke in noge, pa v ognju in v naglici pozabi na poglobitno stvar: na srce. Dr. J. Ev. Krek nima besede, niti ene bore besede za slovensko umetnost. Naravnost in premisslveno trdim, da je bil nanjo kratkomalo pozabil. Kajti kjer je petdeset strani, bi jih bilo brez težave tudi enainpetdeset; in ker zadnja ni polna do roba, bi bil lahko napisal, če ne več, vsaj štiri imena: Grohar, Bernekar, Lajovic, Borštnik. Ne, dr. J. Ev. Krek ni imel hude misli, le pozabil, pozabil je na slovensko umetnost! . . . Pri Diederichsu v Jeni zdaj vedó, da imamo Slovenci močne banke v Ljubljani; živo bitje ima telovnik in denarnico v njem, srca pa nima.

Kako se je mogla takemu bistremu možu, kakor je dr. J. Ev. Krek, primeriti taka nezgoda? Kako neki! Ime je postranska reč; naj bi bil napisal to brošuro Peter ali Pavel, stavim, da bi se ne bil domislil ne Petkovška, ne Groharja, ne Jakopiča; in napodil bi me, če bi mu rekel, da tudi na miniaturno podobo slovenske kulture sodi Verovškov obraz. Koliko jih je med nami, ki ne štejejo srca med lišp in luksus? Vsako nedeljsko besedovanje o slovenski umetnosti je prazno, je hinavščina; bolj od vseh besed nas razodeva žalostna resnica, da je resen človek ob resni priliki pozabil na to umetnost. In še hujše: ali bo kdo na Slovenskem

opazil to zamudo? Ali jih je že kaj med nami, in koliko jih je, ki si slovenskega naroda ne morejo misliti brez slovenske umetnosti? Ali jih je že kaj, ki občutijo resnično, prav življenjsko potrebo po umetnosti, po svoji domači umetnosti in ki bi, če bi jim kdo ukazal, da naj tujcu opišejo svoj narod, prej pozabili na Trst in Bled, nego pa na Jakopičev paviljon?

Kadar gre aristokrat zdóma, se mu primeri, da pozabi na mizi denarnico; plebejec pozabi rokavice. Zdaj pojdem ter poiščem, če je kje na svetu knjiga, v kateri je Francoz na petdesetih straneh opisal vso gigantsko zgodovino svojega naroda in njega silno življenje. Če je kje ta knjiga, tedaj stavim, da je skopi Francoz odsunil banke, železnice, rudnike in povrh še polovico Napoleonovih zmag, samo da je dobil prostora za svojo umetnost. Pozabil ni nanjo; prej bi bil pozabil na sam Pariz.

Ivan Cankar.

Listnica uredništva.

E. S. Teh pesmi ne morem priobčiti.

F. F. Tisti verzi so Dehmelovi in se glase pravilno tako:

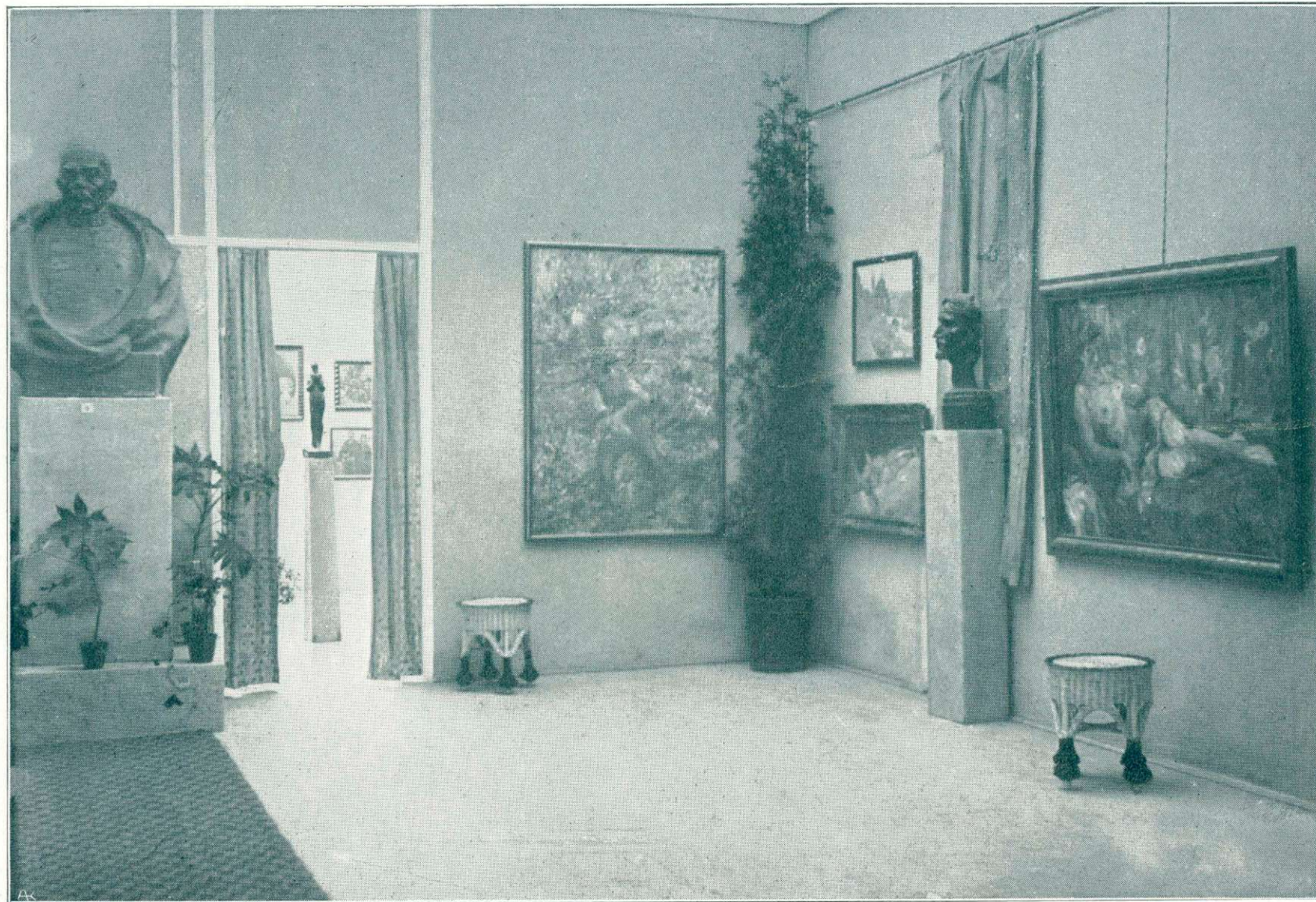
»Verehrter Leser! Mensch! ich beschwör dich:
lies mich richtig, Mensch, oder scher dich!
Nämlich das Lesen von Gedichten
ist zwar sehr einfach zu verrichten,
aber gerade die einfachen Sachen
pflegt bekanntlich der Mensch sich schwer zu machen.«

L. M. Na to bi Vam odgovoril z besedami, ki jih je zapisal Thackeray v nekem svojem romanu: »Veselje do literarnega dela mine pri plačanem delavcu zelo kmalu in radost, ki jo občutimo, kadar se vidimo tiskane, velja samo prvima dvema ali trem objavam v kaki reviji ali časopisu. Pegaz, ki je vprežen v ojesa in ki mora vsak dan obhoditi svojo turo, je ravnitako prozaičen, kakor vsako drugo najeto kljuse, in bi ne delal brez biča in ovsene torbe.«

M. M. Pustite individualnost in podobne lastnosti, ker ne sodijo v naš čas. Berite, kaj se je zgodilo Majcenovi Zamorski kraljici, ki ni bila samo številka in ime, ampak zamorka med belokožci!

J. L. »Dom in Svet« se tiska v 1600 izvodih.

Vsem naročnikom. Prihodnji številki »Dom in Sveta« priložimo Stanka Premrla novo kompozicijo »Solčna pesem sv. Frančiška«, kantata za mešan zbor, soli in orkester. O skladbi sodijo glasbeniki, da je krasno delo, vredno prelepega teksta sv. Frančiška. Obsegala bo okrog 20 strani. Izhajala bo kot samostojna priloga osmih strani in se bo razpošiljala samo sedanjim naročnikom.

Priloga D. in Sv. št. 17.

XII. slov. umetniška razstava.

Knjigoveznica „Katoliškega tiskovnega društva“ v Ljubljani ::

se priporoča p. n. naročnikom za obila naročila. Izvršuje vsa v knjigoveško stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Vse vezave, preproste ali pa fine, v priznani solidni izvršitvi. — Pri večjih naročilih primeren popust.

Alojzij Trink stavbno in pohištveno mizarstvo
Ljubljana, Linhartova ulica št. 8

se priporoča cenj. občinstvu v Ljubljani in na deželi za izvršitev vsakovrstnih del.

Izdelovanje Žnideršičevih panjev.

Papirna trgovina Ivan Gajšek

Jerneja Bahovec naslednik

Ljubljana, Sv. Petra cesta 2 (palača Assicur. Gen.)

priporoča veliko zalogo vseh pisarniških in šolskih potrebščin. Umetniške in druge razglednice. Trgovci popust.

Mestna hranilnica ljubljanska

Ljubljana, Prešernova ulica št. 3

največja slovenska hranilnica!

Denarnega prometa koncem leta 1914	K 740,000.000.—
Vlog	„ 44,500.000.—
Rezervnega zaklada	„ 1,330.000.—

Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po

4¹/₂%

brez odbitka. Hranilnica stoji pod kontrolo

c. kr. deželne vlade,

ki nadzoruje po svojem komisarju dovoljevanje posojil in vrši večkrat na leto nepričakovano revizije vsega poslovanja, zlasti blagajne in vrednostnih papirjev. Vsled te izredne varnosti vlagajo v to hranilnico sodišča in jerobi denar mladoletnih otrok in varovancev in župnišča cerkven denar.

Za varčevanje ima vpeljane lične **domače hranilnike.**

• ARHIT. | . V. •